

2021. | november

MAGYAR KRÓNIKA

No 90

A HAZASZERETET ÉLMÉNYE

***Indiánból
pilisi cowboy***

*Rétki Gábor útja az első tehenétől
a kézműves sajtokig*

***Lógó orral nem lehet
követőket szerezni***

*Marton Bernát ciszterci szerzetes
regényes élettörténete*

***Üstökös hozta
szobrász***

*Búza Barna kalandjai
egy viharos évszázadban*

1290 Ft

MAGYAR
KRÓNKA

Békekötés az idővel

Az idő pénz. Mondjuk a felettebb sablonos mondatot, amelyet már leírni is kicsit kellemetlen. Aztán el is hisszük, hogy az. Pénz. De nem ám mint érték. Sokkal inkább mint fémszagú apró, gyúrt bankjegy. Lapuljon csak ott a kabátzsebben, de ne kelljen foglalkozni vele. A lényeg, hogy van, a miénk.

Időt spórolunk, pazarlunk, nyerünk és veszünk. Minden eszközünkkel, még a szavainkkal is kétségbeesetten bizonygatjuk, hogy a kezünkben van, csak hogy leplezzük, a markában vagyunk. Ha mégis úgy érezzük, elfolyik az ujjaink közül, gyanúsán méregetjük, időmilliomosnak címkézzük azt, aki nem akarja megérteni, hogy minden perc drága, majd az irigységünket felváltja a tettvágy. Egy gyors Google-keresést futtatunk a time management kifejezésre, de a képernyőn felvillanó szöveg: „Nagyjából 3 830 000 000 találat” kedvünket szegi. Az internetes mélyfúrás idő hiányában elmarad.

A hárommilliárd-nyolcszázharmincmillió írás helyett váratlan helyről érkezik iránymutatás. Egy formálódó együttműködés a magazinunk tavaly szeptemberi száma után újra Nógrádba, Szalai Ferenchez vezet bennünket, aki a Mátrai Bivalyrezervátumban az ősi, veszélybe került faj megmentésére tette fel az életét. Nyugodtan ül a békésen legelésző, hatalmas fekete állatok között, és meggyőződéssel mondja: „Az idővel csak úgy lehet felvenni a harcot, ha visszahozunk valamit a múltból.”

E havi számunk szereplői, úgy tűnik, egymástól függetlenül, de hasonlóan vívják ezt a fegyver nélküli csatát. A pilismaróti sajtókészítőmester, miután megpillantja nagyszülei régi istállóját, újraálmodja ősei paraszti életét. A kilencvenhárom éves Mici néni a sváb nyelv átmentésén fáradozik. A fiatal sörfőzde-tulajdonos pedig, bár más pályára készült, továbbviszi apja örökségét, és átvezeti a 21. századba.

Mind utánanyúlnak a múltba veszőnek, hogy újra jelen idejűvé tegyék. S noha legyőzni nem tudják, ezáltal talán békét kötnek az idővel.

Meszleny Zita

Hívószó KÜZDELEM

10

—
Galgóczy Árpád költő, műfordító
AZ ÖSSZETARTÁS EREJÉVEL

12

—
Balázs Zsóka gyermekotthon-vezető
BELEÜVÖLTENI A VIHARBA

14

—
Cseke Enikő kórházpedagógus
ÉLNI ÉS ÉLNI TANÍTANI

16

—
*Hárspataki Gábor olimpiai bronzérmes
karatéka*
BENNEM ALAPBÓL
ÓRIÁSI A KÜZDŐSZELLEM

A hely szelleme AZ EZREDES ERDŐ

44

20

—

PÁLOS LÁBBAL

Zarándoklat Molnár András túravezetővel
a Pilisben alakuló magyar szerzetesrend,
a pálosok nyomain barangolva
Pilisszentkeresztről Pilisszentlélekig

26

—

TEJESEMBER, TELJES EMBER

A közel negyven tehenéről gondoskodó,
kézműves tejtermékeket készítő Rétki Gábor
ifjúkori álmát váltja valóra Pilismaróton.

34

—

UTAZNI MAGAMBA

A Kistehén együttes frontembereként ismert
Kollár-Klemencz László több mint két évtizede
a pilisi Dömör-kapunál él, nemrégiben
megjelent első regénye, a családja történetét
feldolgozó Öreg Banda.

40

—

A SZÓ ELSZÁLL?

A Pilisvörösvár német ajkú lakosságának
tárgyi emlékeit őrző helytörténeti gyűjtemény
a kilencvenhárom éves Gromon Andrásnének
köszönheti létét.

44

—

ÜLJ LE SZÉPEN, ÉS BESZÉLGESS!

A Jáki András vezette pilisvörösvári Rotburger
látványsörfőzde és sörkert egy csipetnyi
Bajorország a főváros közelében.

50

—

TÖRTÉNELMI PANORÁMA
DOBOGÓKÖRÖL

A szocializmus idején Dobogókő a politikai elit
luxusüdülőhelyének számított, történetének
néhány mozaikkockáját érdemes alaposabban
szemügyre venni.

Műhely

56

56

SZÁZ ÉV VÉSŐVEL A KÉZBEN

*Barátság hetvenévnvi korkülönbséggel
– Regéczy-Béres Melinda idézi fel Búza Barna alakját.*

60

MINDEN MESE SZÍNIGAZ

*Búza Barnának, az egyik legbarátságosabb,
legközvetlenebb szobrászművésznek az idő
végtelenjéből kivételesen hosszú darab jutott
osztályrészül.*

66

HATVAN ÉV ALATT A FÖLD KÖRÜL

*Az Európai Iskola törekvéseiről számot adó
Makarius-mappa évtizedes bolyongás után
a Fővárosi Képtárban lett végleges otthonra.*

75

KÉSZ A LELTÁR

*Gergely Ágnes Mozdonygári éjszakáit olvasva
a huszadik századi magyar történelem sorsfordító
korszakaiba láthatunk bele egy-egy jellemző
történetmorzsa segítségével.*

76

MOZDONYGÁRI ÉJSZAKÁK

Részlet Gergely Ágnes kötetéből

78

A VÁLTOZÁS TERMÉSZETESSÉGE

*Györfy Ákos új kötetében eltávolodni látszik
a tájlirai fókuszról, olyan elemeket hozva be
a versbeszédbe, mint a hiány szülte trauma
vagy a gyász stációi.*

79

A TÁVOLODÁSBAN

Györfy Ákos verse

80

ÚJRA EZT AZ ÉLETERET VÁLASZTANÁM

*Az életet meghatározó apahiányról, a hazafiság
természetéről és a még leróni vágyott adósságokról
– interjú Gergely Ágnes író, költő, műfordítóval*

84

AZ ÖNVISSZAVONÁS KÖLTÉSZETE

*A Pilinszky János életművét formáló
filozófiai-irodalmi hatásokról és a „kegyelmi”
egzisztencializmusról Mártonffy Marcell
irodalomtörténész-teológussal beszélgettünk.*

90

HIHETETLEN TÖRTÉNET

*Száz éve született Cziffra György, a huszadik század
egyik legnagyobb zongoraművésze.*

120

Anziks

96

—
A VEZÉREZREDES REJTÉLYES HALÁLA

A délvidéki razziák felelőseként halálra ítelt vezérkari főnök, Szombathelyi Ferenc alakját számos legenda övezi.

102

—
BÉKEJOBBA BALNAK

A trianoni békediktátum utáni konszolidáció kulcsmomentuma volt az újrászerveződő magyarországi baloldal pacifikálása, amelyet a Bethlen–Peyer-paktum szentesített.

108

—
BELSŐ TÁJAK

Romjaiban sem töredék

110

—
FOTÓTÁR

Andrea visszailleszti a Felvidéket

114

—
KÖNYVTÁR NYOLCSZÁZ ÉVES TÖRTÉNETTEL

Megújult a nemzeti bibliotéka fenntartásában lévő zirci ciszterci műemlék könyvtár barokk terme.

Életút

120

—
VILÁGÍTANI MINDENKINEK

A néhány éve újra Zircen élő ciszterci szerzetes, Marton Bernát atya 1956-ban, tizenöt évesen egy szál aktatáskával indult neki a világnak, hogy aztán amerikai fiatalok ezreinek tanítsa meg, milyen az igazi boldogság.

Útravaló

130

—
ÍGY TŰNIK EL

Györfy Ákos verse

A falak ereje

HÍVÓSZÓ KÜZDELEM

Novemberben meglephet a rosszkezd. Nagyon is direkt a dolog: temetőjárás, szorongó gondolatok a halálról. Meg ilyenkor egyébként is lefelé megy minden. Ezért aztán jó, hogy ebben a hónapban felsorakoznak a küzdők; hirtelen megsűrűlnék az ünnepeik a naptárban. Jön a katona-püspök Szent Márton, a keréketörést túlélő Szent Katalin, aztán Szent András, akiről keresztet neveztek el. Harcos életutak segítenek át az enyészet haván.

Az összetartás erejével

Galgóczy Árpád József Attila-díjas költő, műfordító. 1947-ben gimnáziumi diákként ítélték húsz év gulágkényszermunkára, hét év után szabadult

Szöveg: Ferenczi-Bónis Orsolya
Fotó: Földházi Árpád

TIZENNYOLC ÉVESEN ÍTÉLTÉK HÚSZ ÉV MUNKATÁBORRA.

Szamosangyaloson, egy hatszáz lelkes, parányi, Szatmár megyei faluban nevelkedtem, boldog gyerekkoromnak a szovjet csapatok betörése vetett véget. Mátészalkán jártam gimnáziumba, ott lettem tagja egy szovjetellenes fegyveres ifjúsági szervezetnek. Katonákat fegyvereztünk le, lőszerwagonokat raboltunk ki, országos szintre akartuk terjeszteni a mozgalmat, küzdeni akartunk a szovjetek ellen. Tizenhárman, szatmári diákok alkottuk a sejtet, hármunkat, mátészalkaiakat kaptak el. A többi tízről soha senki nem szerzett tudomást, nem tudták belőlünk kiszedni a nevüket. Végül húsz év kényszermunkára ítélték. A lvovi elosztótáborból marhavagonba zsúfolva többhetes vonatúton az Urálba vittek Tóth Lali barátommal.

MILYEN MUNKÁT KELLETT VÉGEZNIÜK?

A nagyon-nagyon kemény első évben gyáralapokat kellett kiásnunk Cseljabinszk mellett. Tankgyár épült volna, a mínusz harminc fokos hidegben kellett a kőkeményre fagyott földet ásni. A nagylábujjam úgy fagyott le, hogy egy aprócska csont maradt helyette – most viszont nem látszik, hogy valami baja volna. Az orvosok nem értik, hogy lehet valakinek ilyen „égetnivalóan” kemény szervezete. Egy évet töltöttünk ott, majd mikor 1949-ben Moszkvában úgy döntöttek, hogy külön kell választani a politikai elítélteket a köztörvényesektől, a karagandi gyűjtőtáborba kerültünk.

MI SEGÍTETT TÚLÉLNI A GULÁGOT?

A rajzolást és a költészetet a lágerben fedeztem fel, egy-egy véletlennek köszönhetően. Karagandiba súlyos betegen, csontvázvá fogyva kerültünk Lalival. A lágerkórház barakkjának dupla pricessorán kuporogva rajzolgatni kezdtem – először egy lovat, majd Lalit. Onnantól mindenki le akarta rajzoltatni magát velem, hogy a képet hazaküldhesse a családjának. A lágerben találkoztam az orosz irodalommal, amelynek szeretetét aztán hazahoztam magammal. Egy fiatal orosz rab révén ismertem meg Lermontov *A démonját*, utána elmélyedtem a klasszikus orosz irodalomban. A láger teljes kiszolgáltatottságában minden rabnak csak a saját képességein múlt a túlélése – ez alól a magyarok képeztek kivételt. A többi nép a csodájára járt annak, hogy a mi a legnagyobb ínségek és nehézségek idején is megtaláltuk azt, amin együtt kacaghatunk.

VAJON MI ADOTT ERŐT AHOZ, HOGY A NÉLKÜLÖZÉSEK KÖZEPETTE IS NEVETNI TUDJANAK?

Százötvenketten voltunk magyarok a lágerben, csak mi ketten ismertük egymást Lalival korábról, de a gulágon azonnal testvér lett mindenki. Összetartottunk, segítettük egymást, vigyáztunk egymásra. Elképesztő éhség és nyomor közepette a betegek javára lemondtunk a cukor- és a kenyéradagunkról, mindent megosztottunk egymással. Olyan kötődés alakult ki köztünk, hogy az mások számára felfoghatatlan volt. Ezért volt tekintélyük a magyaroknak, és csodáltak minket a tehetségünkért. Engem hazaszeretetre neveltek, de a lágerben tapasztaltam meg, mit jelent szeretni egymást magyarként.

Balázs Zsóka tizenkét éve a Dévai Szent Ferenc Alapítvány csíksomlyói Szent István Gyermekvédelmi Központjának vezetője

Beleüvölteni a viharba

Szöveg: **Csender Levente**
Fotó: **Lettner Kriszta**

„Ha meg akarsz tanulni káromkodni, vegyél kecskét,
ha meg akarsz tanulni imádkozni, nevelj gyereket!”
(székely atyafi a somlyói borvízkútnál)

Nála minden a daccal kezdődött. Az alapítványi pályafutása is. Katonának készült. Tisztiorvos szeretett volna lenni. Azt látta – mint a kommunista diktatúrában felnövő gyerekek nagy része –, hogy akinek a kezében van az erő, az szolgáltatja az igazságot. Egy félét el is végzett. Egyszer Temesvárról jövet hallotta fél füllel a vonaton, amint egy fiatal srác lelkesen mesél idős utastársának Csaba testvéréről, a saját és a Csaba testvér keze alatt nevelkedő hat testvére életéről. Déván leszállt a vonatról megnézni a „bolond papot”. A kolostornál elkapták a gyerekek, és már nem volt visszaút. Tizenhét éves volt, hosszú vörös hajú, cserfes. Az elején mindenről nagyon megvolt a véleménye, mindent jobban tudott még Csaba testvérnél is, de a végén mindig rájött, hogy Csaba testvérnak igaza volt. Csaba testvér mindig egyenrangú partnerként kezelte őt.

A gyerekekben a családon belüli erőszak, az elhagyottság fogta meg. Hamar rájött, hogy annyira nagy különbség nincs az ő és a gyerekek élete közt, csak őt nem hagyták el a szülei, de náluk sem volt konfliktusmentes a viszony. Jól tanult, de érettségizni egy családi veszekedés után nem akart, az osztályfőnöke magához költöztette, felkészítette, aztán úgy érettségizett le.

Döntő pillanat volt az életében, amikor egy olyan nyolc hónapos gyerek sírjánál állt, aki éhen halt. Amikor a kis fehér koporsót meglátta, eszébe jutott, hogy nem fegyverrel tudja az ember megváltani a világot, hanem azzal, ha lehajol az elesettekhez. Már nem akart tisztiorvos lenni. Nevelő lett Déván, majd Szászvároson, amellet beiratkozott egyetemre kommunikáció, majd filozófia szakra, harmadéven meg felvette a nemzetközi jogot, amit aztán nevelői kihívások miatt nem fejezett be.

Tizenkettedik éve Csíksomlyón van, vezeti a Szent István-otthont. Minden napja egy teljes rózsafüzér elmondásával és egy kerti sétával kezdődik. Az ima segít neki hálával feküdni és hálával kelni. A somlyói meditációs kertben megnézi, hogy csillan meg a reggeli napfény a levendulán, az apróbojtorjánon, a szurokfűvön és a Boldogasszony tenyerén. Álmodozó, világmegváltó, elméleti ember. A férje a praktikus oldala.

Jelenleg tizenhat gyereket nevel a két sajátja mellett, több mint száznyolcvanan kirepültek már a szárnyai alól. Megmaradt keménynek, katonásnak, következetesnek. A reggeli imaórán osztja ki az uzsonnát, aki nincs ott, nem kap. Délután öttől tanulás van, előtte egy órát közösen kint tevékenykednek a gyógynövényes kertben, az udvaron vagy a házban, a csíki időjárás függvényében.

Ma sem választana más pályát, ma is ugyanúgy leszállna a vonatról Déván. Talán a filozófia és a kommunikáció szak helyett az orvosit végezné el, arra momentán nagyobb szükség van. A Dévai Szent Ferenc Alapítványhoz ma is kerülnek be olyan gyerekek, akiket még orvos nem látott, szülész sem, mert otthon születtek.

Hálás Csaba testvérnak, hogy visszakapta az életét, hogy le tudta tenni a gyerekkori sérüléseit, és tud másnak adni. Van, akinek a csokoládé adja az endorfint, neki az, hogy igent mond az emberi életek megmentésére. Szerinte nevelőnek lenni jó. Minden gyerek egy-egy kibontásra váró ajándék tele meglepetéssel.

Nem tudja, milyen nyolc órában dolgozni, nem kívánczik a francia Riviérára, neki az a szabadság, ha meglátogatja valamelyik kirepült gyereket, vagy őt meglátogatják.

Egy vágya azért mégis van: szeretne lemenni a viharos tengerhez, és beleüvölteni a viharba. ■

Élni és élni tanítani

Cseke Enikő kórházpedagógus a hosszú gyógykezelésre szoruló gyerekek tanulmányait segíti a Gottsegen György Országos Kardiovaszkuláris Intézet Gyermekszív Központjában

Szöveg: Cseke Enikő
Fotó: Kováts Gábor

Négyévesen családi mintát látva határoztam el, hogy tanító néni leszek. Huszonhárom évvel ezelőtt a gyermekkori álom valóra vált, megkaptam életem első osztályát. Nagyszerű kollégák, fantasztikus gyerekek indítottak el a pályán, mégis azt éreztem, hogy máshol van az én helyem. Gyermekszakápolóként jártam Göteborghban, ahol láthattam, hogy a kórházakban tanulás zajlik, a pedagógus a gyógyító csapat tagja. Örömmel értesültem róla, hogy Magyarországon is van egy iskola – ma Fővárosi Iskolaszánatórium Általános Iskola és Gimnázium –, amelynek munkatársai a budapesti kórházakban hasonló feladatokat végeznek. A Semmelweis Egyetem mentálhigiénés szakember-képzésének elvégzése után kaptam meg a lehetőséget, hogy itt taníthassak, és a Gottsegen György Országos Kardiovaszkuláris Intézet Gyermekszív Központjában kórházpedagógus legyek.

Az intézetbe kerülő betegek és szülei mindig csodálkoznak az első találkozáskor, hogy van ilyen lehetőség. Persze ódzkodnak is, hiszen kevés gyerek szeret tanulni, pedig erőt adhat a mindennapok megéléséhez, küzdelmeihez. A gyerekek természetes szükséglete a játék és a tanulás, miért ne tegyük mindkettőt együtt a kórházban? Hiszem, hogy a gyerekkort még egy szívbetegség kedvéért sem lehet elhalasztani. Munkám lényege a játékos tanulás, a kíváncsiságra, felfedezésre épülő tudás megszerzésének segítése, a kórházon kívüli hétköznapi biztonságának erősítése, a gyógyulás utáni visszatérés támogatása. Pozitív élményeket szeretnék adni egy olyan világban, amelyben a gyerekek szinte minden kompetenciájukat elvesztik. Tanulás közben a korlátokon belül maradván ők alkothatnak szabályokat. Azt tapasztalom, ez rengeteg erővel tölti fel őket, a siker és a nevetés gyógyító erejű. A közös munka során szerettek beszélgetni a családokkal, ezek az alkalmak túlmutatnak az iskolán, a tanuláson. Őszintén, nyitottan kerülnek szóba az érzések, a félelmek, az öröm és a bánat. Azzal, hogy ezeket nem tabuként kezeljük, olyan erőforrásokat tudnak aktiválni az érintettek, amelyek segítik őket a nehéz úton. Tiszteletben tartom, hogy minden eset más, és mindenkinek a saját hátizsákja a legnehezebb.

Mindeközben én is sokat kapok a betegeimtől, tanítványaim nagyon bölcssek. Példát mutatnak nekem, hogy milyen megküzdési stratégiát válasszak egy-egy élethelyzetben. Rengeteg szeretetet adnak, ettől erősebbnek érzem magam.

Sokszor kérdezik tőlem, nem nehéz-e ez a munka. És azt, hogy bírom látni a fájdalmat, olykor egy-egy diák elvesztését. Ilyenkor azt szoktam válaszolni: képzeljétek el egy csodálatosan csillogó, mozaikból készült üveget! Mind más színű és alakú, de mindegyik ugyanolyan szép. Nem számít, mi és ki formálta olyanná, amilyen, de a nagy ablak része. A tanulóim ablakot nyitnak a világra, ők a kis mozaikdarabok, színesebb lesz tőlük az életem.

Egyszer egy tanítványom azt írta nekem: „Gondolj mindig arra, hogy az egész életed egy csoda! Hogyha most rossz passzban vagy, csak ülj le, vagy fekédj, pihenj, és mosolyodj el! Hidd el, sokkal jobb lesz!”

Götsagen György
Kardiológiai Intézet
Szemészeti Kö...

Hárspataki Gábor karatéka törött orral küzdve, egy utolsó másodperces fejrúgással került a tokiói olimpia elődöntőjébe, és bronzérmével történelmet írt mint a sportág első magyar dobogója

Bennem alaptól óriási a küzdőszellem

Szöveg: Farkas Anita
Fotó: Kováts Gábor

NOHA A KARATE BEMUTATÓSPORTÁGKÉNT MÁR TÖBBSZÖR IS SZEREPELT AZ OLIMPIAI PROGRAMBAN, ÉRMEKET TOKIÓBAN OSZTOTTAK ELŐSZÖR. ENNEK KÖSZÖNHETŐEN TALÁN NEM CSAK A JACKIE CHAN-FILMEK JUTNAK MAJD AZ EMBEREK ESZÉBE RÓLA. ÖN IS FILMÉLMÉNYEK HATÁSÁRA MENT LE ANNAK IDEJÉN AZ EDZŐTEREMBE?

Nem igazán. Nagyon mozgékony gyerek voltam, az a típus, aki annyira szereti a testnevelésórát, hogy ő az első, aki átöltözve várja a tanárt. Rengeteg sportot kipróbáltam, majd egyszer egy iskolai szórólap hatására megkértem anyukámat, hogy írasson be karatéra is. Ő persze rögtön igent mondott, hátha akkor elalszom végre esténként.

VÉGÜL A KUMITE SZAKÁGNÁL KÖTÖTT KI, EZ MICSODA PONTOSAN?

A kumite szó küzdelmet jelent, és az 1970–80-as években fejlődött önálló karateszakággá. Kezdetben úgy tűnt, én inkább a katában, azaz a formagyakorlatokban leszek sikeresebb, mégis váltottam. Szerettem az edzéseken verekedni, már egészen kicsiként folyton azt figyeltem, hogy az idősebbek miket tudnak már ütő-rúgni, milyen látványosan harcolnak, így egy idő után az edzőim is érezték, hogy az a vonal jobban fekszik nekem. Tizenöt évesen már célzottan azért jöttem át az MTK-ba, hogy a kumitében még jobban megerősödjek.

SORRA JÖTTEK AZ EREDMÉNYEK IS, ÉS MOST ITT AZ OLIMPIAI HARMADIK HELY. MA, AMIKOR SOK FIATALNAK A KÜZDŐSPORT EGYET JELENT AZ MMA KÜLÖNFÉLE FAJTÁIVAL, LEHET MÉG RENESZÁNSZUK A TRADICIONÁLIS VÁLTOZATOKNAK, MINT A KARATE, A BIRKÓZÁS VAGY A VÍVÁS?

Én hiszek benne. Az immár háromszoros olimpiai bajnok Szilágyi Áron, a birkózó Lőrincz testvérek és talán az én sikerem is hozzájárul ahhoz, hogy egyre több gyerek akarjon a páston vagy a tatamin szerepelni. Magyarország szerencsére igazi sportnemzet, ahol egy tehetséges fiatal sok támogatást kaphat. De nem lehet elégszer elmondani, hogy a tehetség kitartás és szorgalom nélkül semmit nem ér. És kell valami egyéni plusz is. Nekem például talán az egyik legnagyobb erősségem, hogy alaptól óriási a küzdőszellem bennem. Emellett ösztönös típus vagyok, amit érzek, azt teszem, a mérkőzések alatt sem mérlegelek soha az egyes technikák közt.

EZ A VOLT A TOKIÓI SIKER KULCSA IS?

És hogy van egy remek csapat mögöttem. Fischer Mihállyal, az edzőmmel szinte apa-fiú kapcsolatban vagyunk, és szintén rengeteget köszönhetek a mentáltréneremnek, a sportpszichológusomnak, a személyi edzőmnek, a masszörömnek is.

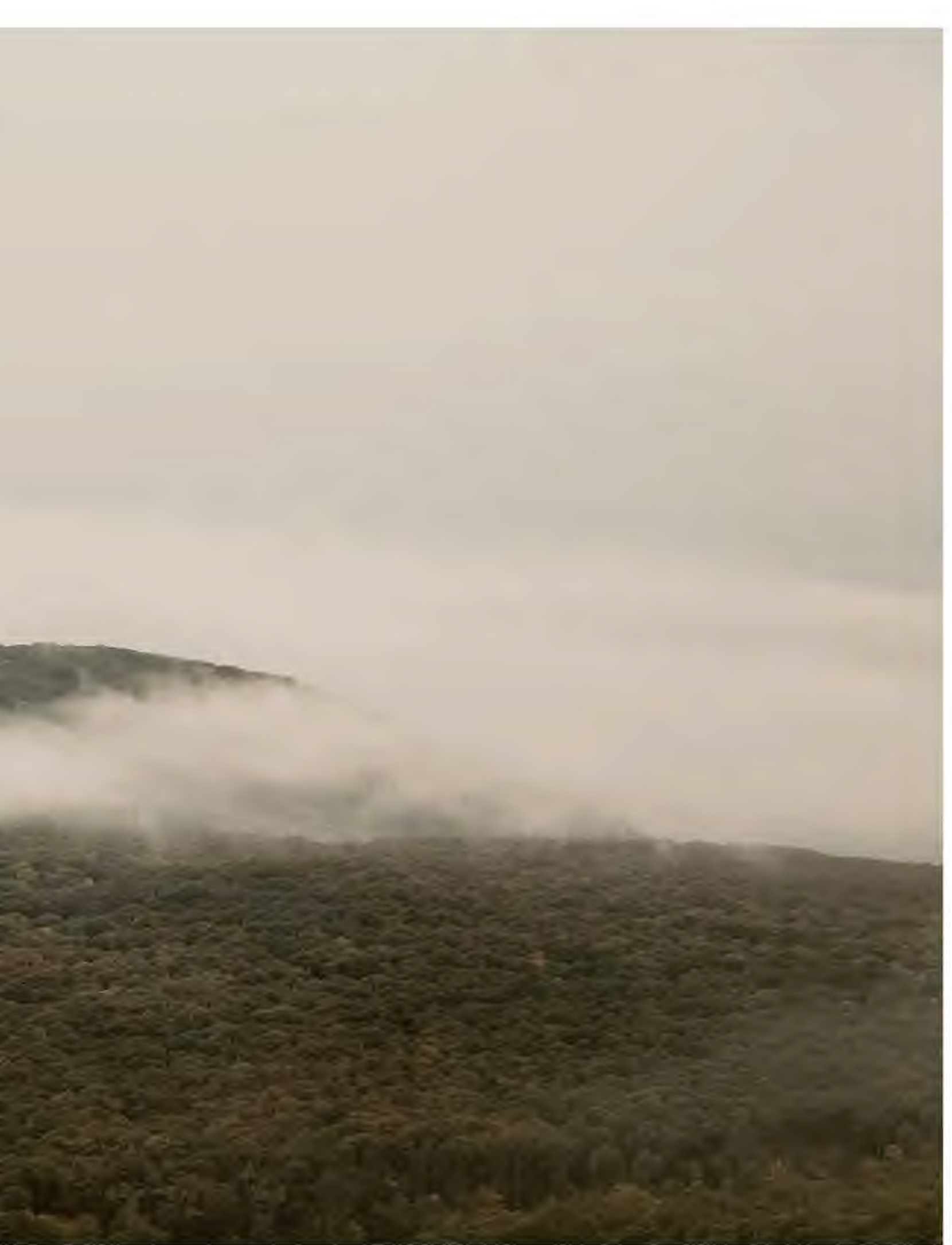
„AKIKKEL PROFIVÁ NÖTTE KI MAGÁT EZ A STÁB EGY AMATŐR SPORTÁG MELLETT”, MONDTA NÉMI IRÓNIAVAL AZ OLIMPIA UTÁN.

Nyilvánvalóan jó volna átkerülni a profik kategóriájába, ami több figyelemmel jár. De nem szeretnék panaszkodni. Amióta 2016 augusztusában a Nemzetközi Olimpiai Bizottság bejelentette, hogy a karate bekerült a tokiói programba, minden segítséget megkaptunk a felkészüléshez. Örülök, hogy itt is jól be tudtam mutatkozni, és hogy a nagyközönség számára is nyilvánvaló lett, amiről eddig csak egy szűk kör tudott: mi, magyarok évek óta ott vagyunk a nemzetközi karateelitben. Nagyon reménykedem benne, hogy ezt lesz még lehetőségünk előbb a 2023-as hazai rendezésű világbajnokságon és a 2024-es párizsi olimpián is bebizonyítani. ■

A HELY SZELLEME AZ EZREDES ERDŐ

„Ballagdálók a vén Pilisen, /
Az ezredes erdő lelkét lesem”
– írja Sík Sándor. Novemberi
számunkban mi is bejárjuk
a hegységet és környékét annak
lelkét kutatva, felkeresve azokat
a személyeket, akik élettel töltik
meg a vidéket.

PÁLOS LÁBBAL

Zarándokút a Pilisben

Szöveg: **Tábori Kálmán**
Fotó: **Hölvényi Kristóf**

A hegyvonulatok és a Duna kanyarulatai egyesek szerint szív alakot formálnak, ezért sokszor az ország szíveként is emlegetik a helyet, ahol az őskorig visszamenően találtak emberi jelenlétre utaló nyomokat. Mi nem utaztunk vissza odáig, ám a Pilisben alakuló magyar szerzetesrend, a pálosok nyomain barangolva Pilisszentkeresztől Pilisszentlélekig körbejártunk néhány arra érdemes helyet a természetben és magunkban.

A hogy ezen a szerda reggelen megbeszélte találkozóhelyünk, a pilisszentkeresztői katolikus templom felé baktatok, még nem tudom, mire számítsak. A hegyek fölött gyülekező felhőkből nem lehet megítélni, jó időpontot választottunk-e ahhoz a tizenhét kilométeres túrához, amelyet néhány nappal korábban gondoltunk ki Molnár András túravezetővel, a Viator Természetjáró és Kulturális Egyesület elnökével. A Pálos 70 teljesítménytúra és zarándoklat létrehozásánál is bábáskodó természetjárót arra kértem, a pilisi kolostorromokat érintő túrán meséljen nekünk a jelenkori hazai gyalogos zarándoklatokról és az általa alapított zarándokutakról. Táskámban esőkabáttal, néhány szendviccsel és vízzel felszerelkezve érkezem a templomhoz, ahonnan fotósunkkal és Andrással kilenc óra körül elindulunk.

„Sokszor hajlamosak vagyunk lebecsülni Magyarországot, mert nincsenek magas hegyei. Pedig hiába osztották fel az országot, a Kárpátok

ugyanolyan közel van, mint azelőtt. Ráadásul itt van az ölkénkben a Pilis, amely jóllehet nem magas hegység, felszíni formái, növényzete különleges, látnivalókban, természeti és kulturális értékekben gazdag, és olyan jól kiépített infrastruktúrával rendelkezik, ami párját ritkítja a világban” – fogalmaz András. Nem véletlenül vált a Pilis a budapestiek kedvelt kirándulóhelyévé. Bár most úgy járjuk az ösvényeket, mintha rajtuk kívül senki nem ismerné a vidéket, a fákra festett jelzések mutatják, mennyi túraútvonal halad erre az Országos Kéktúrától kezdve a Magyar Zarándokúton át a Mária-útig. Ezek mellé Molnár Andrásék tervei szerint hamarosan a pálos út jelzése is felkerül majd.

AMI EMBERI, ELMŰLIK

Alig negyedórányi könnyű séta után érjük el első tervezett állomásunkat. A magyar, szlovák, sváb nemzetiségi hagyományait máig őrző falu határában lévő romokat sokáig a pálos szerzetesek egykori

központjának hitték. Az írásokban fennmaradt, Pilis-szántó közelében lévő Szent Kereszt-monostorról azt feltételezték: az a hely lehetett, ahol Boldog Özséb a pilisi remeték összegyűjtésével létrehozta a máig egyetlen magyar alapítású szerzetesrendet. Ám ma már tudjuk, az itt látható kövek valójában a III. Béla király idejében alapított ciszterci apátság maradványai. És hogy milyen jelentős központ lehetett itt, mi sem mutatja jobban, mint hogy a *Bánk bánból* ismert Gertrúdot itt temették el, tudom meg Andrástól. „A pálosok azonban valójában a közelben lévő Klastrompusztán alapították első kolostorukat” – magyarázza, miközben elhagyva a falut elindulunk a Pilis-tető irányába.

Ahogy a hegytetőre vezető kanyargó ösvénnyé keskenyedik, és meredeken emelkedni kezd lábunk alatt a panorámaút, úgy válnak gondolataink egy időre belsővé, a beszélgetésünk zihálásává. Miközben vissza-visszanézünk az egyre távolodó város felé, észreveszem, hogy nem csak fizikailag hagytam magam mögött a várost. Az ottani gondolatokat is mintha kifűjné a hegyi szél a fejből – adok hangot kissé patetikusan az érzésnek. „Ez összefügg azzal, hogy az ember mindinkább a maga által teremtet világban él – kapcsolódik a gondolatomhoz András –, minden, ami körülvesz, és meghatározza a mindennapjainkat, azt mi kreáltuk. Nem véletlen, hogy egyre jobban elszakadunk a szakralitástól. De amikor kint vagyunk, megérthetjük, hogy a teremtet világ önmagában csodálatos, nélkülünk is tökéletesen működik. Sőt, akkor is lesz, ha mi már nem leszünk.” Eppen ennek a dimenzióknak a felfedezése és a szemléletformálás volt a turistaság eredeti jelentése – magyarázza András, miközben a Magyar Turista Egyesület tiszteletére állított tábla mellett haladunk el.

Váratlanul letérünk a szerpentinről, és egyenesen átvágunk a Dunántúli-középhegység legmagasabb pontját jelentő, 756 méter magas Pilis-tető irányába. András elöl, én és a fotós a felszerelésével mögöttem. „Mindjárt fenn vagyunk – mondja mosolyogva, miközben egy emlék jut eszébe. – Az egyik meghatározó gyerekkori túraélményem, hogy ezen az ösvényen kaptatunk fölfelé, és mint most, belemegyünk a tejföldre.” És néhány perccel később, amikor a Boldog Özséb-kilátó tetejére érünk, szintén nem látunk messzire a felhők miatt. Rövid pihenőnk alatt a kilencvenes évekig itt működő katonai bázis és a nemrég látott apátság romjain tűnődöm. „A természet akkor is lesz, ha mi már nem leszünk” – idézem fel a nemrég hallott gondolatot. Ami emberi, az meg elmúlik – teszem hozzá magamban.

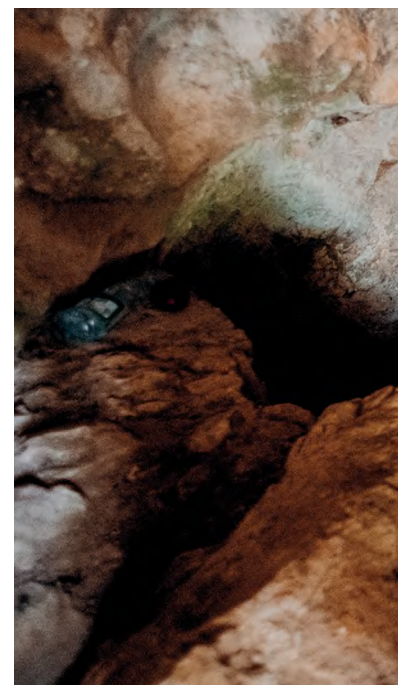
TALÁLKOZNI A TERMÉSZETBEN A TERMÉSZETFELETTIVEL

„Budapesten nőttem fel, és asztmára hajlamos gyerek voltam, ezért az orvos azt tanácsolta a szüleimnek, vigyenek minél többet a szabad levegőre. Ők pedig vittek – hétköznap a Városligetben töltöttük a délutánokat, hétfvégenként pedig a Budai-hegyekben és a Pilisben kirándultunk. A természetjárás így az életformámmá vált” – magyarázza András, hogyan kapcsolódik a természetjárás a szakmájához. Programozó matematikusnak tanult, ám az évek alatt egy sor olyan végzettséget szerzett, amely látszólag teljesen különbözik ettől, mégis egy irányba mutat. Fejlesztői munkája mellett jelenleg turizmusfejlesztés szakon tanul, korábban a hegy-mászó-, túravezető-, idegenvezető- és tájökölógustanfolyamokon kívül a teológiát is elvégezte, és aktívan közreműködött a hazai zárandokvezetői és turistajelzés-festői, majd útjelzővezetői képzések kialakításában. Így amikor a Mariazell Csíksomlyóval összekötő Mária-út alapító közgyűlésére elhívták, csak ő rendelkezett olyan széles körű tapasztalattal, amely egy ilyen zárandokút megalakításának koordinálásához szükséges.

Ezután jött a Mária-kegyhelyeket összekötő zárandokút kibővítése észak-déli irányban, Czestochowa, Máriagyűd és Medugorje között. „Czestochowa amellet, hogy a lengyelek legnagyobb Mária-kegyhelye, a pálos rend központja is, így magától értetődött, hogy az újabb Mária-út északi ága is a pálos szellemiség jegyében fog létrejönni. A két, ma is működő pálos kolostor székhelye, a Gellért-hegyi sziklatemplom és Máriaosztra a Pilisen át nagyjából hetven kilométer. Ez adta tíz évvel ezelőtt a Pálos 70 ötletét. Az volt a szándékunk, hogy megmutassuk, szerintünk mitől lesz zárandoklat egy zárandokút. Emellet olyan programot szerettünk volna rendezni, amelynek lelkesége gazdagító és értelmezhető, függetlenül attól, milyen vallású, egyáltalán vallásos-e a vándor” – magyarázza András. A témában nála szakavatottabb túravezetőt aligha foghattunk volna ki. Elejtett mondatából megtudjuk azt is, hogy teológiai szakdolgozatát a turizmus és természetjárás zárandoklat témájában írta.

Mitől függ, hogy egy út zárandoklat vagy túra? – teszem fel a kérdést. „A zárandokútvonalakat tudatosan olyan helyszíneken vezetik át, amelyek segíthetik, támogatják a belső utat. De végső soron bármelyik zárandokútvonal járható zárandokszemlélet nélkül is. Nem ritka, hogy a túrából az ember lelkét megmozgató út lesz, és ő maga zárandokká válik.

A pálosok több évszázados történelmük során számtalan értékkel gazdagították a magyar kultúrát. Feltételezhető többek között, hogy már a reformáció előtt foglalkoztak a Biblia egyes részeinek magyarra fordításával és magyar nyelvű biblia-kommentárok írásával

Hiszen a természetfeletti a természetesre épít. Magának a világnak van szakralitása. Ha kijövünk ide, rácsodálkozhatunk, megéllhetjük a világ nagyszerűségét és a mi kicsinységünket. A jelenben lehetünk, szemlélődhetünk, elengedhetjük a megszokott gondolati kategóriáinkat, hogy helyet készítsünk azoknak az ajándékoknak, amelyeket a pillanat ad. A Pálos 70 jelmondata így szól: Találkozás a természetben a természetfelettiel. Nem mi hozzuk létre a találkozást. Mi csak olyan körülményeket teremtünk, amelyek segíthetik” – foglalja össze András a Pálos 70 zárándoklat alapkonceptióját. És hogy mennyire jól találták el az igényeket, mutatja, hogy az idén tizedik alkalommal megrendezett őszi túrájuk már az első évekből elnyerte a teljesítménytúrázóknak közönségdíját.

„Fölmenjünk?” – kérdezi András a Csévi-szirtek barlangjaihoz felvezető útelágazáshoz érve. Bár okoz némi nehézséget az omlós, agyagos, kövecses emelkedőn való felkapaszkodás, nem csak az élénk táruló panoráma a jutalmunk az erőfeszítéseinkért. Meglepetésünkre nyitva találjuk a több mint húsz kilométer hosszú Ariadne-barlangrendszer elzáró vasajtót. Egy önkéntes barlangász épp agyaghordaléktól tisztítja a járatokat, s felajánlja, hogy bevezet az üreg túrázóktól elzárt részeibe. Zseblámpa híján mobiltelefonnal világítva és bukdácsolva néhány métert teszünk a nedves agyagos úton, mikor

megtudjuk, tőlünk karnyújtásnyira egy csodaszép cseppkőbarlang nyílik. Pedig alapszabály, hogy minden túrára kell hozni fejlámpát! – jegyezzük meg, mikor örömmel és csalódással vegyes érzelmekkel, de a meglepetésszerű élmény miatt hálásan kiérünk a sötétből.

„Állítólag itt remetéskedett Boldog Özséb” – veti fel András a barlangban dolgozó férfinak. Ám az csak legyint: „Legenda az, semmi több.” Túravezetőnk szerint sem egyértelmű, pontosan hol volt az a hármaskő barlang, ahol a remeték éltek. Annyi bizonyos, hogy ezen a környéken, és itt jelenleg ezek a barlangok látogathatók, így nem alaptalan, ha itt emlékezünk a rendalapítóra. Lassan, óvatosan ereszkedünk, hiszen minden lépésünk szabályos kőomlást idéz elő. Mire megérkezünk a pálosok első központjához, a klastrompusztai romokhoz, és a táskánkból elővesszük az ebédnek hozott szendvicseinket, váratlanul kitisztul az ég.

„Akkor most pihenjünk egy jót!” – feleli kedélyesen Csóka János korábbi pálos tartományfőnök, amikor ebéd közben telefonon felhívjuk, és azt kérdezzük, mit mondana itt, ha velünk tartana a mai túrán. Igazi vénasszonyok nyara – állapíthatnánk meg ebben a pillanatban, amint szendvicseinkkel elnyújtózunk a fűben, és kihangosított telefonon János atyát hallgatjuk, aki az egyetlen magyar alapítású rend kezdeteiről mesél nekünk.

„Nem ritka, hogy a túrából az ember lelkét megmozgató út lesz, és ő maga zarándokká válik”

A máig egyetlen magyar alapítású rend kezdetektől fogva magukénak érezték a magyar királyok, így hamar növekedésnek indult. Ám a virágzás dacára a pálosokkal nem bánt kesztyűs kézzel a történelem. A török időket még átvészelte a rend, ám II. József idején – más szerzetesrendekével együtt – a pálosok működését is betiltották. Inmentől kezdve egészen 1934-ig nem is működött a rend Magyarországon, csak Lengyelországban

Az esztergomi kanonok, Özséb már a tatárjárás előtt kapcsolatba került a Pilisben élő remetékkel, és néhány társával tervezte, hogy maga is kivonul az erdőbe – kezdi a történetet az atya. Akkor a tatárjárás közbeszólt, ám a veszély elmúltával a ma boldog emlékű atya megérkezett a hagyomány szerint azon barlangok egyikébe, ahol az imént jártunk. Itt kapta sorsdöntő látomását. „Egyik este imádság közben lángnyelveket látott az erdőben, apró lángocskákat, amelyek elindultak egymás irányába, és nagy lángcsóvává egyesültek” – magyarázza János atya a látomást. Az Úr így hívta meg Özsébet arra, hogy ezeket a kis lángocskákat, az önmagukban törékeny remetéket közösségbe hívja, hogy egyesülve erőteljesebb küldetést tudjanak betölteni az egyházban.

ÚT, AMELYET JÁRUNK

Ebédünk után Pilisszentlélek felé folytatjuk az utat. Menet közben a szimbólumokról folyik eszmecsere. A János atyától hallott lángnyelvekről Andrásnak egy másik, a zarándoklatokon előszere-ttel használt jelkép jut eszébe: a forrás. „Gyakran idézem a zarándoklatokon Anselm Grünt, aki egy írásában a forrásokról tanít. Hogy meg kell keresnünk a tiszta forrást az életünkben, amely nem apad el. Ám nemrég gondoltam csak tovább ezt a képet. Nem csak az a lényeg, hogy megtaláljam a forrást. Az is fontos, hogy honnan jön. Millió kis erecske fut össze valahol a mélyben, szóval az egész korábban kezdődik és szerteágazóbb, mint ahogy látszik. A Mária-út, a Pálos 70, a most születőben lévő pálos utak mind források, de az, hogy elindultak és manifesztálódtak egy konkrét helyen és időben, valójában annak köszönhető, hogy azok, akik létrehozták, már magukban hordozták a kis erecskéket, ezekből együtt lett valami” – utal vissza András a korábbi beszélgetésünkre.

E gondolatok között érünk be *A mi kis falunk* című filmsorozathoz ismert Pajkaszegre, valódi nevén Pilisszentlélekre, ahol mintha csak egy megren-

dezett filmbéli jelenetben volnánk, Teca kocsmája előtt jókora hátizsákkal egy zarándok lép felénk. Merre mész? – kérdezzük. „A Magyar Zarándokutat járom. Ma indultam Esztergomból, Dobogókőre tartok, onnan Pilisvörösvár, Normafa, Gellért-hegy után Szigetszentmiklós, Dabas, Ráckeve, Szekszárd, aztán a Gemencen át Mecsek, Pécs és Máriagyúd” – részletezi az útvonalat. Miért csinálod? – kérdezem. „Útkeresés – feleli. – Túl sok mindent akartam egyszerre, most valamit el kell engednem.”

Ahogy az újabb meglepetésszerű találkozásunk után végállomásunk felé közeledünk, András még egy gondolatot fűz a korábbiakhoz: „Az egyik túráim alkalmával egy rét mellett haladtam, mikor elvesztettem az utat. Tudtam, hogy irányban merre kellene tartanom, de nem láttam az ösvényt. Sokáig kerestem a következő jelzést, mire rájöttem, nem ez a megoldás. Lehet, hogy nincs ott jelzés vagy ösvény, hanem nekem kell vennem a bátorságot, és kitaposnom. A személyes utunkat keresve hajlamosak vagyunk azt gondolni, hogy az út adva van, csak meg kell találnunk. Sokszor így is van, ám ha csak erre fókuszálunk, szem elől téveszthetjük az alkotás fontosságát. Arra vagyunk meghívva, hogy járuljunk hozzá önmagunk és a világ megalkotásához. Van olyan, amikor nincs út előttünk, míg mi el nem kezdjük járni.”

Amikor a dús fűvű mezőn, a pilisszentléleki romoknál leülünk, és az utolsó szendvicseinket majszoljuk, számba vesszük élményeinket. Az idő kegyes volt hozzánk: nem esett, sőt egy időre ki is derült az ég fölöttünk, és süttött ránk a nap. Csodálatos helyeken jártunk, jókat beszélgettünk, még egy barlangba is bemehettünk. Tűnődöm: a mai kirándulás túra volt vagy zarándoklat? S bár az otthon hagyott fejlámpák miatt még most is van bennem némi hiányérzet, minden megvolt a mai napban, ami a hallottak alapján a zarándoklat sajátja: megterveztük, amennyire lehetséges, mégis készületlenek voltunk, de nyitottak az ajándékokra, amiket útközben kaptunk. ■

TEJESEMBER, TELJES EMBER

Szöveg: Meszleny Zita
Fotó: Földházi Árpád

Sokan sokféle dologra vágyunk érettségi után. Van, aki magas felvételi pontszámra, más arra, hogy ne kelljen többé tankönyvet látnia, van, aki külföldi utazgatásra, autóra vagy valami egészen másra. Rétki Gábor például egy tehenet szeretett volna. A meglepő kívánság óta harminc év telt el, a férfi pedig ma már nem egy, hanem közel negyven tehenet tart pilismaróti birtokán. Amellett, hogy az állatokról gondoskodik, a frissen fejt tejből maga készíti a Rétki kézműves tejtermékeket.

Ülünk a sárgálló fűben, így beszélgetünk. Hallgatóságunk is van a tőlünk alig egy méterre békésen legelésző pár tucat fekete-fehér tehen személyében. Az állatok gazdájuk hívó szavára néhány perce baktattak fel a pilismaróti dombtetőn gyertyánnal, cserrel és galagonyával tarkított legelőre. „Szép a sík Alföld, értem, Petőfi mit szeretett rajta, de az én tekintetem itt tud igazán messzire szaladni” – vallja Rétki Gábor, ahogy körbemutat az előttünk elterülő vidéken. A távolban megcsillan a hegyek közé szorított Duna, mellette a visegrádi vár, mögötte a Pilis vonulatai és az őszi ködbe vesző dobogókői gerinc. „Szinte nevetséges. Vagy egymilliárdszor néztem már itt körbe, mégsem tudok betelni ezzel a képpel. Ma semmivel sem tetszik kevésbé, mint mikor először láttam. Annyira gazdag ez a szépség, állandó és mindig változó. Most más színű a fa, mint egy hete, ez a bokor

nagyobb, mint tavaly volt, cserélődnek a marhák, amelyeket táplál a föld. Remélem, egyszer itt fog állni a családi házam, és innen figyelhetem a változást. A teraszról nézhetek majd le a falura, ahol az őseim éltek. A nagyszüleim vályogházának helyére, ahol felnőttem, ahová gyakran visszatérek álomban” – mondja elgondolkodva a gazda.

Gábor életműve egyfajta visszatérés ebbe az álomba. Vagy inkább a gyerekkori álomhoz való – külső szemmel talán irreálisnak tűnő – ragaszkodás gyümölcse. Az induláskor a férfin kívül talán senki nem hitte, hogy egyszer saját birtokain maga által termesztett takarmánnyal táplálja közel negyven tehenét, hogy tejjükől saját keze munkájával készítse el a kézműves termékeket, és vigye el a vásárlóihoz őket.

„A családom legalább hetedízigen pilismaróti. A legtöbben gazdálkodtak közülük, de a szüleim

„Minden fáról órát tudnék mesélni. A közelben van például az a tölgy, amelyről szedtük a cserkésznyakkendőnk megkötéséhez használt gubacsot. Minden szál ideköt. És ahogy egy idősebb fát sem lehet átültetni, én sem mennék el innen” – mesél a helyhez fűződő kapcsolatáról Rétki Gábor

„Úgy tartja a mondás, hogy a szájáról fejk a tehenet; itt, Pilismaróton pedig valóban ezzel a szemlélettel zajlik a munka”

már pont maguk mögött hagyták ezt az életmódot, és erre nagyon büszkék voltak. Emiatt hallani sem akartak róla, hogy gazdálkodással foglalkozzak. Apukám lakatos volt, én esztergályosnak tanultam, de visszavágytam abba, amiből az őseim jöttek – emlékszik vissza a sajt készítőmester. – Ez nem az a gyötrődő paraszti sors volt, amelyet a hetvenes évek játékfilmjei mutattak. Én egyenes, tisztességes, szép, szerethető életet láttam. Nem a marhatartásba, hanem ebbe a létmódba, ebbe a környezetbe szerettem bele. Egészen kicsi koromtól azon voltam, hogy megteremthessem magamnak.”

Mint kiderül, az egészen kicsivel tényleg nem túloz. Már általános iskolás korában nyulakat tenyésztett. A kiskamasz fiú zsebpénzéből ezekre az apró állatokra tellett, amelyek nem igényeltek túl sok helyet és időt, túladni viszont annál könnyebb volt rajtuk. Ugyan az otthoniak kikötötték, hogy sem kutya, sem macska, sem nyúl nem lehet a házban, valahogy egy idő után mindegyik lett. „Én ebből tanulva próbálok minél kevesebb dolgot tiltani vagy erőltetni, ha kint vagyunk a tanyán a fiaimmal. Szeretném, ha nem kényszer lenne nekik a földdel, az állatokkal való törődés, hanem mindhárman megtalálnák benne, amit szeretnek, ha felfedeznék maguknak azt az örömet, értéket, amit én láttam meg ebben fiatalon.”

A nyulak és a tanulás egy ideig lekötötték Gábor idejét és energiáit, ám érezte, az igazi gazdaság, az igazi gazdagság több ennél. „Emlékszem, ahogy végzősként nagyszüleim vályogházának udvarán álltam. Ott volt minden. A régi, kidölt-bedölt istálló, a hídlás, a jászol, a saroglya, a vasvilla a falnak támasztva. Mintha épp most fejezték volna be a munkát. Tisztán láttam magam előtt, ahogy újra élettel telik meg a hely.”

Az élmény hatására Gábor érettségi után eladta a nyulait, megvette az első tehenét, az idős szomszédasszony segítségével pedig kitanulta a tehénfejés mesteriségét. Az egy marhából idővel

aztán kettő lett, majd három, míg végül akkorára nőtt a csorda, hogy nem maradhattak tovább a falu közepén. Így költözött át a gazda az állataival a településszéli, idilli területre, ahol most sétálunk. Ám akkor az épületeknek, a legelőknak még csak nyomuk sem volt. Az utat is a fiatal tehenész ásta ki a sátorig, majd a lakókocsiig, ahol a kezdeti időkben az éjszakákat töltötte. A tisztálkodást a felduzzasztott patak által táplált vályúban oldotta meg, a teheneit pedig maga ácsolta istállóban szállásolta el, melynek falát kukoricaszárból fonta.

„Úgy éltem, mint egy indián. Van egy régi barátom, aki ma is így hív, pedig már nem illik rám a jelző” – meséli a férfi. Reggelente fejére tette a fekete kalapját, amely így is látni engedte hosszú fekete haját, kezébe vette a karikás ostorát, és kihajtotta az állatait, amelyekkel egész délelőtt rőtta a pilismaróti réteket. Aztán déltájít, mikor a jóllakott csorda megpihent, ő is hozzálátott egy könyv társaságában a magával hozott hideg oldalas és az erős paprika elfogyasztásához. „Bármilyen nehézségeim voltak is, nem irigyeltem senkit. Szabadságszerető ember vagyok, és ezt a szabadságot itt megkaptam. A magam ura voltam, ráadásul ekkoriban még tudtam úgy húzni a nadrágszíjon, ahogy ma, családasként már nem tudnék. Megtehettem, hogy a semmiből, a saját hibáim árán, alulról építkezve létrehozzak valamit. Ez a tapasztalat pedig a zsigereimig hat. Megváltoztatja mindennek az értékét, ami itt van körülöttem.”

Gábor egyedül vágott bele a tehenészet felépítésébe, és ma is szinte mindent maga végez, de az útján mindig mellészegődtek olyanok, akik átsegítették az akadályokon, vagy lendületet adtak a folytatáshoz. Régi ministráns- és cserkészársai segítségével építette fel a tanya első kis rönkházát, hogy kiköltözhessen a lakókocsiból. „Sosem hagytuk elkallódni egymást. Ezt talán Beer Miklós váci püspöktől tanultuk, aki akkoriban itt, Pilismaróton szolgált, és hittant tanított nekünk – gondolkodik

el. – Ő sosem ment el senki mellett, aki bajban volt, és minket is arra nevelt, miközben bejártuk vele az egész Pilist, hogy ha lehajolunk valakihez, az minket is felemel.”

A pilismaróti tejesember egy találkozásnak – az ebben megnyilvánuló gondviselésnek – köszönhetően vált bő tíz éve sajt készítőmesterré is. Akkoriban már szépen fejlődött a gazdaság, de a férfi még csak tejjel kereskedett. Az aznapi friss áru eladása után hazafelé tartott, amikor meglátott egy stoppost. Noha korábban ritkán tett ilyet, valamiért felvette a fuvarra várakozót. Mint kiderült, váratlan útitársa az akkor nyíló esztergomi Prímás Pince étterem séfje volt. A konyhafőnök rábeszélte a tehenészt, hogy próbálkozzon bátran a sajt készítéssel, mert szívesen látná a környékbeli gazdák termékeit a tányérjain. „Hatalmas lendületet adott nekem a megelőlegezett bizalommal.

A sajtészítőmester a rengeteg feladat ellenére ma is megtapasztalja azt a mozgásteret és szabadságot a gazdaságban, amelyre fiatalon vágyott. Sokszor reggel sem tudja még, hogyan alakul a nap, az állatokkal, a takarmánnyal, a sajtészítéssel vagy a szállítással lesz épp több dolga. „Nem is kérdezem, mi lesz holnap, arra a feladatra próbálok százszázalékosan koncentrálni, amiben épp vagyok” – magyarázza

HÁZI TEJ
KAPHATÓ

„Megtehettem, hogy a semmiből, a saját hibáim árán, alulról építkezve létrehozzak valamit. Ez a tapasztalat pedig a zsigereimig hat”

Minden erőmmel azon voltam, hogy felérjek ehhez, és megnyugodjon a lelkem, hogy a nevem nem méltatlanul szerepel a beszállítók között” – meséli a sajtakészítőmester. Nem hirtelen pottyant az ölébe a tudás. „Kezdetben két variáció volt. Vagy baromi jó lett a termék, vagy vacak. Kifejezetten becsülöm a vevőimet, hogy akkor is kíváncsiak voltak a sajtajaimra, és végig kitarítottak mellettem ezen az úton. Azt hiszem, ez az út tett engem hitelessé, hiszen senki sem születik profinak. Mindig törekedtem a legjobbra, de megmutattam a tökéletlenségemet is. A kezem munkája benne volt minden sajtban, mikor még nem ismertem olyan jól a fogásokat, és benne van most is az összesben, mikor büszkén kínálok bárkinek” – beszél a jelenig elvezető tanulási folyamatról a termelő.

Ebbe a jelenbe mi is mélyebb betekintést nyerhetünk, amikor a legelésző teheneket magunk mögött hagyva lesétálunk a birtok aljában álló műhelybe. A mester lelkesen részletezi, hogyan készülnek a lefejt tejből a különféle típusú sajtok, de a fémtartályok között járva azért elárulja: a termeléshez szükséges környezet nem igazán az ő világa. „Persze nagyon szeretem ezt is, de van, amikor besokallok. Jó, hogy ilyenkor foglalkozhatok a tehenekkel, kimehetek a legelőre, végezhetek egy kis paraszti munkát. Visszatérhetek abba a létbe, amelyből jöttem, amelyből az egész kinőtt, hagyhatom, hogy a szél átfújja a gondolataimat. Így megvan az egyensúly.” Ráadásul a gazda szerint az igazán fontos dolgok az állatoknál történnek. Úgy tartja a mondás, hogy a szájáról fejik a tehenet; itt, Pilismaróton pedig valóban ezzel a szemlélettel zajlik a munka. Az állatok a saját életritmusukban pihennek, esznek. Legelik a vad oregánót, a gyógyfüveket, a kankalint, vagy ahogy itt hívják: az istenkesztyűt. „Ez mind benne van a tejből, a sajtban, és ez meg is látszik a termékek természetes színén” – magyarázza, majd átvezet minket a műhely melletti kamrába.

A hűvös helyiség magas fapolcai roskadoznak a jókora, narancssárga kérgű sajtoktól. A hatalmas hengereket még megemelni is kihívás – derül ki, amikor a gazda nagy örömeinkre levesz és felszeletel egyet, hogy rögtönzött kóstolót tartson nekünk. Trappista, gouda, camembert – kapjuk sorra a friss szeleteket. Noha a nevek nem hatnak újdonságként, az ízek annál inkább. Ezek után legszívesebben elfelejtenénk, hogy léteznek nagyipari, a hűtőpultból gyorsan a bevásárlókocsiba dobható sajtok, ehhez azonban erre a vidékre kellene költöznünk. A mostani működésmód – amely még lehetővé teszi a Gábor által megálmodott életet és a kézműves termelést – a régió szállodáinak, éttermeinek, iskoláinak ellátásával, illetve egy falubeli és az esztergomi saját boltba való szállítással a határait feszegeti.

És ahogy az üzem, úgy a tulajdonos is a maximumon teljesít. „Perfekcionista vagyok – vallja Gábor –, nehezen engedem ki a kezemből a dolgokat, nehezen vagyok teljesen elégedett. De az évek során megtanultam, hogy szerényebb igényeim legyenek, nem a boldogságban, hanem a birtoklásban, a magammal szembeni elvárásokban. Akkor engedek el valamit, ha abból csak nekem lehet károm, akkor nem, ha az állatoknak, a vásárlóknak vagy a családomnak. Ez a hozzáállás segít, hogy bár a tennivaló sosem fogy el, abba tudjam néha hagyni a munkát, meg tudjam szentelni a vasárnapot, este ébren találok a fiaimat. Nincs fontosabb annál, mint hogy tudom, szeretnek ott, ahová hazamegyek. Mikor belépek az ajtón, és a gyerekek szalad felém, akkor már nem fáj semmi. Ma már az egészet egy magányos, jóval kevésbé értékes vállalkozásnak tartanám, ha nem lennének benne az előrevívó emberi kapcsolatok, nem lenne kivel megosztanom a tapasztalatokat, a munkám eredményét.” ■

A sajtakészítőmester úgy látja, a környék faluközösségei kezdenek megerősödni. Szerinte mikor a kábeltévék megjelentek a lakásokban, az idősek nem ültek ki többet a házak elé beszélgetni, a családok kevésbé jártak össze, így szétestek a közösségek, az internet pedig tovább rontott a helyzeten. „De mindenre rá lehet unni, erre is. Most azt veszem észre, kezdenek újra élő kapcsolatok kialakulni, társaságok formálódni, kezdjük megint felfedezni egymás értékeit”

UTAZNI MAGYAMBA

Szöveg: **Tábori Kálmán**
Fotó: **Kováts Gábor**

A zeneszerzőként, előadóként és íróként ismert Kollár-Klemencz László több mint két évtizede a pilisi Dömör-kapunál, az erdőben él, ahol erdei közösségi és kulturális teret alakított ki feleségével, a fotós Révai Sárával. Noha a sikereket hozó Kistehén együttesnek idén véget vetett, kamarazenekarával továbbra is alkot, sőt új műfajokban is kipróbálja magát. Két novelláskötete után a minap jelent meg első regénye, a családja történetét feldolgozó *Öreg Banda*.

Reggel kilenckor a pilisi völgyben találkozunk Kollár-Klemencz Lászlóval, s azonnal azt kezdi mesélni, hogy a pár nappal korábban elhunyt előadóművész, Baksa-Soós János tiszteletére rendezett megemlékezésen volt előző este. A gondolatai most is az ott történtek körül járnak. Nem tudom, kihagyni a kérdést:

MILYEN VOLT?

Tulajdonképpen a találkozásokról szólt. Egy olyan társaság jött el, és búcsúztatta a Baksát, amelynek tagjai a saját dolgaikban a nyolcvanas-kilencvenes években mind meghatározók voltak – mint Menyhárt Jenő, Víg Mihály vagy Komoróczy Tamás. Akiket mind ismerek a korabeli fiatal művészértelmiségi körökből. Szívesen

beszelnék erről, mert sok minden megfogalmazódott bennem.

ÉRDEKEL. MESÉLJEN ARRÓL A KORSZAKRÓL!

Akkoriban a Fialat Művészek Klubja meg néhány kocsmá kivételével nem nagyon voltak klubok Budapesten, de ezekben rendszeresen találkoztak az emberek, és kialakult egy közeg. Nem voltunk senkik, egyszerűen csak nyitott, érdeklődő fiatalok, akik összebarátkoztak. Arra gondoltam tegnap, milyen meghatározó volt ez a kör. Nem politikai szempontból, vagy mert valami forradalmi dolgot tettünk volna, mégis szubkultúrát képviseltünk, egy hozzáállást a világhoz. Voltak közöttünk kiemelkedő emberek, mint Baksa, aki szerintem legalább akkora hős, mint Cseh Tamás,

mégis az az érzésem, hogy ez a nagy reményekkel induló társaság valahogy mégsem tudta kibontakoztatni azt, ami benne volt.

HOGY ÉRTI?

Az a fajta kulturális hozzáállás a világhoz, az a szabadelvű világnézet, amelyet Baksa és ez a budapesti művészértelmiségi közeg képviselt, nem tudott beivódni a magyar kultúrába. Az ott megszülető szubkultúra elszigetelődött, és megmaradt zárt közegnek, amelyben csak egy-egy ember tudott nagyobb karriert csinálni, jellemzően Berlinben vagy máshol Nyugat-Európában. Arra nem tudott hatással lenni, merre menjen a művészeti világ Magyarországon.

AKKOR MÉG NEM, DE KÉSŐBB ELISMERTÉK EZT A SZUBKULTÚRÁT. SŐT, MA IS ÉREZHEŐ HATÁSA VAN. BAKSÁHOZ ÉS A KEX EGYÜTTESHEZ MA IS TÖBBEN VISSZANYÚLNAK, AZ AKKORI ZENEKARÁNAK, AZ ANDERSENNEK – A KISTEHÉNRŐL NEM BESZÉLVÉ – MÁIG TARTÓ HATÁSA VAN.

Én pont úgy érzem, hogy nem. Pedig Budapest olyan kulturális város is lehetne, mint Berlin; ha ez a szubkultúra nagyobb teret kap, fejlődni tud.

MINT MONDTA IS, EBBŐL A GENERÁCIÓBÓL TÖBBEN KIMENTEK KÜLFÖLDRE. AZ ANDERSENNEL ÖNŐK IS TURNÉZTAK AMERIKÁBAN. FELMERÜLT VALAHA KOMOLYAN, HOGY OTT MARADJON?

Hogy ott éljek, úgy nem. Itt van az én közegem, a barátaim, itt nőtem fel, ez a környezet tud inspirálni az alkotásra, itt tudok jó dalokat írni. Arra gondoltam, hogy majd kivisszük a dalainkat Amerikába, de megzakkannék ott. Nekem nagyon fontos az otthonom. Nem vagyok nagy utazó, inkább itthon szeretek utazni, magamban. De például New Yorkba elmenni mindig különleges élmény. Akárhányszor voltam ott, mindig azt éreztem, hogy ott pont ma van. Sehol máshol nem a mában vagyok, ott igen. Iszom a kávémat, és azt érzem, hogy a mostban létezem épp. Van az az érzés, mikor mehetnéked van, például felmenni egy hegy tetejére, hogy körülnézz. Lent, a dombok között, a síkságon teszed a dolgaidat, beszélgetsz, szeretkezel, tapogatózol, de néha körül kell nézned máshonnan is. Ezeket az élményeket szeretem, mert tisztítják a gondolataimat, jobban rá tudok nézni arra az életre, amely nem ma van, amelyet otthon élek. Előre tudok tekinteni. Mintha kirándulnék egy kicsit a jövőbe innen, Magyarországról.

AZ ANDERSEN UTÁN JÓ IDEIG NEM IS AKART ZENÉVEL FOGLALKOZNI. AZÉRT KÖLTÖZÖTT A PILISBE, HOGY GAZDÁLKODJON?

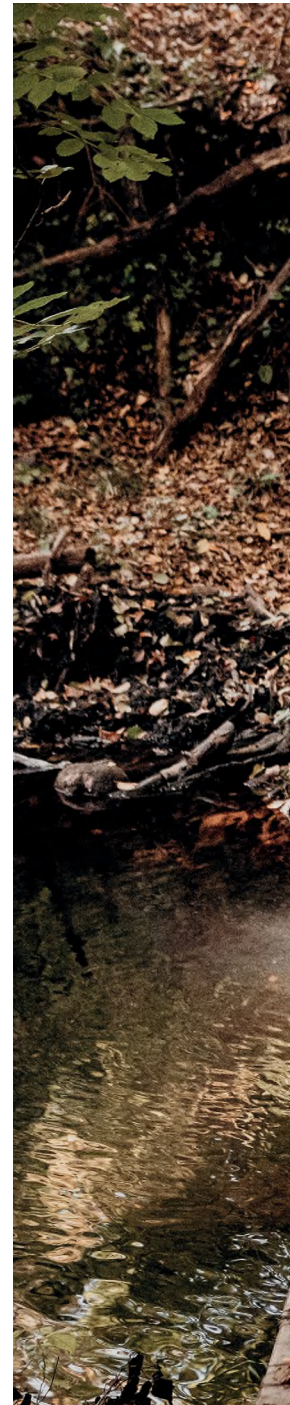
Nem a zenével volt bajom, inkább a körülményekkel. Azzal az életmóddal, amit a zenészlét jelent. Azt láttam magam körül, hogy a jól menő együttesek beülnek egy lerobbant kisbuszba, és éjjel-nappal koncertekre utaznak, rosszabbnál rosszabb kocsmákban, pincékben, klubokban lépnek fel. Nekem ez nyomasztónak és fárasztónak tűnt. Nem akartam ezt a vándoréletet. Sokkal inkább szeretek otthon, egy helyben lenni. A koncerttel még nincs is bajom. Szeretek emberekkel találkozni, elengedni magam egy-egy estére, de másnap álljon vissza a normális élet, amikor felkelek, tehessem a dolgaimat. Inkább hétköznapi ember vagyok. Szeretem a hétköznapiakat. A hétfégre nekem igazából a péntek és a szombat, vasárnap már várom a hétfőt. De amikor ideköltöztem, még filmezéssel foglalkoztam. Reklámfilmeket, rövidfilmeket rendeztem, és volt egy kész forgatókönyvem egy nagyjátékfilmre.

ÉS PONT A SZIGET FESZTIVÁL KISTEHENES REKLÁMFILMJE UTÁN VISSZAJÖTT AZ ÉLETÉBE A ZENE.

Valahogy úgy. De egy darabig kettős életet éltem. Jó volt a Kistehén, ám összehasonlíthatatlanul fontosabb volt nekem a filmezés. Nem véletlenül voltak akkoriban azok a „szia, nagypapa, kutyi-kutyika” jellegű szövegek. Pont annyira érdekelt az egész, hogy ennyi energiát fektessek a szövegírásba.

MIKOR BILLENT ÁT A MÉRLEG NYELVE A ZENE OLDALÁRA?

Csak jóval később. Sokáig nem volt eldöntve a dolog, mert úgy láttam, ahhoz, hogy egzisztenciát is tudjak teremteni a Kistehénből, Szájbergyerek-szerű lemezeket kellene írnom, az pedig nem érdekelt. Jó kaland volt a filmezés mellett, de nem akartam tömegzenét készíteni és megélhetési zenésszé válni. Viszont egy idő után annyira sok lett a koncert, hogy filmezni sem tudtam. Ekkor jött a vízválasztó amerikai turné. Akkor azt mondtam, ha már Amerikába megyünk, akkor legyen nagyon jó a zenekar. Eltökéltem, hogy felhúrom a zenét és a szöveget is egy magasabb minőségi szintre. Amikor ez bejött, már ki tudtam mondani magamnak, hogy a jó minőségű zene lesz az első helyen. Ekkor alakult a Kistehén Táncczenekarból a Kistehén,

*„Nekem nagyon fontos az otthonom.
Nem vagyok nagy utazó, inkább itthon
szeretek utazni, magamban”*

és az új tagokkal elkezdtünk összetettebb zenéket és mélyebb szövegeket írni.

EBBŐL SZÜLETETT AZ ELVISZLEK MAGAMMAL ALBUM ÉS A ZENEKAR KÖZELMÚLTIG TARTÓ KORSZAKA.

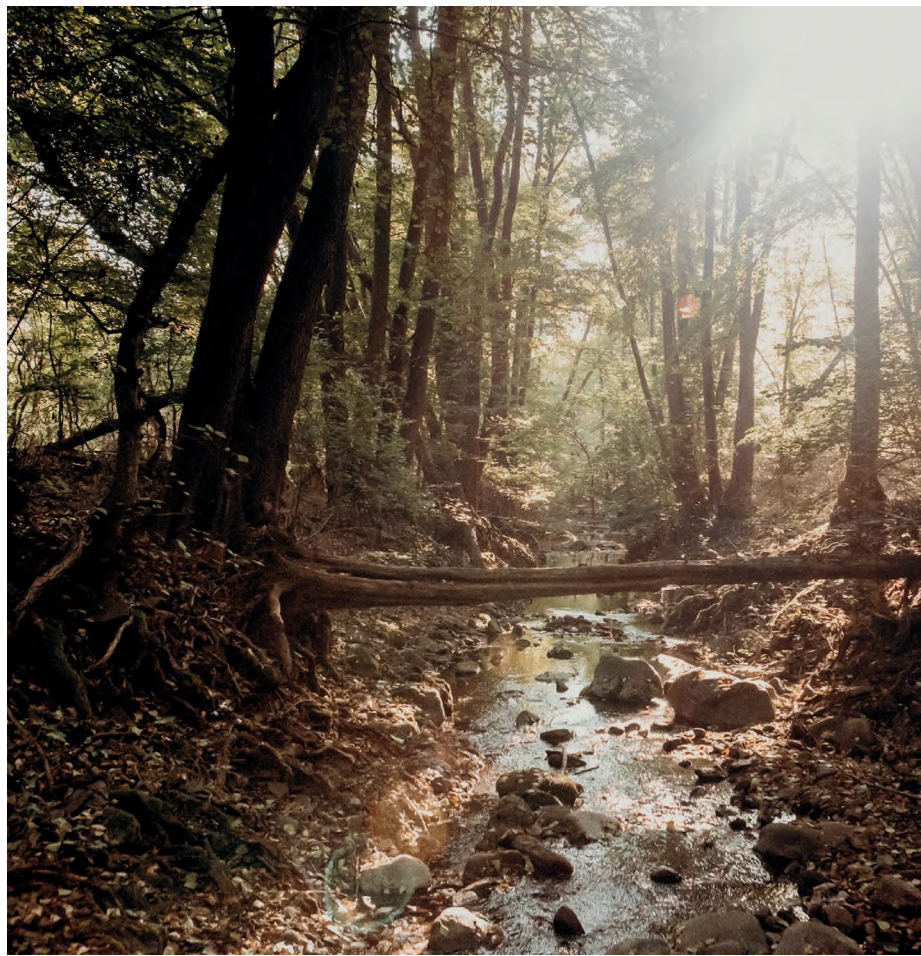
Igen, az együttes átalakulása nagy változást hozott. Bár én előrelépésnek tekintetem a Kistehénben történeteket, kellett látnom, hogy ha alternatívabb, értékorientáltabb műfajra váltok, abból megint nehéz lesz megélni. Ám akkor már nem akartam ezt elengedni. Úgy voltam vele, hogy inkább dolgozom valamit a zenekar mellett, de a művészetben nem leszek megalukó. Ezért mentem el az Állatorvostudományi Egyetem lovastanárképzésére, és kezdtem lovak idomításával és gyerekek lovasoktatásával foglalkozni itt, a Pilisben. Nagyon nehéz idők voltak. Még a saját közegemben is ellenszélben éreztem magam. Nem értették, miért csinálók a sikeres együttesből ilyen köldöknéző alternatív zenekart. Sokáig azt gondolták, megőrültem. Örülök, hogy mégis kitartottam, mert most már a közönség is megértette, mit is csinálók tíz éve. És a zene, ahogy annak idején a filmezéstől, most a lovaktól is elszólitott. Nyár óta nem is ültem lovon.

NA, PONT ERRE MONDTAM AZ ELEJÉN, HOGY MÁRA BEÉRETT, AMI HARMINC ÉVVEL EZELŐTT KEZDETT KIBONTAKOZNI. VOLTAM KISTEHÉN-KONCERTEN, LÁTTAM, MILYEN SOK NEMZEDÉK HALLGATTA A MŰSORT A TINÉDZSEREKTŐL AZ ÖTVENESEKIG.

Tudom, és örülök, hogy nyitott rá a mai korosztály, és a fiatal zenekaroknak is fontos, amit a Kistehénnel csináltunk. De közben kicsit sajnálom is. Pont azért, amit meséltem: hogy nem tudtuk megvalósítani azt a hozzáállást, azt a kultúrát, amelyet szerettünk volna. Az egész csak évekkkel később érett be, és ez kissé rossz érzés. Ezért mondtam azt a gondolatot New Yorkról. Valószínűleg mindig vágytam arra, hogy a mában alkossak, és ha kimondok valamit, az itt és most rezonáljon abban a kulturális közegben, amelyben alkotok. Tudja, azon kezdtem töprengeni, miért írok én mostanában olyan dalokat, mint az *Iszom a bort*. De inkább csak magamnak teszem fel a kérdést. Nincs még rá válaszom.

ÉRDEKES. MIRE GONDOL?

Lehet, hogy ezek is már ilyen megalkudott dalok. Szeretném már ma érezni egy dal hatá-

sát a közönségen. Nem azért megyek ebbe az irányba, és kényeztetem magam, mert tudom, szeretni fogják, az a fajta újjító attitűd pedig, amely a Baksa-időkben jellemzett, már a kudarcok miatt elcsendesedett bennem? Ki tudja...? De simán lehet, hogy észre sem veszed, és már te magad sem akarsz újítani. Bár lehet, hogy nem erről van szó, csak egyszerűen rájön az ember, hogyan lehet egyszerűbben fogalmazni, letisztultabban kommunikálni írásban, zenében.

NEMRÉG JELENT MEG AZ ÖREG BANDA CÍMŰ KÖNYVE. REGÉNYT AKAR ÍRNI, VAGY INKÁBB A CSALÁDRÓL, A MÚLTRÓL MEGTUDNI VALAMIT?

Regényt akartam írni. Először a gyerekkoromról és azon keresztül a hetvenes évekbeli Újhartyán életéről. El is kezdtem beszélgetni egy régi barátommal, hogy felidézzük a gyerekkorunkat, ám aztán elbizonytalanodtam: jó-e az, ha *A műanyag herti székek élete* című novelláskötet után most a gyerekkoromról írok? És amint ezen dilemmáztam, a nagynéném mesélte, hogy szobrot készülnek állítani Újhartyánban az üknagyapám hangszeréről, amellyel megalapította az Öreg Bandát. Így kanyarodtam végül is egy még meszebbre vezető történelmi téma felé.

„Miközben az őseim személyiségét kibontom a regényemben, én is ott vagyok, mert ők most is élnek énbennem”

MI VOLT EZ AZ ÖREG BANDA?

Az anyai ági felmenőim, a Kaldenecker család alapította. Ez volt az első sváb családi zenekar a faluban. Híres volt a járásban, sok helyre hívták muzsikálni, díjakat nyert. Sok nehéz helyzeten segítette át a falu közösségét.

VISSZAEMLEKEZÉSEK ALAPJÁN ÍRTA MEG A TÖRTÉNETET?

Igen. Elkezdtem járni a nagynénémhez, illetve azokhoz a régi zenészekhez, akik még élnek, és a hatvanas években játszottak a bandában. Sok emberrel beszéltem, gyűjtöttem az anyagokat, mire kikerekedett a regény, amely az 1800-as évek elején indul, és egy elzárt sváb falu történetét meséli el. Tót és magyar falvak közt fekszik, és zömmel svábok, spanyolok, franciák és zsidók lakják. Helyzetéből adódóan a közösségnek létkérdés volt, hogy összetartó legyen. Kellott hogy számíthassanak egymásra, megbízzanak egymásban. Tehát erős kohézió jellemezte a falut, amibe nem fért bele a kirekesztés, az intolerancia, a megkülönböztetés. Tudták, hogy együtt maradhatnak csak fenn. Éreztem, hogy ez baromi erős dolog, amit a zenekar fog át. Izgalmas játék volt megírni, mert noha már írtam novellákat, tartottam tőle, hogy egy ilyen többgenerációs családregegynt nem tudok átlátni, összefogni. Hiszen ebben nincs főszereplő, hanem egymásnak adják át a főszereplőséget az őseim, ráadásul nincs egy fő történet, hanem több történet kapaszkodik egymásba. És főként nem tudtam, hogyan leszek én mint alkotó benne ebben a nagyon kötött történelmi, majd kétszáz évet felölelő anyagban.

VÉGÜL BENNE VAN?

Azt hiszem, igen. Amit ma képes vagyok írni, azt összehoztam ebben a könyvben. Ráadásul

írás közben arra is rádöbbentem, hogy teljesen mindegy, milyen a történet, egyszerűen a helyzetek és a karakterek rengeteg olyan szituációt adnak, amelybe bele tudom tenni magamat. Rengeteg rácsodálkozásom volt, mondjuk mikor felismertem a szépapámban önmagam, hiszen miközben az őseim személyiségét kibontom a regényemben, én is ott vagyok, mert ők most is élnek énbennem. Akkor én miért ne élhetnék bennük visszamenőleg? Nagyon izgalmas folyamat volt, sok szépséget adott nekem az írás. És most igazán érdekes az előbbi gondolathoz visszatérnem: hogy miért írok olyan dalokat, mint az *Iszom a bort*, vagy akár ezt a könyvet. A novelláimban azt szerettem, hogy valamit el tudtak csípni abból a szabad gondolkodásból, újtó attitűdből, amiről beszéltem Baksa kapcsán, ez a könyv viszont teljesen más. Nem a szabad gondolatok miatt írtam elsősorban, hanem azért, hogy visszaadjak valamit a szülőfalumnak abból, amit gyerekkoromban ott kaptam, és hogy közelebb kerüljek a felmenőimhez, hogy ezáltal én is tanuljak valamit magamról.

ÉS TANULT?

Az a három év, amíg írtam, olyan volt, mint egy intenzív kurzus. Itt van ez a kettősség bennem. Egyfelől a ki nem bontott budapesti szubkultúra, másfelől meg a vidék a maga klasszikus konzervatív hagyományával. És ha teljesen őszinte vagyok magamhoz, el kell fogadnom, hogy ez a kettősség én magam vagyok. Egyszerre szeretnék új dolgok felé nyitni és közben megtartani és felerősíteni a régi értékeket. Talán amikor elolvassák a könyvet, nem is fogják érezni, hogy ez történelmi utazás, hanem azt érzik majd, hogy a ma van jelen ebben a múltat idéző regényben. Ennek örülnék a legjobban. ■

Kollár-Klemencz László zenei és szépirói munkái mellett néhány éve feleségével és családjával pilisi házától nem messze, Dömör-kapunál Rengeteg néven kulturális és közösségi tér létrehozásán dolgozik. Évek óta tartanak itt rendszeresen koncerteket, gyógynövény- és gombatúrákat. Az itt álló régi romos épületek felújítása jelenleg is tart. A zenész maga készítette bútorokkal berendezett szálláshelyek és büfé tavasztól várja az idelátogatókat

A SZÓ ELSZÁLL?

Szöveg: **Bencsik Gábor**
Fotó: **Földházi Árpád**

Pilisvörösváron sokan múzeumnak nevezik a Kápolna utcai helytörténeti gyűjteményt, amely a kisváros német ajkú lakosságának tárgyi emlékeit őrzi. A közelmúlt hétköznapi tárgyai mellett valóban múzeumi ritkaságokat is magáénak tudó tárlat egyetlen embernek, a kilencvenhárom éves Gromon Andrásnének köszönheti a létét. Mici néni, aki egész életét Pilisvörösváron töltötte, az 1970-es években kezdte a gyűjtést, először az otthonában. Az idős asszony ma már ritkán mozdul ki hazulról, de tervei még bőven vannak. Ezekről a tervekről, a vörösvári németségről, a helyi sváb dialektusról beszélgettünk.

„Itt születtem, Vörösváron 1928-ban. Nagyon más volt akkor még a falu. Bizonyos szempontból jobbnak mondanám. Nagyobb szegénységben éltünk, vízvezeték, villany nélkül, de erősebb volt a szeretet, az összetartás, a vallássság. Segítették egymást az emberek: ma nálunk meszelünk, holnap nálatok. Ez mostanra mind megszűnt” – emlékszik vissza a közel egy évszázaddal ezelőtti pilisvörösvári életre Mici néni.

Még korábbra tekintve megtudjuk tőle, hogy a vörösváriak többsége bajor származású, őseik a Fekete-erdőből, az ő nagyszülei pedig Partensteinből, Würzburg környékéről, Északnyugat-Bajorországból valók. A rövid család-

történeti ízelítő után a helyi svábság utóbbi egy évszázadával folytatja: „Szerencsére a háború utáni kitelepítés elkerülte a község sváb lakosságát. Volt itt egy kőszénbánya, egy belga cég, ahová kellettek a munkások. Az előjárók egészen a minisztériumig mentek, ahol kikönyörögték, hogy ne vigyék el az embereket, mert ezek olyan szorgalmasak, becsületesek. Illetve volt egy szent életű plébánosunk, úgy tudom, hogy ő is közbenjárt értünk.”

Noha a lakosság megmenekült, a nyelv veszélybe került. „Hiába nem volt kitelepítés, a nyelvet nem engedték gyakorolni. Mindig azt mondták, magyar kenyeret eszünk, hát magyarul

*„Nagyobb szegénységben éltünk, vízvezeték,
villany nélkül, de erősebb volt a szeretet,
az összetartás, a vallásosság”*

A pilisvörösvári helytörténeti gyűjteményt Mici néni sok év alapos munkájával állította össze. A Kápolna utca 10. alatt a tradicionális sváb viselet mellett hagyományos bútorokat, illetve egykori használati és dísz tárgyakat is megtekinthet az oda betérő

beszéljünk. Különösen a háború után volt ez jellemző, a gyerekeinknek nem nagyon mertük megtanítani a svábot. Lehet szépíteni a dolgokat, de részben a történelmi okok miatt a mai ötvenesek nem vagy csak alig beszélik a nyelvet. Például a plébános ma még németül misézik, de már magyarul prédikál, így értik a hívek” – magyarázza az asszony.

Pedig mikor Mici néni gyerek volt, az emberek az utcán, otthon, mindenhol svábul társalogtak. Sőt, a kortársai még ma is, de már sajnos egyre kevesebben vannak közöttünk. „Érdekes, hogy sem a solymárival, sem a szentivánival, sem az ürömmel, sem a piliscsabaival nem ugyanazt beszéljük. Nagyjából egyezik, mégis rá lehet is-

merni, hogy ki honnan való. A sváb nyelv egyébként erősen eltér az irodalmi némettől. Itt van például ez a dal, a vörösvári himnusz (*nevet*), én nem szeretem, mert nagyon elcsépel. Lámkrum stéd a pám, ovatslosa pám... Ezt Vörösváron azok is ismerik, a dallamát azok is megtanulják kottából, akik nem tudnak svábul” – mondja a jelenlegi helyzetről a kilencvenhárom éves asszony, majd a jövőre terelődik a szó.

„Nem hiszem, hogy a sváb dialektus megmarad, hacsak nem tanítjuk. Erre egyébként van elképzelésünk, hátha meg is tudjuk valósítani. A múzeummal szemben áll egy épület, amely Karátsonyi grófé, a község kegyuráé volt. Ezt a házat kikönyörögtem az önkormányzattól, és

rendbe hoztuk. Ott szeretnénk népismereti órákat tartani” – osztja meg terveit Mici néni, hozzátéve: a sváb nyelv továbbörökítésének egyik legnagyobb akadálya, hogy az elődök csak németül írtak, svábul nemigen, így utóbbinak irodalma sincs. Noha a helyiek összeállítottak egy szótárt, a kiejtést nehezen tudták benne átadni. Arra, hogy ez mekkora gond, Mici néni szemléletes példát hoz: „Meg kell nézni az utcatáblákat, Vörösváron magyarul, németül és svábul is rájuk van írva az utcák neve. Igen ám, de ha valaki hangosan kiolvassa azt, ami oda le van írva, az nem svábul van, az nevetésesen hangzik. Szerencsére néhány elszánt fiatal készített jó pár videó- és hangfelvételt az utóbbi években, ezeket

kellene valahogy megőrizni és felhasználni a nyelvtanításhoz. A szótár, a leírt szöveg nem elég, a kiejtés a lényeg.” Az asszony szerint mindez hosszú távon oda fog vezetni, hogy a fiatalok egyre inkább az irodalmi németet ismerik majd meg, hiszen azt tanítják a helyi óvodákban, a sváb dialektus pedig el fog tűnni.

Gromon Andrásnéen kívül is vannak, akik megpróbálják visszafordítani vagy legalább lelassítani ezt a folyamatot. Egy tíz-tizenöt idősebb tagból álló vörösvári csoport például minden héten összeül, hogy meghatározott témát sváb nyelven járjon körül. Mici néni szerint azonban ez nem elég. „Szeretném, hogy ne csak pár öregasszony jöjjön össze beszélgetni. A Karátsonyi-féle házban lehetnének

olyan alkalmak, amikor a nagymama megmutatná az unokának, hogyan kell rétest készíteni, és közben mondaná svábul is. Ha az unokák hallanák a nyelvet, esetleg valamennyire megtanulhatnák. Csak akkor lehet ennek a dolgnak jövője, ha a fiatalokat sikerül megnyerni. Én, amíg bírom, próbálok legalább összegyűjteni az emlékeinket. Egy könyvet készítünk most, az lesz a címe, hogy *Ünnepek és szentelmények a pilisvörösvári egyházközség életében 1920-tól 2020-ig*. Nagyon szeretném megérni, hogy elkészül. Imák, beszámolók, a szöveg fele németül lesz; nem svábul, németül. A magyar svábság emlékeit legalább így megpróbálom összegyűjteni, aztán majd a fiatalok megőrzik.”

In da Lahmkruam

Pilisvörösvári népies dal részlete sváb dialektusban, irodalmi német nyelven és nyers magyar fordításban

In da Lahmkruam sted a Pam,
das is ta oawatslosa Pam.
Tea kheini Awat hod taham,
tea geht in Lahmkruam zu den Pam.

In da Lahmkruam sted a Haas,
Das is in Hoipa see Wirtshaas.
Tea kheini Oawat hod zu Haas,
Tea ked in Hoipa see Wirtshaas.

***

In der Lehmgrub'n steht ein Baum,
das ist der arbeitslose Baum.
Der keine Arbeit hat daheim,
der geht in Lehmgrub'n zu dem Baum.

In der Lehmgrub'n steht ein Haus,
das ist dem Halbert sein Wirtshaus.
Der keine Arbeit hat zu Haus',
der geht in Halbert sein Wirtshaus.

***

Az agyaggödörben áll egy fa,
ez a munka nélküli fa.
Akinék otthon nincs dolga,
az elmegy a fához az agyaggödörbe.

Az agyaggödörben áll egy ház,
ez a Halbauerék kocsmája.
Akinék otthon nincs dolga,
az elmegy a Halbauerék kocsmájába.

ÜLJ LE SZÉPESEN, ÉS BESZÉLGESS!

Szöveg: Farkas Anita
Fotó: Földházi Árpád

Helyben főzött világos, barna, szűrt és szűretlen – a szezonális fajták mellett ez a négyfajta sör biztosan várja a vendéget a pilisvörösvári Rotburger látványsörfőzde és sörkertben. És még nagyon sok más is: a Jáki András vezette családi vállalkozás egy csipetnyi Bajorország a főváros közelében, ahol még divat tisztelni egymásban az embert, és van értéke a kimondott szónak.

ALAPÍTVÁ 1993-BAN – ÁLL A ROTBURGER SÖRÖK CÍMKÉJÉN, AZ EGYMÁSBA FONÓDÓ MALÁTA- ÉS KOMLÓKALÁSZOK FÖLÖTT. AZ ÉDESAPJA MIÉRT PONT EGY CSALÁDI HÁZ ALATTI SÖRFŐZDÉBEN LÁTTA MEG A KISZÁMÍTHATÓ JÖVŐT A RENDSZERVÁLTOZÁS UTÁNI, IGENCSAK KÉPLÉKENY IDŐSZAKBAN?

Apám világéletében az élelmiszeriparban dolgozott, a munkájából adódóan éltünk külföldön is. A nyolcvanas évek elején négy évet például Irakban töltöttünk, ahol egy folyékonycukor-gyár létrehozásában vett részt. Akkoriban sok magyar szakember volt szerte a világban, és amikor hazajöttek, nemcsak a kint megkeresett pénzt hozták magukkal, hanem tudást is,

hiszen látták, máshol hogyan működnek a vállalkozások, milyen új technológiákat, gépeket, eszközöket használnak. Ezért amikor eljött a rendszerváltozás ideje, apám azt jósolta, hogy csak az fog jól járni hosszú távon, és biztosítani a családjá megélhetését, aki saját üzletbe kezd, hát belevágott. Kezdetben még pékségben is gondolkodott, de talán a bajorországi élmények hatására – többször jártunk az abban az időben Münchenben élő bátyámnál – a sörfőzde mellett döntött.

A KILENCVENES ÉVEKBEN AMÚGY IS HIRTELEN DIVATJA LETT A KISÜZEMI SÖRFŐZÉSNEK, KÖZEL NÉGYSZÁZ ILYEN FŐZDE MŰKÖDÖTT

AZ ORSZÁGBAN, MA NAGYJÁBÓL HETVEN VAN. MITŐL FÜGGÖTT, HOGY KI ÉLTE TÚL?

Sokan hamar tönkrementek, mert hiányzott a szakmai alap, nem tudták eladni a rossz minőségben gyártott sört, a bank meg vitt mindent. Apám viszont mégiscsak háromdiplomás mérnök volt, és másfél év alapos előtanulmány után egy olyan német, allgäui technológiát választott német és magyar alapanyagok felhasználásával, amely ma is gond nélkül megállja a helyét. Az üstöknél nálunk gázfűtés van, ennek révén sokkal intenzívebb a forralás, a tartályokon pedig egyesével szabályozható köpenyhűtés, hiszen nem lehet ugyanazon a hőfokon tárolni azt a sört, amelyet egy napja főztél, és azt, amelyet szűrni fogsz. Ezek apróságoknak tűnnek, de a végeredményben rengeteget számítanak. Persze ezzel nem azt akarom mondani, hogy nekünk nem voltak soha rossz kísérleteink. Öntöttem ki én is négy-ötezer liter sört a csatornába, mert az egyik hordót véletlenül befertőztem savanyú élesztővel, ami láncreakció-szerűen elrontotta az összes többit is. Itt álltam, hogy maradt egy tartály söröm, valamiből viszont élni kell, ezért egy hónapig éjjel-nappal lent voltam a főzdében, hogy utolérjem magam.

AZ EGYES SZÁM OKA, HOGY AZ ÉDESAPJA HATVAN-ÉVES KORÁBAN, ÖT ÉVVEL A NYITÁS UTÁN MEGHALT, ÖNNEK PEDIG TIZENHÉT ÉVESEN EGYIK NAPRÓL A MÁSIKRA KELLETT A CSALÁDI CÉG ÉLÉRE ÁLLNIA. SOSEM ÉREZTE EZT KÉNYSZERNEK?

Hogy apám ilyen korán elment, ahhoz biztos köze volt a házon lévő tizenötmilliós jelzálognak és a sok álmatlan éjszakának. Én ekkor pályaválasztás előtt álltam, az informatika érdekelt, de egy pillanatig sem volt kérdés, hogy nyavalygás nélkül viszem tovább az üzletet anyám, később a húgom, illetve a sógorom segítségével. Már csak azért sem, mert nagyon szerettem ezeket a sörös dolgo-

A Rotburger világos sörével 2004-ben ezüstdiplomát, 2006-ban világos és barna sörével aranydiplomát nyert a Kiszuzemi söröző a nemzetközi versenyén

Jáki András több mint három évtizede hatalmas Bayern München-rajongó. A sörözőt számtalan labda, mez és zászló díszíti, sőt a söröző nevében saját szurkolói zászlót is tervezett

kat csinálni. Még azt a részét is, hogy MDF-piacra járunk. Ilyenkor apámmal péntek éjféltől hajnali négyig palackoztuk kétliteres kólásflakonokba a sört, a hentes haverunk meg beállt a platós kocsijával az udvarba, és vitte őket a saját árujával együtt Káposztásmegyerre. Közben suliba jártam, kézilabdáztam, hétfőként meccsre utaztunk vidékre, de tizenévesen mindent kibír az ember.

EZ A SZENVEDÉLY AZÓTA IS MEGVAN?

Sőt, csak erősödött. Ez a titok nyitja: ha valamit nem szeretsz, a végeredményen is látszik.

Ma sem adok ki a kezemből olyan pohár sört, amelyet én nem innék meg szívesen, amely nem minőségi. Sokszor mondták már: az a baj velünk, hogy „túl jó” sört készítünk, mert amikor valaki először megiszik egy korsó Rotburgert, az rögtön fejbe vágja. Persze, hiszen én még a világos sört sem főzöm öt és fél százalék alatt, magyarán beleteszem az összes alapanyagot, egy hordóba kétszáz kiló malátát, másfél kiló komlót. Tartósítószeret és segédanyagokat nem. És minden egyes főzethez friss élesztőt használok. Ilyenek nem szabad spórolni.

„Nem félek kimondani, hogy én nevelni is akarom a vendégeimet; azzal is, hogy jó sört adok nekik, és azzal is, hogy tisztellem őket, és cserébe elvárom, hogy ők is tiszteljenek engem”

NYILVÁN EZ AZ ÁRBAN IS MEGMUTATKOZIK. EL LEHET MA MÁR ADNI VIDÉKEN IS A KISÜZEMI, VAGY AHOGY MOSTANÁBAN DIVATOS HÍVNI, A KÉZMŰVES SÖRT?

Szerencsére országszerte egyre több az igényes sörfogyasztó. A környékről és Budapestről is sokan visszajárnak hozzánk, a közönségünk, ideértem a kocsmát és az éttermet is, hetven százaléka törzsvendég, amire büszke vagyok. Őket pedig nem szabad átverni, a korsó például legyen tényleg felliteres, a feles meg ötcentes. A másik kulcs a jó kiszolgálás, ez sokszorosan megtérül. Nekem a legnagyobb dicséret, amikor idejön valaki Németországból, iszik-eszik valamit, közben hallgatja a kertben a sramlizenekart, és azt mondja, pontosan úgy érzi magát, mintha otthon lenne. A régi német, bajor értékrend amúgy is közel áll hozzám: a család tisztelete, összetartása, a precizitás, a szorgalom, a kitartás, a hit a munkában. Ha nem lenne ez a vállalkozás, már biztosan ott élnék valamelyik bajorországi hegytetőn, főzném a sört, reggel meg kihajtanám a birkákat.

EBBŐL AZ ÉLETFOGÁSBÓL VÖRÖSVÁR – AMELYNEK NEVÉBŐL A ROTBURGER ELNEVEZÉS IS ERED – ŐRIZ VALAMIT, HISZEN A LEGNAGYOBB SVÁB TELEPÜLÉSEK EGYIKE MAGYARORSZÁGON. ÖNÖKNEK IS VANNAK SVÁB GYÖKEREIK?

Anyám Nógrád megyéből származik, az apai nagyapám, Jáki Lajos viszont félig svábként Újaradról költözött Vörösvárra még a világháború előtt. Volt leventeoktató, lehúzott másfél évet a Don-kanyarban, majd németet és testnevelést tanított az iskolában, ahol a felesége, a nagymamám is dolgozott kémiantárnaként; majd iskolaigazgató lett. Ma is jó szívvel emlékeznek rá egykori tanítványai, posztumusz díszpolgári címet is kapott. Tizenöt-húsz éve, amikor még élt néhány kortársa, mindig megállítottak az utcán, és elmondták, milyen büszke lehetek rá, hogy Lajos bácsi unokája vagyok, mert nála jobb embert azóta sem láttak. Az a – ma már sajnos kihalófélben lévő – típus volt, aki kikeményített nyakú, fehér ingben, fekete öltönyben ment vasárnaponként a templomba, és aki szembejött vele az utcán, legyen úr vagy koldus, az előtt megemelte a kalapját. Lehet, hogy régimódi vagyok, de nekem szimpatikus az a világ, ahol értéke van a férfias kézfogásnak, a kerteket nem veri fel a gaz, a házak előtt tisztára vannak söpörve az utcák, az emberek pedig figyelnek egymásra.

Mondom is mindig a gimnazista srácoknak, akik bejönnek délutánonként, és köszönés nélkül rögtön a wifikódot kérik, hogy barátom, az itt nincs, ülj le szépen, aztán beszéljess. A kocsmáugyanis alapvetően közösségi hely, ugyanúgy, mint a templom vagy egy sportklub, nem véletlenül üldögélnek ott az emberek évszázadok óta – nem csak azért, mert az asszony elől menekülnek. A jó kocsmárosnak ezért jó közösségi embernek is kell lennie. Olyannak, aki három perc alatt leveszi a bejövő személyiségét, és annak megfelelően bánik vele. És nem félek kimondani, hogy én nevelni is akarom a vendégeimet; azzal is, hogy jó sört adok nekik, és azzal is, hogy tiszteltem őket, és cserébe elvárom, hogy ők is tiszteljenek engem.

A FÖZDE ALAPÍTÁSA ÓTA ELTELT KÖZEL HARMINC ÉV. ELÉGEDETT LENNE AZ ÉDESAPJA?

Szerintem igen. A család szempontjából soha rosszabbat! A főzde és a kocsmá mellett lett egy szép kertünk, benne egy éttermünk, pont akkorák vagyunk, amekkorát elbírnak. Valahogy túléltük nagyobb károk nélkül a járványt is, és remélem, az itthoni sörkultúra szempontjából is teljesül néhány éven belül az apámmal közös álmunk.

MI EZ AZ ÁLOM?

Jó volna, ha itthon is a mindennapok része lenne, amit a rendszeres bajorországi „tanulmányútjaimon” látok. Hogy például a szakállas, pipázó öregek vasárnaponként ott ülnek kalapban és bőrnadrágban a kocsmában, előttük egy jó korsó sör, kezükben az újság, a háttérben meg szól a harmonika. Ez nem feltétlenül pénzkérdés. Itt van például az egyik törzsvendégünk, egykori bányász, stramm sváb ember, a kilencvenéves Gyuri bácsi, aki a nyitás óta minden nap megfordul itt. Biztos vagyok benne, hogy nem lenne ilyen jó állapotban, ha azt csinálná, mint az ország nagy része. Egyszerűen nem állhat az élet csak abból, hogy irigykedünk a szomszédra, ülünk a tévé előtt, és egyetlen szórakozásként néha elmegyünk a boltba. ■

TÖRTÉNELMI PANORÁMA DOBOGÓKŐRŐL

Szöveg: Pap Lázár

Dobogókő a szocializmus alatt a politikai elit luxusüdülőhelyének számított. A környék próbálja levetni magáról a Kádár-kor szürke zubbonyát, de amíg a megújulás várat magára, a romok között néhány történelmi mozaikkockát érdemes alaposabban is szemügyre venni.

A Kádár-korszak politikai elitjének kikapcsolódási szokásairól elsőre valószínűleg a vadászat és a balatonaligai nyaralás jut eszünkbe; igen kedvelt úti célnak számított Dobogókő is, ahol a szocializmus időszakának nyomai ma is fellelhetők. A Belügyminisztérium üdülője, a korábban Napsugár szálló néven ismert pártüdülő, valamint Kádár János villája, ha nem is eredeti formájukban, a mai napig állnak. Utóbbi kettőt a jezsuita rend kapta meg kárpótlásként a rendszerváltozás után. A pártvezér villáját a szerzetesek átalakították, és rendházat, illetve lelkigyakorlatos szobákat alakítottak ki benne, a mellette található, a kormányórséghez tartozó épületet pedig kápolnával, ebédlővel

és szobákkal bővítették ki. A szállót egy darabig konferencia-központként működtették, majd bérbe adták, de a közelmúltban visszakerült hozzájuk a hotelépület is.

Ami Kádárt illeti, kifejezetten kedvelte a dobogókői villáját, hiszen itt nagyobb nyugalmat élvezhetett, mint a Balatonnál, ahol a német turisták miatt szigorúbb őrizetre volt szükség. Olyannyira nem szerette testőrei jelenlétét, hogy egyes visszaemlékezések szerint megessett, hogy megszökött előlük, és egyedül indult sétálni. A nyolcvanas években már előfordult, hogy egy egész hónapot eltöltött itt. A Horváth Márton nevű informátor már 1969 nyarán parancsba kapta, hogy „fokozott mértékben

FOTÓ: FORTEPAN

Így nézett ki az Eötvös sétány 4-6. alatti Hotel Nimród kívülről, illetve belülről az 1970-es években

ellenőrizze és kísérelje figyelemmel a konyhai személyzet munkáját, az objektum környékén történő mozgást, amíg a Vezető ts. a 4-es villában tartózkodik”. Emellett arra is ügyeltek, hogy az élelmiszereket külön szerezzék be, nehogy a párt feje mérgezés áldozata legyen.

A Belügyminisztérium nyaralójában megszálló, kikapcsolódni vágyó káde-reket azonban, ha ritkán is, érték meglepetések az étkezések során. Történt,

FOTÓ: KOVÁTS GÁBOR

„Ma a szálló leginkább egy posztapokaliptikus horrorfilm díszletére emlékeztet”

hogy 1967 tavaszán „a vendégek részére feldolgozott húsárú sorozatosan stikkesen, vagyis büdösen lett, sok áztatás és sózás után, feldolgozva, amiatt már több vendégnek volt gyomorrontása, szerencsére nem súlyos” – jegyezte fel az üdülónél tevékenykedő besúgó. Jelentéséből kiderült, hogy a borjúsültet a szaga miatt már el sem fogyasztották, amiért szerinte a januárban kinevezett új konyhavezető volt felelős.

A BM-üdülő korábban ennél kalandosabb napokat is látott. Az 1956-os forradalom eseményei alatt az épületben töltötte szabadságát Szabó Márton, az államvédelem alezrede, a Belügyminisztérium I. Főcsoportfőnökség titkárságának vezetője és családja. Az alezredes önéletrajzában leírja, hogy az országos események hírére az ugyancsak ott tartózkodó tisztársaival megszervezték a dobogókői BM- és MDP-üdülők védelmét. Az ehhez szükséges lőfegyvereket az esztergomi katonai helyőrségtől szereztek. Ennek ellenére október 30-án fogságba estek, egy katonai alakulat Esztergomba vitte, majd letartóztatta őket. November 4-én szabadultak, aztán a szovjet egységek védelmét élvezték Tatán, a forradalom leverése után, 9-én pedig a belügynél jelentkezett az alezredes, hogy felvenné a szolgálatot.

Aki Dobogókőn szeretett volna pihenni, az MSZMP és a Belügyminisztérium üdülője mellett megszállhatott akár a század elején épült – egyébként a mai napig működő – Báró Eötvös Loránd menedékházban vagy az 1971-ben Budapesten rendezett első vadászati világkiállításra átadott Nimród

hotelben is. Utóbbi modern, már-már luxuskategóriás szálláshelynek számított. Az országban elsőként a szobákhoz külön fürdőszoba, illetve minibár is tartozott, ezenkívül étterem, uszoda és szauna is szolgálta a vendégek kényelmét.

A Nimród hotel a 2008-as gazdasági világválságkor tönkrement, és egy évvel később bezárt. Az épület a berendezésével együtt még évekig érintetlenül állt, majd feltörték, kifosztották és megromgálták. Az utolsó lökést a teljes pusztulás felé egy 2017-es tűzvész adta. Ma a szálló leginkább egy posztapokaliptikus horrorfilm díszletére emlékeztet. Az ablakok betörve, szilánkok borítják a márványpadlót, az asztalok és székek szerteszét hevernek a kitört ajtókkal, a széttúzott ágykeretekkel és kidobált matracokkal együtt. A katasztrófa-turistáknak érdemes minél hamarabb meglátogatniuk a helyszínt, ugyanis az épületet tulajdonló alapítvány már tervezi a felújítást. A szocializmus luxus-hotelje nem szállodaként, hanem idősoththonként éledne újjá.

A dohos, romos szocreál hangulat még belengi Dobogókőt, de lassan talán maga mögött hagyja ezeket a jelzőket. A környék egyértelműen megérdemli a figyelmet. Egyes ezoterikus nézetek szerint a Föld szívcsakrája is itt található, bár Kádár Jánost feltehetően nem ez vonzotta ide. ■

MŰHELY

Búza Barna szobrászművész
a Lágymányosi úti lakóteleg új iskolaépületének fém
homlokzati domborművén dolgozik műhelyében
Fotó: MTI

SZÁZ ÉV VÉSŐVEL A KÉZBEN

Szöveg: Regéczy-Béres Melinda

Hogyan lehetséges barátság hetvenévesi korkülönbséggel? Gyakran megvitattuk ezt a kérdést Búza Barna szobrászművésszel, családom szeretett Barna bácsijával. Huszonévesen mindig rácsodálkoztam, mennyire szereti a fiatalokat, mennyire megtalálja velem is a közös hangot. Ő erre mindig azt mondta, ha megöregszem, majd megértem, amit érez: a test már gyöngye, de a lélek még fiatal...

Akkor ezt nemigen értettem, csak most kezdek valamit kapiskálni abból, hogy a test és a lélek számára nem azonos mércével mérik az időt. Bár azóta sem tartom magától értetődőnek, hogy valakiben olyan örökifjú, örökké derűs, emberszerető, jó humorú és huncut lélek lakozzon, mint Búza Barnában. Ám mi minden bizonnal ezért tudtunk egymással jókat beszélgetni. És ezért volt ő nemcsak tiszteletre méltó „művész úr”, de végtelenül szeretetreméltó ember is.

Családunk barátai között különleges helyet foglalt el Búza Barna. Nagypámtól, idősebb Béres Józseftől „örököltük meg” őt. Legelőször vele, na és a Béres Csepp-pel kötött örök barátságot. Búza Barna így mesélte első találkozásukat: „Makay László, a kisvárdai múzeum igazgatója régi ismerősöm volt. Egy alkalommal, amikor Pesten járt, meglátogatott, és magával hozta Béres Józsefet is. Marika, a feleségem épp akkor készült el az ebéddel, így marasztaltuk őket. Ebéd közben Laci faggatott: »Mi van veled, Barnám, olyan rosszul nézel ki!« Mondtam neki, hogy »tudod, nálunk mindenki hetvenéves kora körül halt meg a férfi családtagok közül,

az apám és a nagyapám is, én most hetvennégy éves vagyok, hát úgy érzem, hamarosan rajtam a sor«. Erre Jóska elővett a zsebéből két üvegcsét, és az asztalra tette. Azt mondta: »Dehogyan fogsz te meghalni! Csak szedd ezeket a cseppeket, és meglátod, hogy majd rendbe jössz!« Kérdeztem, hogy mégis honnan fogom tudni, hogy meggyógyultam, mit fogok érezni. Azt mondta: »Észre se veszed, egyszer csak majd jobban leszel.«»

Így is történt. Búza Barna kilencvenéves korában mintázta meg a nyolcvanéves feltaláló mellszobrát. Ekkor már édesapám is rendszeres pénteki ebédvendég lett nála a Százados úton, később pedig én is gyakori látogatójává váltam. Első hosszabb beszélgetésünk egy rólam készülő portré kapcsán bontakozott ki, melynek aztán az lett a vége, hogy teljesen a történetei bűvkörébe kerültem, és egyre több mesét szerettem volna hallani kalandos életéről, csibészségekkel tűzdelt gyerekkoráról, „szívrabló” szerelmeiről, na és persze a szobrairól.

Műterme polcain ott sorakoztak korábbi munkái, makettek, tervek, félkész alkotások, sokat kíváncsiskodtam róluk, ő pedig szívesen mesélt.

FOTÓ: FORTEPAN / BOJÁR SÁNDOR

*„Olyan volt őt hallgatni, mint részt venni
egy időutazáson a huszadik század történelmében”*

És Búza Barna zseniális mesélő volt! Fantasztikus memóriája páratlan elbeszélőképességgel párosult. Olyan volt őt hallgatni, mint részt venni egy időutazáson a huszadik század történelmében: megélni a harmincas évek bohém művészetét, a világháború borzalmát, a büntetőszázadot, a kommunista diktatúrát s közben végigszurkolni egy tehetséges fiatal művész álmodozásait, első sikereit, útkeresését, aztán a teljes kilátástalanságot és az újrakezdést...

Engem mindig meghatott a szeretet, amellyel felmenőiről, különösen pedig szüleiről beszélt. „Valami drága jó szülőkkel áldott meg a sors” – szokta mondani, és biztosan egész életére elegendő muníciót hozott magával a családi fészekből. Vésztőn született 1910. december 30-án, amikor „az égen a Halley-üstökös a fél égboltot beborítva csóválta a farkát”. Gyermekkorát 1922-től Sarkadon töltötte, ezek az évek, az itt megélt tapasztalatok meghatározták egész életét. A művészetek iránti érdeklődése a családban gyökerezett. Édesapjától – aki a nagybányai festőiskola tagja volt, később pedig fényképész lett – rajzolni tanult. Kalaposmester nagyapjának a halálos ágyán ígéretet tett, hogy átveszi a műhelyét, ezért a polgári iskola elvégzése után egy időre kalaposinas lett, de már akkor, tizenévesen arról ábrándozott, hogy talán egyszer, felnőtt korában valamelyik művészeti területen dolgozik majd – főleg a szobrászatra gondolt –, és a maga szerény eszközeivel hozzájárulhat a teremtés munkájához.

Először tizenöt évesen készített portrét, és ez a műfaj később is, egész művészetében meghatározó helyet foglalt el. Egyik legkedvesebb munkája gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter mellszobra volt, egész életében hálás volt azért, hogy őt ez a nagy ember elindította a szobrászpályán. Ez pedig úgy történt, hogy egy „véletlen” folytán tizenhét évesen, még érettségi előtt felvették a képzőművészeti főiskolára, s a kultuszminiszter személyesen engedélyezte, hogy korengedménnyel megkezdhesse a tanulmányait. Később is figyelemmel kísérte a munkásságát. Búza Barna kilencvenöt éves volt, amikor lehetősége adódott, hogy meghálálja ezt a támogatást mecénásának: a Lakiteleki Népfőiskola parkjába készíthette el Klebelsberg Kunó mellszobrát. 2009-ben ezt a szobrot Budapesten, a Klebelsberg Kultúrkúria udvarán is felállították.

A műtermében a polcon mindig ott állt egy kedves, színes bőrű lány portréja is, ez nekem nagyon tetszett, és furdalt a kíváncsiság: vajon ki lehetett ez a különleges szépség? Nem más volt

ő, mint Dany Tafial, aki a francia kultúrattasé révén került Magyarországra, és beleszóppent a harmincas évek budapesti művészvilágába, ahol egzotikus jelenségnek számított, Búza Barnának pedig jó barátja lett. Első jól sikerült portréja lett ez elmondása szerint, és 1937-ben a Velencei biennálén nagy sikerrel állították ki.

Aztán ott láttam először a *Tavaszt* is! Ezt a gyönyörű kisplasztikát, amely egy nagy szerelem emlékét őrizte meg huszonhárom éves korából. Eredetileg bronzból mintázta meg, később a herendi porcelángyárban megformázták porcelánból. Egy nap Barna bácsi izgatottan telefonált nekem: nem érzi jól magát, ha tudok, azonnal jöjjenek, mert valamit feltétlenül szeretne nekem odaadni, mielőtt valami végzetes történe vele... Nagyon megijesztett, azonnal autóra pattantam, és siettem a Százados útra. Érkezésemkor a kezembe nyomta a *Tavaszt* porcelánverzióját, és kérte, hogy azonnal vigyem haza, mert ezt nekem nászajándékba akarta adni, de mivel ez idáig nem méltóztattam férjhez menni, ő bizony nem vár tovább, mert ki tudja, mi lesz vele addig... Hála Istennek, ezután még jó darabig velünk maradt, sajnos az esküvőmet valóban nem érthette meg, így jogos volt az ajándék megelőlegezése.

Volt a műteremben egy különösen megrendítő szobor is, a *Háború után*. Később megtudtam, hogy soha nem adta el senkinek, azért is maradt a műteremben. Egy rokkant katona botjára támaszkodva harmonikázik, s közben vakon az ég felé mered. 1946-ban látta ezt a katonát a Keleti pályaudvarnál, és mélyen megrázta az élmény. Így mesélte: „Ennek a férfinak a drámáját ki kellett kiáltanom magamból... A műtermembe hazatérve azonnal, még az élmény sokkoló hatása alatt formáztam meg a figuráját. Később fából is megfaragtam. Egyik legjelentősebb művemnek tartom.” A háború szomorúságát egyébként többnyire valamilyen női alakon keresztül mutatta be: a gyászoló anya, feleség megmintázásával.

Szinte mindig dolgozott valamilyen érmen, ezeket is rendszeresen megmutatta nekem. Egyszer azzal fogadott, hogy rólam is készített egy érmet, sőt még egy kis huncutságot is kitalált, mert koronát tett a fejemre. Így lett belőlem I. Melinda, akiről mindenkinek azt mesélte, hogy egy külföldi hercegnő, aki inkognitóban jár hozzá modellt ülni. Ez igazán jellemző volt Barna bácsira, mindig ilyen tréfákon törte a fejét. Az *I. Melindát* végül nagy büszkeségemre kiállították a 2003-as soproni érembiennálén, jómagam is megtekinthettem öreg barátunk társaságában.

És mennyi minden volt, ami nem fért el a műteremben! Engem is meglepett, hány lovas szobra, szakrális munkája, köztéri szobra áll szerte az országban. Jusson eszünkbe például, ha a budavári Mátyás-templom előtt álló Szentháromság-szobor mellett sétálunk el: ő restaurálta 1968-ban, és ez jelentette számára a visszatérést a szobrászpályára a háború meg az azt követő rettenet után, amikor a kőműveseknél kaphatott csak állást, mert sem a nyilasok, sem a kommunisták nem néztek rá jó szemmel. A Kálvin téren álló *Kálvinra* pedig különösen büszke volt, mert hét évtizedes álmát valósította meg általa kilencvenévesen. De ne higgye senki, hogy ez után a monumentális alkotás után nyugdíjba vonult volna. Á, dehogy! Még századik évében is dolgozott, tervezett, soha nem állt meg. Sokan faggatták, mi a titka. A Béres Csepp? A napi két torna? A jó humor? A jó gének?

Búza Barna református családban nőtt fel, mélyen hitt az eleve elrendelésben. Néha elmerengett azon, hogy vajon miért is lett ő éppen szobrászművész, mikor tehetséges festő vagy csellista is válhatott volna belőle. De azt mondta: tudja, hogy minden úgy történt, ahogy történnie kellett, és őt a gondviselés terelte erre a pályára. Nekem meggyőződésem, hogy ez az elfogadó életszemlélet és a Jóistenbe vetett megkérdőjelezhetetlen hite segítette abban, hogy életének megannyi nehézségét emelt fővel tudja viselni, mindenkor elfogadva a sors szándékát.

Életének sokféle üzenete van, egyet maga is gyakran megfogalmazott. „Kedves apai nagyapám elmondta nekem az életre szóló alapelveit. Akkoriban divat volt egy kis bohócszerű játékgúny, úgy hívták, keljfeljancsi. Az alja félgömb alakú volt, abba ólmot öntöttek. A felső része nagyon könnyű műanyagból készült, így akárhányszor fejre állítottuk, egy pillanat alatt talpon volt. »Nézd, fiam – mondta a nagyapám –, ez az én alapelvem az életről. Nincs olyan drámai helyzet az életben, amelyből talpra ne lehetne állni.«”

Addig-addig hallgattuk a családommal Búza Barna történeteit, hogy megfogalmazódott bennünk: szeretnénk ezeket az utókornak lejegyezni, mégpedig úgy, ahogy ő elmesélte őket. Korábban egyetlen kötet jelent meg róla, Gergely Mihály tollából (*Búza Barna keresztútjai*), mi szerettünk volna egy személyesebb könyvet írni róla, amely a főbb műveit is bemutatja. Édesanyám és én több évig felváltva jártunk a diktafonunkkal Búza Barnához, mígnem úgy éreztük, mindent megörökítettünk, amit ő fontosnak tartott elmesélni az utókornak. A terv az volt, hogy a könyvet a századik születésnapjára jelentetjük meg. A kerek évforduló előtti nyáron azonban Barna bácsi kórházba került, és egyre gyengült. Ennek ellenére a kórházi ágyon is folytattuk a könyv közös javítását, a fényképek rendezését. Terveztük a bemutatót. Biztattuk, ne adja fel még, reménykedtünk, de közben éreztük: ő már búcsúzik.

Egyre többször emlegette szeretett feleségét, Marikát, aki társa volt ötvennégy évig. Hozzá készült. 2010. október 16-án kaptam a fájó üzenetet, hogy örökre elaludt. Mindig azt mondta: „Ne sirassatok, szép életem volt!” Mégis mélyen meggyászoltuk. Fájdalmunkat enyhítette, hogy bár nem érte meg, a halála után nem sokkal, 2011-ben megjelent a könyv róla *Az üstökös csillagot hozott – Történetek Búza Barna szobrászművész életéből* címmel. Amikor újra és újra elolvasom, olyan, mintha még most is, a csillagokon túlról is mesélne nekem. ■

*„Mesélte: akkora harcsát akasztott meg,
hogy nem tudta kihúzni a horgászbottal,
ezért a damilt a Škodája lökhárítójára tekerte”*

MINDEN MIESE SZÍNIGAZ

Szöveg: **Bencsik Gábor**

Az egy szent ember, mondta Kő Pál, a szobrász, amikor Búza Barna neve szóba jött. Aki ilyen hosszú életet él, az mind szent ember, másképpen nem is lehet. Az idő végtelenjéből valóban kivételesen hosszú darab jutott osztályrészül Búza Barnának, másfél hónap híján teljes évszázad, a dualizmus korától bőven az új évezredig.

Megadatott, hogy első elemis koromtól jól ismerhettem, ami könnyen ment, hiszen az egyik legbarátságosabb, legközvetlenebb művész volt, akivel valaha összehozott a sors. Nem lehet mondani, hogy a művészek között ez általános lenne, vannak mogorvák, maguknak valók és főleg, akik a gyerekzsivajt kerülik, ami érthető is, az ilyesmi aligha segít az elmélyülésben. Weöres Sándor sem szerette a gyerektársaságot, játszótársnak ott voltak a saját zseniális gondolatai.

Búza Barna műtermébe a gyerekek a pelenkástól a kamaszig bejáratosak voltak. Nem emlékszem olyanra, hogy ha nyitva találtuk az ajtót, elküldött volna minket. Nem zavartatta magát a mintázásban vagy a rajzolásban, végezte a munkáját, és mesélt, mi pedig csodálkozva hallgattuk akkor is, ha már ismertük a történetet. El is hittünk mindent szó szerint. Csak sok év múlva, felnőtt fejjel támadt bennem a gyanú, hogy talán nem volt minden pontosan úgy igaz, ahogy elmesélte. Például amikor akkora harcsát akasztott meg, hogy nem tudta kihúzni a horgászbotból, ezért a damilt a parton parkoló Škodája lökhárítójára tekerte, az autót elindította, és úgy húzta a harcsát – sajnos a damil elpattant, a nagy hal elúszott.

Gyerekként elhittem, aztán kételkedtem, de most, az ő akkori korához hozzáöregedve újra elhiszem neki, hiszen végső soron minden mese színigaz, ez is az volt. Abban sem kételkedem többé, hogy udvarolt az abesszin alkirály lányának. Hiszen tény, hogy 1935–36-ban frissen végzett szobrászként római ösztöndíjas volt. Az is tény, hogy Rómában szerepelt a magyar ösztöndíjasok csoportos kiállításán, ahová miért ne látogathatott volna el Mussolini, társaságában a frissen meghódított Abesszínia olasz alkirálya a lányával, és miért ne szövődhetett volna vonzalom a fess, fiatal magyar szobrászművész és az alkirálylány között?

A második világháborúban katonaként szolgált, valamiért büntetőszázadba osztották, erről sosem beszélt, később olvastam róla. Ahogy a későbbi meghurcoltatásait sem emlegette, pedig voltak azok is. Ami a politikát illeti, 1961-ben a Százados úti művésztelepen, ahol műtermes lakása volt, már mint afféle népfrentembert ismertem meg, díszpártonkívülit mindenféle egyházi és pártkapcsolatokkal, amelyeknek eredményeképpen 1971-től egy cikluson át még országgyűlési képviselő is lehetett a Kádár-féle bologató parlamentben. Kamaszként éppen a műtermében lebzseltem, amikor

telefonon jött a hír, hogy megválasztották, naná, egyedüli jelöltként. A fennálló renddel nemigen rokonszenvező családtagjaim és ismerőseim, akik között felnőttem, a kedves Búza Barnának ezt is megbocsátották. Élni kellett, és szobrokat készíteni.

Rengeteg szobrot és érmet készített, kisplasztikákat, domborműveket, portrékat történelmi hősookról, pártemberekről, papokról – ahogy a megrendelő kívánta. A műterme tele volt kisebb és nagyobb agyag- és gipszszobrokkal, rajzokkal, félig fölrakott figurákkal, olyan természetes és

esztétikus rendetlenségben, amelyet csak évtizedek munkája tud létrehozni.

A Kálvin téri szép Kálvin-szobrot kilencven-évesen készítette, és eszébe sem jutott ezzel a munkát befejezni. Mindig ráért, és mindig dolgozott, mindig kiegyensúlyozott volt, és mindig elégedett, talán ez lehetett a titka, hogy olyan hosszú szép élet jutott neki. Eltemette a feleségét, nem sokra rá az egyetlen lányát, egyetlen unokája elköltözött, ő évtizedeken át egyedül élt, továbbra is munkával, jó kedéllyel. Jóval túl a kilencvenen elvitte

a jogosítványát a körzeti orvosnak azzal, hogy már nincs rá szüksége, attól kezdve metróval, busszal, villamossal járt, egyenes tartással, gondosan öltözve, mindig készen egy kis beszélgetésre, de mindig valahova tartva. Kilencvenkilencedik évének nyarán még ugyanúgy, mint harminc-negyven évvel korábban. Aki találkozott vele, biztatta: Barna, tarts ki, akkora születésnapot csinálunk neked, amekkorát még nem látott a művésztelep. Nem sikerült. De a szobrai megmaradnak, és az értőknek róla is történeteket mesélnek. ■

FOTÓ: FORTEPÁN / BOJÁR SÁNDOR

*„Miért ne szövődhetett volna vonzalom a fess,
fiatal magyar szobrászművész és az abesszin
alkirálylány között?”*

HATVAN ÉV ALATT A FÖLD KÖRÜL

Szöveg: Kéri Gáspár

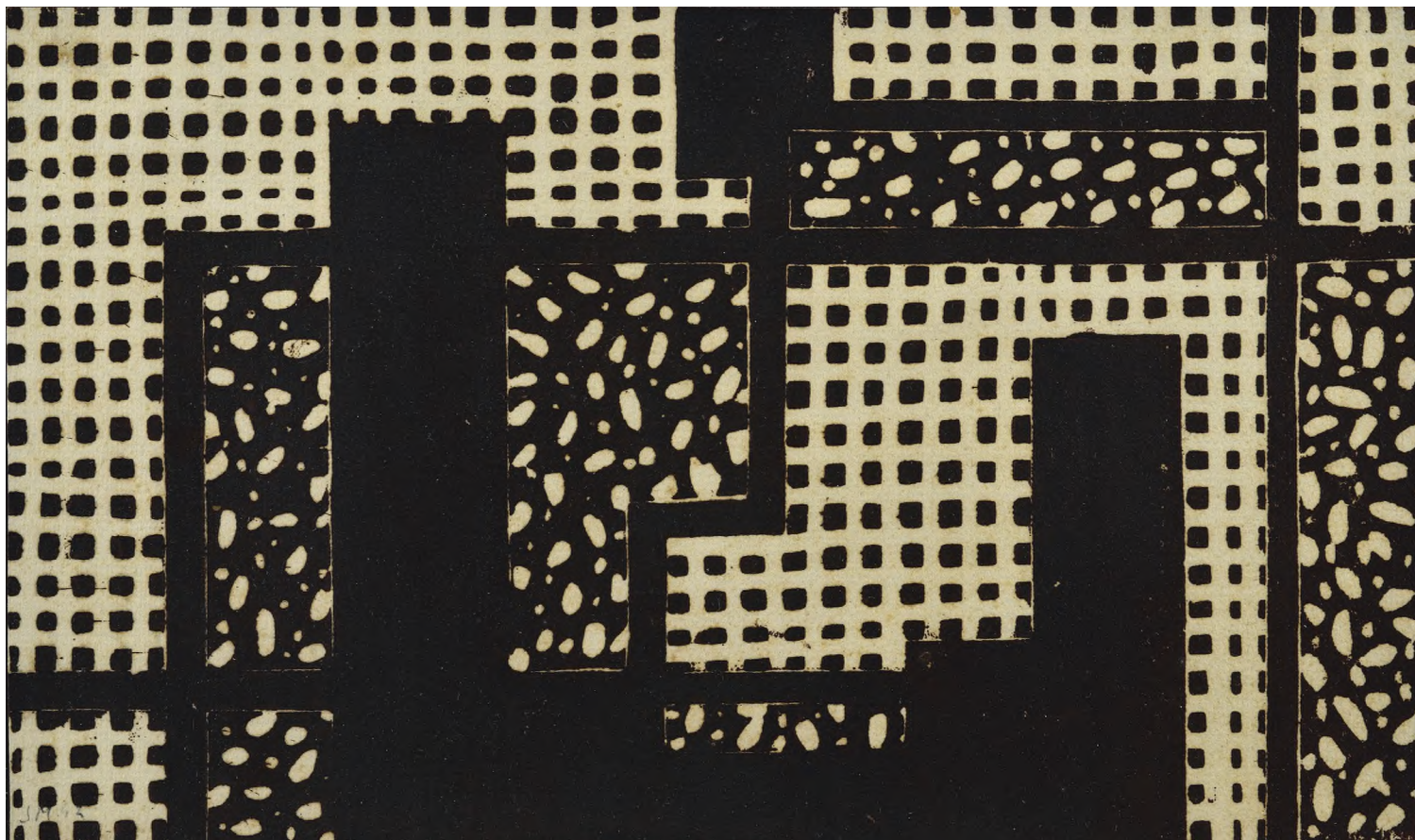
A második világháború után alakuló Európai Iskola feltett szándéka volt, hogy a magyar képzőművészet friss törekvéseit bekapcsolja a nemzetközi vérkeringésbe. Erről az időszakról tanúskodik egy apró, de annál jelentékenyebb grafikai kollekció: a Makarius-mappa évtizedekig bolyongott a világban, végül a Fővárosi Képtár gyűjteményében lett végleges otthonra.

Különös kegyelmi állapot köszöntött 1945-ben a magyar művészeti életre, ám ennek nem sok köze volt a fejünk fölött zajló impériumváltáshoz. Polgári gondolkodású képzőművészek meghatározó csoportja elérkezettnek látta az időt, hogy az addig marginálisan kezelt modern művészeti áramlatokat szerves egységbe foglalja a Kárpát-medencei kulturális hagyományokkal, és bekapcsolja őket a nemzetközi művészeti vérkeringésbe. A több tucat tagot – festőművészeket, grafikusokat és szobrászokat – számláló csoportosulás mellett olyan teoretikusok tűntek fel, mint Kállai Ernő művészet-történész vagy az írók közül Hamvas Béla és Szentkuthy Miklós. Az Európai Iskola nevet viselő irányzatnak, amelyhez sok más mellett Anna Margit, Barcsay Jenő, Barta Lajos, Egry József, Gyarmathy Tihamér, Kassák Lajos, Korniss Dezső, Lossonczy Tamás, Martyn Ferenc, Rozsda Endre, Szántó Piroska

és Vilt Tibor is csatlakozott, alapító tagja volt egy egyiptomi születésű festőművész, Sameer Makarius is, aki még a háború forgatagában, tizenévesen ragadt Magyarországon. Amikor 1946-ban elhagyta az országot, magával vitte az Európai Iskola számos tagjának kis méretű nyomatait, rajzait és akvarelljeit tartalmazó mappát azzal a szándékkal, hogy külföldön népszerűsítse a magyar moderneket. A mappa anyagát kiállították Zürichben, s a világhírű geometrikus absztrakt képzőművész, Max Bill építő kritikája hatására megalakult a konkrét művészek hazai csoportosulása. Ám a Kállai Ernő által propagált bioromantikus absztrakció egészen addig domináns maradt, míg a fordulat éve, 1948 után mindenféle polgári művészeti törekvést bedarált a sztálinizmussal óraműpontossággal érkező szocreál. Az ötvenes évek elején Nyugat-Európa sok országában megforduló Sameer Makarius feleségül vette Reiner Évát,

„Az egyiptomi születésű festőművész, Sameer Makarius
a háború forgatagában ragadt Magyarországon”

SAMEER MAKARIUS: KOMPOZÍCIÓ
1943 | linóleummetszet, papír | 150 x 252 mm

akit baráti szálak fűztek az Európai Iskola jó néhány, akkor már betiltott, később külföldre távozó vagy belső emigrációba kényszerülő tagjához. A házasság a grafikai kollekciónak gyarapodásával is járt, hiszen Reiner számos egyedi rajzot és grafikai lapot őrzött, sőt kiterjedt levelezést folytatott néhány alkotóval.

A házaspár 1953-ban Buenos Airesben telepedett le. Sameer grafikusként és fotográfusként az argentin művészeti élet megbecsült tagja lett, s nem feledkezett meg a háború utáni magyar absztraktok népszerűsítéséről sem: feleségével közös kollekciónak Buenos Aires több meghatározó múzeumában és galériájában kiállították. Az 1980-as években a modern magyar műalkotásokat gyűjtő Müller Miklós New York-i mikrobiológus és amerikai felesége megvásárolta tőlük az egész anyagot, amely így egyre nagyobb publicitást kapott – legalábbis a házaspár rendszeres vacsoravendégei körében biztosan.

A Makarius-mappa 2006-ban került vissza – most már úgy tűnik, véglegesen – Magyarországra, amikor Müller Miklós a teljes gyűjteményét eladta a Fővárosi Képtárnak. A Kiscelli Múzeum – Fővárosi Képtár pedig most, másfél évtizeddel az üzlet megkötése után látta elérkezettnek az időt, hogy a Makarius–Müller-kollekciót a nagyközönségnek is megmutassa. Az Árvai Mária kurátori munkájaként született, *60 év alatt a Föld körül* című kiállítás kiegészül a képtár európai iskolás festészeti és plasztikai anyagával, valamint a Szépművészeti Múzeum és a pécsi Janus Pannonius Múzeum néhány kölcsönzött műalkotásával, átfogó képet adva a magyar művészet történetének tisztavirág-életű, de annál jelentősebb időszakáról.

A Makarius-mappa küldetése, vagyis hogy a válogatott művek révén segítsen az Európai Iskola körének kapcsolat

ANNA MARGIT: BÁBU KÉSEL
é. n. | tempera, tus, papír | 130 × 96 mm

„A kiállítás célja, hogy az Európai Iskolát végre megérdemelt helyen kanonizálják a magyar művészet történetében”

ANNA MARGIT: KÉK FEJ
é. n. | tempera, papír | 130 × 95 mm

teremteni a kortárs képzőművészet meghatározó nemzetközi alkotóival, felemás módon alakult. A szürrealista és expresszív formajegyeket magukon viselő alkotások legtöbbször a háború infernójából táplálkoztak, és más-más jelentéssel bírtak Zürich és Buenos Aires kiállítótereiben, illetve a New York-i magángyűjtői közegekben. Intézményes együttműködés a nemzetközi szinten azért sem tudott végül kialakulni – egyéni baráti és szakmai kapcsolatok annál inkább –, mert a vasfüggöny legördült, a doktriner szocreál pedig ha eltörölni nem tudta is, reménytelenül hosszú évekre zárójelbe tette a nemzetközi jelentőségű hazai művészeti törekvéseket. A Kiscelli Múzeum e kiállításának célja ezért az, hogy az Európai Iskolát végre megérdemelt helyen kanonizálják a magyar művészet történetében. ■

MAROSÁN GYULA: CÍM NÉLKÜL
1945 körül | akvarell, papír | 156 × 243 mm

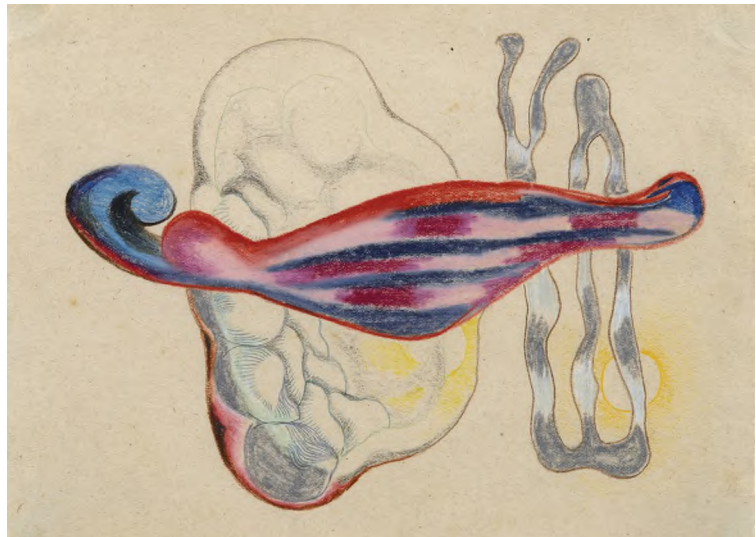
BARTA LAJOS ÉS ROZSDA ENDE: PLAKÁTOCSKA
1946 | tus, toll, karton | 195 × 265 mm

ROZSDA ENDRE: LÉLEK
 é. n. | ceruza, tus, színes ceruza, papír | 64 × 32 mm

ROZSDA ENDRE: NŐI MELLKÉP LÓFEJJEL
 é. n. | tus, színes ceruza, kréta, papír | 188 × 115 mm

ROZSDA ENDRE: KOMPOZÍCIÓ
 1946 | ceruza, színes kréta, színes ceruza, papír | 207 × 150 mm

KORNISS DEZSŐ: ILLUMINÁCIÓK
1945 | olajmonotípia, papír | 148 × 102 mm

KORNISS DEZSŐ: ILLUMINÁCIÓK /33
1945 | olajmonotípia, papír | 148 × 101 mm

KORNISS DEZSŐ: ILLUMINÁCIÓK /41
1945 | olajmonotípia, papír | 148 × 100 mm

GYARMATHY TIHAMÉR: KOMPOZÍCIÓ
1946 | papír, fekete ceruza, papír | 198 × 283 mm

ROZSDA ENDRE: SZENDE VÉN KISASSZONY-JELÖLT
é. n. | papír, tus, színes ceruza | 90 × 42 mm

MAROSÁN GYULA: CÍM NÉLKÜL
1945 | rézkarc, papír | 128 × 150 mm

ZEMPLÉNYI MAGDA: KOMPOZÍCIÓ
1946 | színes ceruza, papír | 207 × 300 mm

BÁN BÉLA: FEJ
1945 | akvarell, tus, papír | 265 × 204 mm

BARCSAY JENŐ: EMBERPÁR KERTBEN
1946 körül | tus, színes kréta, akvarell, papír
| 144 × 184 mm

A HAZASZERETET ÉLMÉNYE

fizessen elő!

+36 70 627 9086 | elofizetes@magyar-kronika.hu | magyar-kronika.hu/elofizetes

Kész a leltár

Szöveg: Farkas Anita

Egy jóbarátom szerint kétszáz oldalasnál hosszabb könyvet írni udvariasság a jövőbeli olvasóval szemben. Gergely Ágnes nagyon is előzékeny e szempontból, legújabb kötete kellemesen vékony, néhány óra alatt kiolvasható, mégis igen erős hatású.

A szimbolikusan Hitler hatalomra jutásának évében Guttmann Ágnes néven született műfordító, költő, író nem először emlékszik vissza eseménydús életének egyes állomásaira. Többek közt a 2013-ban megjelent, *Két szimpla a Kedvesben* című könyvében is önmagáról beszél, pontosabban arról, hogyan alakult, alakulhatott az ötvenes-hatvanas évek Magyarországon egy zsidó származású polgárlány sorsa, a tárgyilagos elbeszélés mód mögött finoman meglebegtetve a sorsszerűség kontra saját döntés kérdését és felelősségét.

A *Mozdonygyári éjszakák* tizenhét rövid írása mintha lábgyegyzet lenne a korábbi életrajzi jellegű munkákhoz – a fent említetten kívül idetartozik például *A tolmács* és az *Őrizetlenek* is. A hétköznapi „metszetek” újbóli felidézése persze ezúttal sem öncélú, cselesen kirajzolódik mögöttük a nagyobb kép: a huszadik századi magyar történelem sorsfordító korszakaiba láthatunk bele egy-egy igen jellemző történetmorzsa segítségével. Különösen megrendítő *A fogolylista* című darab, amelyben az újságíró édesapa, Guttmann György alakja idéződik meg. A rövid, tárgyilagos ismertető – akár egy lexikon szócikke az életállomások felsorolásával – szívbemarkolóan emeli meg az utolsó, leltárszerűségében is sokat sejtető bekezdés: „Utána munkaszolgálatra vonult be, és utolsó

Gergely Ágnes 1933-ban született Endrődön. Kossuth-díjas és Prima díjas költő, író, műfordító. Volt a Magyar Rádió külföldi adásainak szerkesztőségében újságíró, az Élet és Irodalom és a Nagyvilág rovatvezetője, valamint a Szépirodalmi Könyvkiadó szerkesztője. Brit és amerikai irodalmat fordít, válogatott versei angolul, franciául és svédül jelentek meg. Főbb művei: Johanna (1968), A chicagói változat (1976), Hajóroncs (1981), Őrizetlenek (2000), Két szimpla a Kedvesben (2013), Viharkabát (2016), A szomszúság ára (2018), Még egyszer Firenzébe (2019)

útján, 1945 januárjában eltűnt. Két bajtársa Kőszegen látta utoljára, egy harmadik állítólag látta Mauthausenben. Aki megérkezett Mauthausenbe, azt elvitte a tífusz; aki nem érte el a teherautót, azt lelőtték. 1995-ben, a tábor felszabadításának ötvenéves évfordulóján elmentem Mauthausenbe. 2013-ban az ebensei fogolytáborot kutattam végig. 2014-ben újra Mauthausent, hátha tévedek. De nem. Apám neve sehol nincs a fogolylistán.”

Az apa hiánya az origó, amiből aztán az elbeszélő minden további hiánya és szinte összes története kinő. Az anyjával kettesben átfázott hónapok (*Hazafelé a hóban*), a fiát vesztő, de a koldusnak még a frissen vásárolt ingét is odaadó, a világnak is szívből megbocsátó nagypapa alakjának felkicselezése (*A november 3-i beszéd*) előzményei a záródarab *A pizzeria mélyén-nek*. Ebben a saját családról szőtt álom keveredik össze a magány hideg valóságával; egy másik korban, egy máshogy induló életben talán a filmrendező férj és a két csodálatos gyerek is természetsszerűleg járhatott volna.

A sok hiány ellenére Gergely Ágnes nem a szüntelen keserűség hangján szólal meg. A pátoszt és a felesleges bölcselkedést szerencsésen elhagyva rövid, pattogós mondatokat fon egymásba, sallangok nélkül mutatva meg nemcsak a dolgok színét, de a fonákját is. Különösen igaz ez a címadó *Mozdonygyári éjszakákra*, „amikor a szabálytalan gyárudvaron mozdulatlanul heverő épületkockák” közt néhány hasonlóan „megkövült arc” lép ki a gyári vécékből, maguk után hagyva az ötvenes években még bőven életveszélyes feliratot, miszerint „Tiéd a wc, magadnak szarsz / Így tanítja ezt Lenin és Marx. / És ha már nyakig süppedtél a szarba / kapaszkodj nyugodtan az életszínvonalba.”

És megjelenik még a Kolónia nevű helyen a gyári irodalmi kört vezető Örkény István, a tévedését („magából sosem lesz költő”) belátni képes Király István, a félhomályos Jereván kávéház álomszerű kulisszái közt előlépő Latinovits Zoltán, a „ritka ember” Komoróczy Géza és az *Emlékezés egy régi utcára* című költeményét egy rendszerváltáskori esszéjével majdnem felülíró Csoóri Sándor is. És miközben ez a sok ismert és ismeretlen arc felsajkál a visszaemlékezés pontos képet mutató, valahogy mégis derűsen elnéző tükrében, mi is lassan megbocsátunk magunknak a mindennapi embertelenségeinkért. ■

Gergely Ágnes: *Mozdonygyári éjszakák*. Kalligram, 2021

Gergely Ágnes

Mozdonygyári éjszakák

Részletek az író könyvéből

A NOVEMBER 3-I BESZÉD

Nagyapám negyven évig dolgozott egy szótáron, amit senki sem akart kiadni, a legkevésbé ő maga.

Épp csak le akarta írni a szavakat, lassú, kimunkált betűkkel, becézni őket, mint Gertrude Stein, amikor azt állította, hogy „A rózsza az rózsza az rózsza az rózsza...” Nagyon el tudott a dolgokban gyönyörödni nagyapám.

Az első világháborúban hadifogságba esett, hét évet töltött Szibériában. Pontos ujjaira fölfigyelt egy sebészorvos, maga mellé vette felcsernek. Nagyapám hét éven át magyar sebesültek műtétjénél segédkezett. Gondolom, oroszokénál is. Soha nem beszélt róla.

Beszélgetni nem volt vele könnyű. Mondatait teleszötte képpel és példázattal. – Az Úr is megkímélte Ninivét – mondta, aztán kis csönd után hozzátette: – de nem kímélte Szodomát. – Máskor meg azt mondta: – Mindig észnél kell lenni. Sámson haját is akkor vágta le Delila, amikor Sámson egy pillanatra nem figyelte, mi történik.

Hanem a legkedvesebb története Ábrahám atyjáról, Te-rahról szólt: hogyan vitte le a fiát valami föld alatti csarnok-félébe, a bálványokhoz, hogyan rakott ételt-italt elibük, abban a meggyőződésben, hogy elfogyasztják, s a mozdulatlan agyagszobrok látványa hogyan vezette rá Ábrahámot a hitre, hogy egy az Isten, és láthatatlan.

Bárhol laktak is, mindig nagy kert volt a házuk körül; nagyapám kora hajnalban megállt egy-egy virágbimbó előtt, és nézte. Nem locsolta, nem simogatta, csak nézte. Derékből kicsit meghajolt, néha ütemesen hajlongott.

Széles vállú, erős ember volt. Ha nem a szótárral vagy a tanítványaival foglalkozott, vagy ha éppen nem a templomban foglalataskodott, követ faragott, sírkövet, és bele a betűket: lassú, kimunkált betűket. Fekete festékekkel kente be őket, aranyat nem használt soha. Amikor megkérdezték, miért nem, csak visszanézett a kérdezőre: – Minek?

Nézeteltérése egyszer volt életében. Egy jómódú, idősebb úr lánya, akit a faluban széleskörűleg ismertek, elcsavarta apám fejét, olyannyira, hogy fiatal apám elhatározta, feleségül kéri. Apám akkor még nem ismerte édesanyámat. Tetszett neki a lány, és semmi sem zavarta ábrándjait. Nagyapám

fölkereste a jómódú, idősebb urat. – Az én fiam nem vesz el laza erkölcsű lányt – mondta. Ezzel alighanem évtizedekre elvágta magát: a jómódú, idősebb úr a hivatali felettese volt.

A család állandóan költözött valahová. Battonyáról Szeghalomra, Szeghalomról Szarvasra, Szarvasról Orosházára. A széles dunántúli családból egymagában az Alföldre szakadt nagyapám mindenütt megtalálta a tornácot, ahol tovább írhatta a szótárt. Kétszáz évre visszamenően leírta a családfát, aztán eltette a fiókba. – Élhetetlen – mondták a családban.

Isten tudja, valójában kik az élhetetlenek.

Hogy az egyetlen fia meghalt a háborúban, nagyapám kis időre félretette a szótárt. Szabadidejében a *Szentírást* olvasta: – Abban minden benne van.

Felesége, hajdani szépasszony, egy iskolaigazgató lánya, tizenkét évvel élte túl a fiát. 1957-ben, azon a délelőttön temették, amikor én, a távol lévő unoka, megkaptam a diplomámat.

Nagyapám egyetlen lányával Pesterzsébetre költözött; irtózott a nagyvárostól. Valahányszor meglátogattam, a papírjai vagy a virágai fölé hajolt. Ha megkérdeztem, mit ír, csak annyit mondott: – A szótárt. – Egyre szűkszavúbb lett. Ha a kapuból visszaintettem, az eget nézte: – Meg ne ázzál, kislányom.

A házban nagyapámat nem lehetett egyedül hagyni. Jött egy házaló, vagy valami koldus, ruhát kért, és nagyapám nem a használt és foltozott könyökű holmit vitte ki a kertkapuhoz, hanem az előző nap vásárolt, vadonatúj inget. Az eset többször megismétlődött, egymást bökdösték a környék dologtalanjai, amikor nagyapám végigment az erzsébeti főutcán, hogy a heti lottószelvényét földadja. Egy ilyen alkalommal, ahogy nagyapám a posta felé tartott, egy biciklista hirtelen nekilódult a járdának. Nagyapám homlokkal ráesett a járdaszegélyre, fölrepedt a homloka s két helyütt a koponyájára. A fiatalember rémülten leugrott a bicikliről, jöttek a mentők, jött a rendőrség, nagyapám fején nagy, puha sebkötéssel került haza, olyannal, amelyet ő rakhatott a nyögő hadifoglyokra negyven-egynéhány évvel azelőtt. A bíróságon nagyapámat szembesítették a reszkető biciklistával. – De hiszen nem akarattal tette – mondta meglepetten nagyapám. A következő vasárnapon a fiatalember megjelent nagyapámnál a tornáccon, egy csokor rózsával.

Ez nem sokkal nagyapám harmadik infarktusa előtt történt. Vagyis nem sokkal a halála előtt. Az orvos tudta, mi következik, és szólt a maradék családnak: értesítsenek. Nagyapám a kórházi ágyról az ajtót nézte. – Sámson haját is akkor vágta le Delila, amikor Sámson egy pillanatra nem figyelt. – Ezt kellett volna mondania. Nem ezt mondta. Hanem azt: – Jön az unokám – és nézte az ajtót.

Elkéstem.

A szótár, amelyen negyven évig dolgozott, odaveszett, hihetőleg eltűzelve. Rám a Burián-féle latin–magyar szótárt hagyta, s a beszédeit. Nemrég jutottam hozzájuk, és egyebek közt ezt találtam az egyikben: „Mindenható Isten, Mennyei szent Atyánk! Bánatos szívvel közeledünk kegyes színed elé, hogy a múlt hónap 23-án kezdődött forradalmi szabadságharcban hősi halált szenvedett magyar testvéreink lelki üdvéért Hozzád fohászkodjunk. Áldd meg, Istenünk, az újonnan, ideiglenesen megalakult, demokratikus, teljes vallásszabadságot hirdető magyar köztársaságot, ideiglenes kormányának tagjait, és az ország minden vezetőjét, hogy Tőled nyert világhozzájárulással az igazságosság, a szabadság és a béke útján vezethessék az országot, a lakosságunk üdvére, a Te neved dicsőségére. Áldd meg, Istenünk, Magyarország minden lakosát, hogy hassa át a lelkeket a Te szellemed, hogy szűnjék meg a gyűlölködés, a tévelygés. Add, hogy a szeretet, a jóság, az emberiség és a megértés uralkodjék a magyar nép lelkében. Hallgasd meg, Istenünk, imádságunkat, hogy magasztaljuk és áldjuk a Te szent nevedet, örökkön-örökké. Amen. 1956. november hó 3-án.”

November 4-én bejöttek az oroszok. Nagyapám soha többé nem mondott politikai beszédet.

Nem ismertem embert, aki ennyire tudta volna, mi az, hogy a földi léthez kötött dolgok hirtelen értelmüket veszítik.

Akinek a fia meghal, minnek kell annak szótárt kiadnia? A kinyomtatott vászonkötéses szótár is csak tárgy, akár a vadonatúj ing. Megmenteni egy lefagyott lábat, egyvistenhitre téríteni a pogányokat, nézni az ajtót: „Jön az unokám” – ezek a léten túlra vezető pillanatok. Ezek a jelzések odaátrol.

S ezentúl, bármilyen szélsőséges nyilatkozatot olvasol, ilyennek képzelj el egy igazi rabbit.

MENDELSSOHN ZUHANÁSA (RÉSZLET)

Igen, vonzódtam a templomi csendhez, a keresztény templomok és temetések csendjéhez. Pékmesterünk, Hoffmann Feri bácsi, az endrődi zsidó hitközség elnöke, aki énekelt a katolikus templom kórusában, elmondta, hogy Csernus Mihály apátplébános egyszer rákiáltott a padosorokban suttogó hívekre: „Ez nem zsinagóga!” És irigyeltem a gyónást és az áldozást is, a körmeneteket, azt a sok megkönnyebbülést, és hallottam Pannonhalmáról és a zárdákról, ahol emberéletet mentettek, és őriztem apám cikkét, amelyet fiatal újságíróként, Zalaegerszegezen írt Baltazár Dezső tiszántúli református püspökről, aki ellene fordult a nácizmusnak, és hallgattam Orbán Ottó lelkes szavait Sztéhlo Gábor evangélikus lelkészről

és mentsváráról, Gaudiopoliszról, és szerettem Jókai Mór regényét, az *Egy az Istent*, az olyan közeli unitáriusokról. Mind közel voltak hozzám, mint az ég, és messze, mint a San Giorgio Maggiore templomtornya. Édes Istenem, apám egyik utolsó tábori lapja a pápai nunciusról! A kikeresztelkedés mint mentőkötél! Anyámmal azt feleltük, nem. Verset írtam apám születésnapjára, a harminchetedikre, ezzel a kívánsággal, tizenegyet évesen:

Családodtól soha

El ne kelljen menni,

Tiszteld vallásodat,

Tartsd be, mit kell tenni.

Betartotta. Bele is halt.

– Egyedül a kereszténység teljesíti ki az embert – hallottam újra tanárom hangját. – Ahogy Keatsben eredendő vonzalom élt a melankólia iránt, magában eredendő képesség az áhítat.

Csakhogyan van bennem egy még hatalmasabb vonzalom, tanár úr. Amikor Zolival már megbeszéltük, hogy összeházasodunk a semmire, a forradalom leverése után, friss diplománkkal, behívtak bennünket a Magyar Rádióba. Előbb engem, aztán őt. A mosolytalan arcú káderes, Zentai elvtárs, apámról kérdezett. – Újságíró volt. – Milyen? – Baloldali. – Utána Zolit is faggatta. – Apja? – Urasági kovács.

Zolit azonnal felvették.

– Rólam nem mondott semmit?

Azt mondta: „Úgy látszik, szégyelli az apját.”

– Szégyellem? Én?! És erre te mit feleltél?

– Mit feleltem volna?!

Ma már tudom, az állás is lehet mentőkötél. Az ember nem akar ott vesztegelni, ott pusztulni a híd alatt.

De azt az én őseim mondták először a világnak: ne ölj. Szélesebb kontextusban azt is: ne áruld el felebarátodat.

– És a velünk született hitben nem lehet kiteljesednünk? – kérdeztem akkor a tanáromtól.

Dr. Márki János hangja megtelt bizonytalansággal és szeretettel.

– Gondolja végig a világ nagy zeneszerzőit, kérem. Felix Mendelssohn-Bartholdy jó szerző, de második vonal. És ezzel az alapkérdésre is válaszoltam.

Semmire sem válaszolt, tanár úr. És én ott maradtam a Lenin körút és a Majakovszkij utca, a mai Erzsébet körút és a Király utca sarkán, a párázó lámpafényben, egyedül. Ott maradtam az *Abschied vom Walde* hangjaival és egy vizsztatérő álommal. A zeneszerző, akit úgy hívnak majd, Felix Mendelssohn-Bartholdy, ejtőernyőn ereszkedik az anyaföldre. Az ejtőernyő szabályosan kinyílik. Mendelssohn-Bartholdy azonban mindvégig tudja, hogy csak egy esernyőbe fogódzik, és zuhan, visszatartatlanul zuhan egyetlen igazi szerelme, egy romhalmaz felé. ■

A változás természetessége

Szöveg: Smid Róbert

Ha végigtekintünk a friss verseskötet-megjelenéseken – Korpa Tamás *A lombohullásról egy júliusi tölgyel-étől* Sirokai Mátyás *Lomboldalán* át Makáry Sebestyén *Deltájáig* –, az olvasónak szemet szúrhat, mennyire népszerű a természetlira a fiatal irodalomban. Ennek a kortárs vonulatnak az egyik eredőjét pedig kétségtelenül Györfly Ákos költészetében jelölhetjük ki. *A távolodásban* címmel megjelent új kötete azonban első olvasásra maga is eltávolodni látszik az egyértelmű tájlírai fókuszról, olyan elemeket hozva be a versbeszédbe, mint a hiány szülte trauma vagy a gyász stációi.

Az *Egy elveszett elégiából* vagy a *Verssek egy 1998-as füzetből*, de akár a Petőfi költészetének meghatározó motívumára rájátszó *Alföld* is megszokott szólamokat hordoz az életmű ismerőinek. Azonban már a kötet első néhány verse Györflytől szokatlanul nem olyan megszólalóval dolgozik, aki statikussá merevedik az általa látott természeti folyamatok dinamikusságával párhuzamosan,

hanem folyamatos mozgásban van. A *Szilézia, bordó-arany függönyökben* a vonat, a *Reggel majd befűthetek-ben* a repülőgép szállítja a beszélőt a tájba(n), ezzel pedig a versek sajátos feszültséget létesítenek a romantikus toposz, az utazás során a természet megfigyelése és a közlekedési eszközök között. A vonat egyfelől a mesterséges távolságtartást és a táj keretezését szolgáltatja („Néhány ilyen távoli tanyaházat sokáig nézek, / amíg ki nem úsznak lassan a vonatablak teréből”), másfelől pedig az így előállt behatároltság intenzívebbé is teszi a szemlélődő élményét. Ennek a térbeli lekerítettségnek az időbeli párja jelenik meg a repülőgépnél, amely egyik nap a Márvány-tengerhez viszi a megszólalót, másnap pedig hozza is haza. A tengernél és az otthon látott medúzák az itt és az ott közös pontjaként felidéznek a mitológiai alakot – és ahogy Medusza tekintete kővé dermedt, úgy a medúzák figyelése kimerevíti a pilanatot. A természettől való lekerítés, a közlekedési eszközöknek való kiszol-

gáltatottság miatti elszakítottóság, a távolodás a tájban egyszersmind lehetőséget teremt a természet határátlépésére is, ami általában fenyegetésként jelenik meg a beszélő oldalán: „Néha úgy tűnik, hogy ha egy erősebb szélroham / bevágna a résnyire lehúzott ablakon, / azonnal szétfoslana az eddigi életem” (*Szilézia, bordó-arany függönyök*); „Ha nem figyelek, nemsokára magával viszi a víz” (*Vízrajz*).

A fenyegetés mellett a természet más módon is agresszorként jelenik meg, méghozzá a romlásban, a leépülésben, ezzel a kolonizáció fordítottját végrehajtva. Ennyiben a háború pusztítása (*Bombáznak, The Edge of Heaven*) és az, ahogy a természet visszafoglalja az elhagyatott épített környezetet (*Ostia*), egymással analóg viszonyba kerülnek: „A kihalt ostiai strandon órákig gyalogoltam. / Évekkel ezelőtt bezárt, omladozó büfék / az egyre kíméletlenebb napsütésben.” A kötet versbeszéde úgy írja át természeti képpé a kultúrához tartozó monumentumokat, hogy Ostia, Drezda, Berlin vagy Riewend látképében a pusztítás vagy az elhagyatottság fokozatait nem kitisztulásként, a tisztán naturális győzelmeiként szerepelteti, hanem a folyamatos változást azonosítja természetiként. Az erről szóló szövegek tájversjellegüket tehát abból nyerik, ahogy az épületek lebombázása és újraépítése vagy a tengerparton a bódék tönkremenése teret enged egy másfajta környezetnek. A természethez kötött megújulás, körforgás tehát mint a dolgok létezésének, a terület alakulásának általános dinamikája van beállítva.

Azonban a kötet közepénél, a *Rahan* című verstől egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy az alakulás nem ugyanúgy terjed ki minden létezőre: az ember a (kultur)tájjal ellentétben csak leépülni képes – megújulása csak a természetbe átlépve, az életétől eltávolodva következik be. Előbbit, vagyis a leépülést a kötetet záró ciklus, a *Szövegek T. J. hagyatékából* viszi színre, melynek nyelvezete Parti Nagy Lajos Dumpf Endréné juttathatja eszünkbe: a roncsolt, pszi-

Győrffy Ákos 1976-ban született Vácon. József Attila-díjas költő, a kortárs tájira egyik megújítója a magyar irodalomban. A Magyar Krónika állandó szerzője. Főbb művei: Akutagava noteszéből (2004), Havazás Amiens-ben (2010), Haza (2012), A hegyi füzet (2016)

chotikus – mert stabil referenciákkal nem rendelkező – nyelv egy, a valóságtól és az értelemről folytonosan távolodó beszélő képét alkotja meg a versekben. Az utóbbit, vagyis a megújulás egyetlen lehetőségét az ember számára az olyan versekben látjuk, mint *A sodorvonalban* vagy a kötetcímadó darab, ezeknél a beszélő tevékeny részvételére van szükség ahhoz, hogy az emberi lét vége a természeti rendbe átlépéssel szentesítődjék („A hamu egy része az evezőre tapadt. / Ide-oda forgattam a lapátot, / hogy a hamvakat egyenletesen mossa le a víz”). Az elsodródás és a visszatérés – mint az anyáé madáralakban, akár csak Oravecz Imre *Látogatás* című versében a nagymamáé – a változás megállíthatatlanságát jelzi, de már az emberi életen túl.

Győrffy Ákos új kötetét olvasva nemcsak átértékeljük a távolodást mint egyértelműen negatív felhangokkal bíró cselekvést – mivel van olyan, hogy épp annak ellentéte, a közeledés hordoz veszteséget: „Üzenek majd olykor egy harkállal. / Csak a röptét figyelj, / és ha semmit / nem tudsz kiolvasni a látványból, tudni fogod, / hogy közelednek az utolsó napok” (*Az utolsó napok*) –, de azon is elgondolkodunk, végső soron mennyire tudunk egyáltalában eltávolodni a természettől, ha a halálunk felé tartva az ő rendje felé közeledünk. ■

Győrffy Ákos: *A távolodásban*.
Magvető Könyvkiadó, Budapest, 2021

Győrffy Ákos **A távolodásban**

Amikor utoljára látogattam meg őt az otthonban, kitoltam a kertbe. Leültem egy padra, lábait az ölembe vettem. Nem tudtam mit mondani, mégis beszélni kezdtem a gyerekekről, a nemrég elkészült tetőtétről, az otthoni kertjükéről, a kutyájáról.

Akkor már nem beszélt, vagy ha ritkán mégis megszólalt, csak annyit mondott: nem. Egyszer mintha mondani akart volna valamit. Nem sikerült. Feszült volt, indulatos, úgy tűnt, haragszik rám valamiért.

Megfogtam a kezét, elhúztam. Visszavittem a társalgóba, megcsókoltam a homlokát. Nem tudtam kimenni az ajtón, elfelejtettem a kódot, amit az ápoló érkezésemkor megadott.

Amikor a hamvait tartalmazó papírdobozzal a kezemben térdeltem a személyszállító komp lépcsőjén, hogy a Dunába dobjam, eszembe jutott, hogy egyszer elmesélte, milyen volt, amikor a befagyott Duna jegén ébredt fiatal korában, egy átívott szilveszteri éjszaka után.

Ahogy a dobozt elragadta a sodrás, mintha abban a távolodásban lett volna végre az apám.

FOTÓ: MTI FOTÓBANK

ÚJRA EZT AZ ÉLETTET VÁLASZTANÁM

Szöveg: Farkas Anita

Ha újrászülethetnék ugyanilyen feltételek mellett, újra ezt az életet választanám, mert annyi szép is volt benne – mondja Gergely Ágnes költő, író, műfordító. Nemrég megjelent új, Mozdonygyári éjszakák című prózakötetének fő motívuma az emlékezés, a hétköznapi pillanatok régi-új metszetei kifogyhatatlan derűvel rajzolnak ki egy keserédes sorsot.

A MOZDONYGYÁRI ÉJSZAKÁKAT NÉMETH ATTILA SEBÉSZ FŐORVOSNAK, TÓTHNÉ MIKLÓS GABRIELLA FŐNŐVÉRNEK ÉS A SEBÉSZETI NŐVÉREKNEK AJÁNLOTTA, „MONDHATATLAN KÖSZÖNETTEL”. RITKA GESZTUS MANAPSÁG, HOGY, PLÁNE NYILVÁNOSAN, MEGKÖSZÖNJÜK AZ ÉRTÜNK FÁRADOZÓK MUNKÁJÁT. MI VEZETTE ERRE?

Bár nem látszik rajta, hiszen egy háromsoros kis szöveg, elég nehezen írtam meg ezt a dedikációt. Nem akartam, hogy nyálasan hálás legyen, és azt sem, hogy durván leegyszerűsítő. Az életemet mentették meg. Hogy itt vagyok, és beszélgethetünk, nekik köszönhetem.

A HOSSZÚ LÁBADOZÁS ALATT CSAKNEM EGY ÉVIG NEM TUDTAM ÍRNI SEM. HOGYAN JUTOTT TÚL EZEN?

Rémisztő tapasztalat volt. A test öregedésébe, a csetlés-botlásba már valahogy belenyugodtam, de a szellemi

leépüléstől nagyon félttem. Attól különösen, hogy végleg fel kell hagynom az írással. Aztán egy év múlva egy álommal mintha elindult volna valami. Három hónap alatt írtam két verset, majd lassan jött még utánuk néhány.

EZEKBŐL ÁLLT ÖSSZE A TAVALY MEGJELENT MÉG EGYSZER FIRENZÉBE CÍMŰ VERSESKÖTET, AMELY RÖGTÖN AZ ELSŐ OLDALON ALAPOSAN FEJBE IS VÁGJA AZ OLVASÓT. ITT ÉLETE ELSŐ VERSÉBŐL IDÉZ FEL NÉHÁNY SORT: „HA EGYSZER MÁR A PUSKATUSSAL / A FÉRFIT FEJBE VÁGTÁK / HÁT DOBJÁK LE A TAJGETOSZRÓL / AZ ÖZVEGYET S AZ ÁRVÁT”, AMIHEZ 2017-BEN ÍRT FOLYTATÁST. VAN, AMIT, BÁRMENNYI IDŐ TELIK IS EL, NEM LEHET FELDOLGOZNI?

Az apahiány ilyen. Tizenhárom-tizennégy éves voltam, amikor megírtam ezt a verset. Vége lett a háborúnak, és nagyon vártam vissza az apámat, aki 1944-ben úgy ment el

„Apám úgy ment el munkaszolgálatra, hogy az ajtóban megfordult, és utolsó szóként azt mondta: visszajövök”

munkaszolgálatra, hogy az ajtóban megfordult, és utolsó szóként azt mondta: visszajövök. Mindig betartotta, amit ígért, fantáziáltam a pillanatról, amikor belép az ajtón. Láttam hazáig gyalogolni a négy kilométerre lévő gyomai vasútállomásról. Endrődön, a szülőfalumban nem járt a vonat, ezért sárban, hóban, fagyban is gyalogolni kellett, hogy hazajussunk. Nem tudtam elképzelni, hogy becsületes ember ne tartsa be a szavát. És azt sem, hogy az egyik ember megölheti a másikat.

MA MÁR EL TUDJA KÉPZELNI?

A becsületesség hiányát igen, loptak például tőlem is témát, főhóst, elnevezést. Az ölést viszont ma sem értem. Az egyik Agatha Christie-regényben olvastam, hogy Miss Marple, ez a jó nyomozóképeségű hölgy azt mondja egy fiatal nőnek, „kislányom, ne is próbálkozz, egy bűnöző fejével úgyse tudsz gondolkozni”. Ekkor világosodott meg, hogy aki ölni képes, annak annyira más a lelkiállapota, hogy sosem érthetjük meg, miért történt az egész, hogy annyi embert lemészároltak a háborúkban, a koncentrációs táborokban, a gulágon, a börtönökben. És nekünk, túlélőknek itt maradt a bizonytalanság. Amikor 2013-ban megjelent a *Két szimpla a Kedvesben* című memoárom, felhívtam egy ismeretlen hölgyet, és elmondta, hogy az ő apja is Mauthausenbe került, és a naplójában írt az egyik barátjáról, aki ott halt meg tifuszban. Zalaegerszegi újságíró volt, a neve Gyuri. Valószínűsíthető az azonosság, de tárgyi bizonyíték nem került elő soha.

A MOZDONYGYÁRI ÉJSZAKÁKBAN ERRŐL SZÓL A FOGOLYLISTA CÍMŰ ÍRÁS. EZ ÉS A KÖTETZÁRÓ A PIZZERIA MÉLYÉN MINTHA KERETBE FOGLALNÁK AZ EGÉSZ ÉLETÉT. NEM IS LEHETETT VOLNA MÁSKÉNT: A HIÁNYBÓL CSAK ÚJABB HIÁNY FAKADHAT?

Megtapasztaltam, amit ma sem gondolok másként: a család férfi nélkül nem család. Ebből a szempontból, mert barátom, hála Istennek, sok van, én is egyedül maradtam, nem lett gyerekem sem, sajnos. A *pizzeria mélyén-ben*, ami a betegségem alatt készült, a fantáziát és a valóságot keverve egy kicsit eljátszottam a párhuzamos sors lehető-

ségével. Azzal az érzéssel írtam, hogy akár így is lehetett volna, férjjel, gyerekekkel, kézzel kötött füles sapkákkal. De végső soron minden így jó, ahogy van. Ha újrászülhetnék ugyanilyen feltételek mellett, újra ezt az életet választanám. Akármilyen keserves volt is egy része, a háború, az ötvenes évek, az albérlet, a küzdelem azért, hogy író lehessen, annyi szép is akadt benne, amit jó lenne megint átélni. Mindennap hálával tölt el, hogy még mindig itt lehetek, és dolgozhatok azok helyett is, akik elmentek.

A SOK SZÉP KÖZÜL MI VOLT A LEGSZEBB?

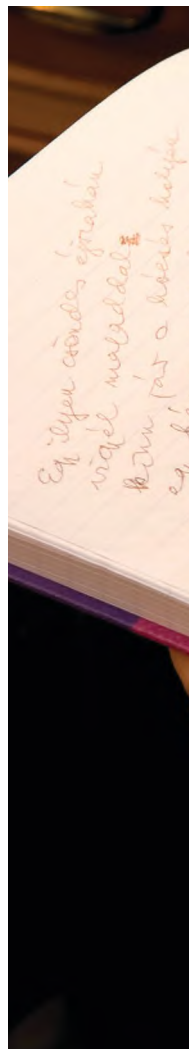
A szerelem. Azt hiszem, mindenkinek ez a legszebb az életében. Még akkor is, ha néha nem tudom megérteni, hogy lehet beleszeretni például valakibe, aki állandóan részeg vagy durva. Az én nagy szerelmemmel kiválóan megértettük egymást, de ő is ivott, kimaradt, lóversenyre járt, veszített. Egyszer kimentem utána. És megértettem belőle valamit: a ló gyönyörű állat, a zsokéék könnyedek, a fogadás izgalmas, van valamiféle sajátos hangulat a pályán és a lelátókon. Olyan az egész, mint egy nagy menekülés.

NEM EZT TESSZÜK MINDANNYIAN? KERESÜNK VALAMIT, AMI BE ELBÚJHATUNK A MINDENNAPOK NYÚGE ELŐL?

De igen. A művészet, a vers, a festmény, a zene is menekülés. Mindenkinek magának kell megkeresnie a saját útját úgy, hogy azzal ne ártson másoknak.

AZ ÖN MENEKÜLÉSE AZ ÍRÁS LETT. KÖZBEN SOK ÉVEN ÁT DOLGOZOTT TOLMÁCSKÉNT, MŰFORDÍTÓKÉNT IS, SZÁMOS ORSZÁGBAN JÁRT, LÁTVA, HOGY MÁSHOL JOBBAN, SZABADABBAN LÉTEZHETNEK AZ EMBEREK, SOHA NEM JUTOTT ESZÉBE MAGYARORSZÁGOT ELHAGYNI?

Egyetlenegyszer. 1956-ban sokakhoz hasonlóan én is féltem, hogy lecsuknak. A szerelmemmel megbeszéltük, hogy nekiindulunk a világnak. Amikor pakoltam a hátizsákomat, kiesett a kezemből a Vörösmarty-kötet, és éppen a *Szózatnál* nyílt ki, ahogyan ezt a *Stációk* című regényemben meg is írtam. Mintha jel lett volna, amit belül, mélyen éreztem: az országot, a nyelvet és az anyámat úgyse tudnám soha

otthagyni. De nem ítélek azok felett, akik máshogy tesznek a jobb élet, a boldogulás reményében.

ÁLDJON VAGY VERJEN SORS KEZE...?

Ez nagyon patetikus volna. Én egyszerűen csak szeretek itt élni. Nem tudom, ez fedí-e a hazafiság fogalmát. Rengeteg a barátom, és Magyarország gyönyörű ország, lehetnének egy második Svájc.

ÉS MIÉRT NEM VAGYUNK?

Mert nem igazán hívők és szorgalmasak az emberek. A szorgalmat nagyon nehéz megtanulni, még gyerekként kellene, de nem tanítják meg sem otthon, sem az iskolában. Ez azért nagy baj, mert a magyar igen tehetséges nép, viszont szorgalom nélkül a tehetség mit sem ér. Itt pedig már régóta a linkség imponál, az, ha valaki könnyed, a felszínen mozog, buliba jár, összevissza udvarol, gyereket nemz, de nem neveli fel. Ennek ellenére kevés az igazán jókedvű, az életét valóban élő ember. Helyette ott az állandósult szorongás, félelem, sőt halálfélelem. A kórházban töltött sok hét alatt rengeteget tanultam. Láttam, hogy agyon vannak terhelve az orvosok, a nővérek, a segéderő, és nehéz a betegeknek megmondani az igazat. Nekem az írással is az volt a célom: igazat írni önmutogatás nélkül.

És minél rövidebben. Soha nem viseltem jól a terjengősséget. A szándékosan túllírt prózát ugyanolyan kevésbé szeretem, mint a locsogós költészetet.

OLVAS AZÉRT KORTÁRSAKAT IS?

Olvasok. Nemcsak Budapesten, a vidéki írók között is látni csodákat, Szegeden, Pécsen, Debrecenben, Kecskeméten, Győrött, Sopronban és eldugott kis városokban, falvakban. A divatos művek viszont túl vannak írva, és élettelenek is. Az angol hűvösség világszerte divat. Maguk az angolok is rendszerint rajonganak ezekért a könyvekért, de ha igazán jó olvasmányélményt akarnak, még mindig Jane Austent veszik a kezükbe. A Nobel-díjasok között ma kevés olyan író akad, mint Albert Camus vagy Gabirel García Márquez.

AZ ÖNVISSZAVONÁS KÖLTÉSZETE

Szöveg: Smid Róbert

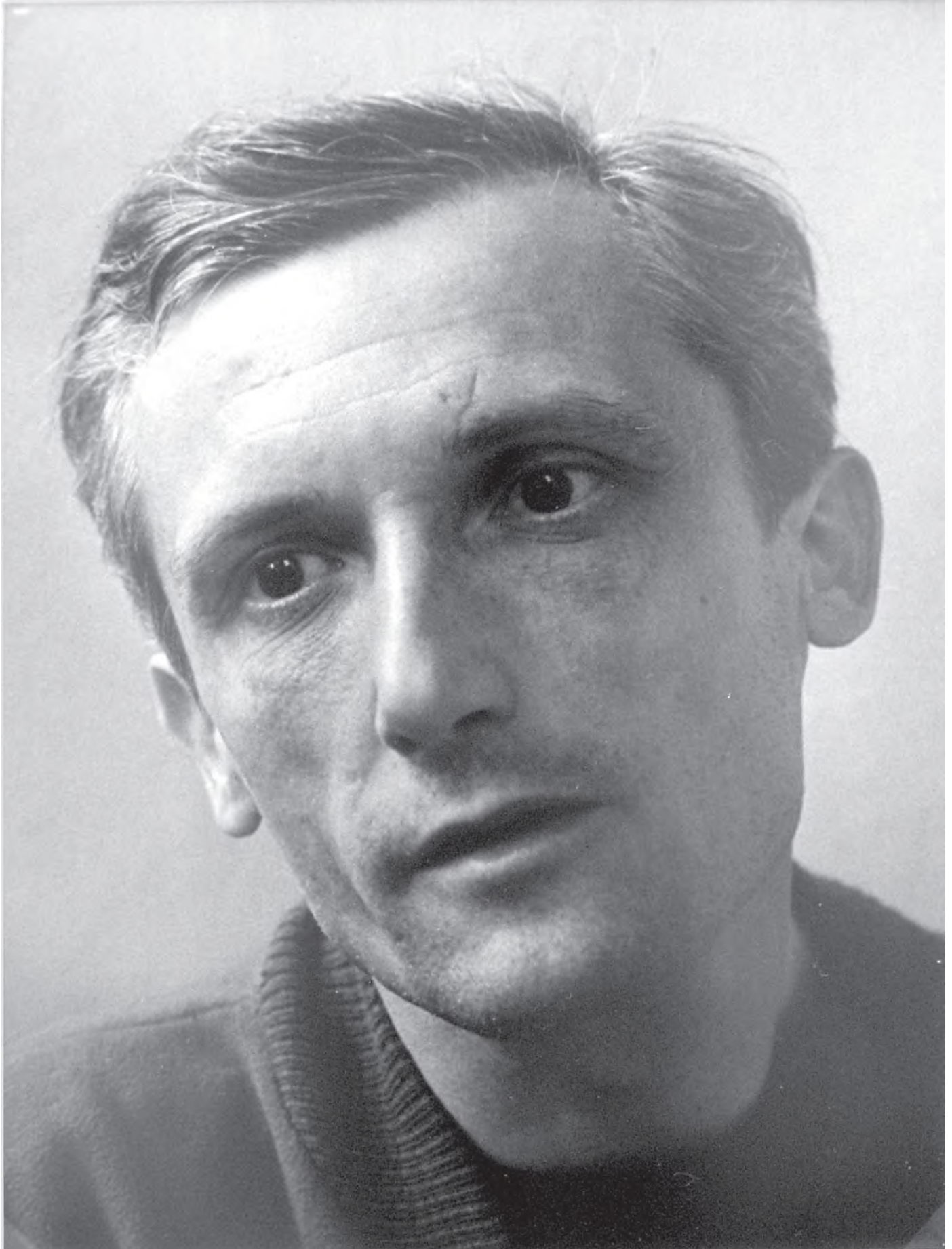
Száz éve, 1921. november 27-én született Pilinszky János, akinek költészete és esszéisztikája a némiképp betokosodott értelmezéseken túl számos érdekességet rejt. A Pilinszky-életművet formáló filozófiai-irodalmi hatásokról és a „kegyelmi” egzisztencializmusról Mártonffy Marcell irodalomtörténész-teológussal beszélgettünk.

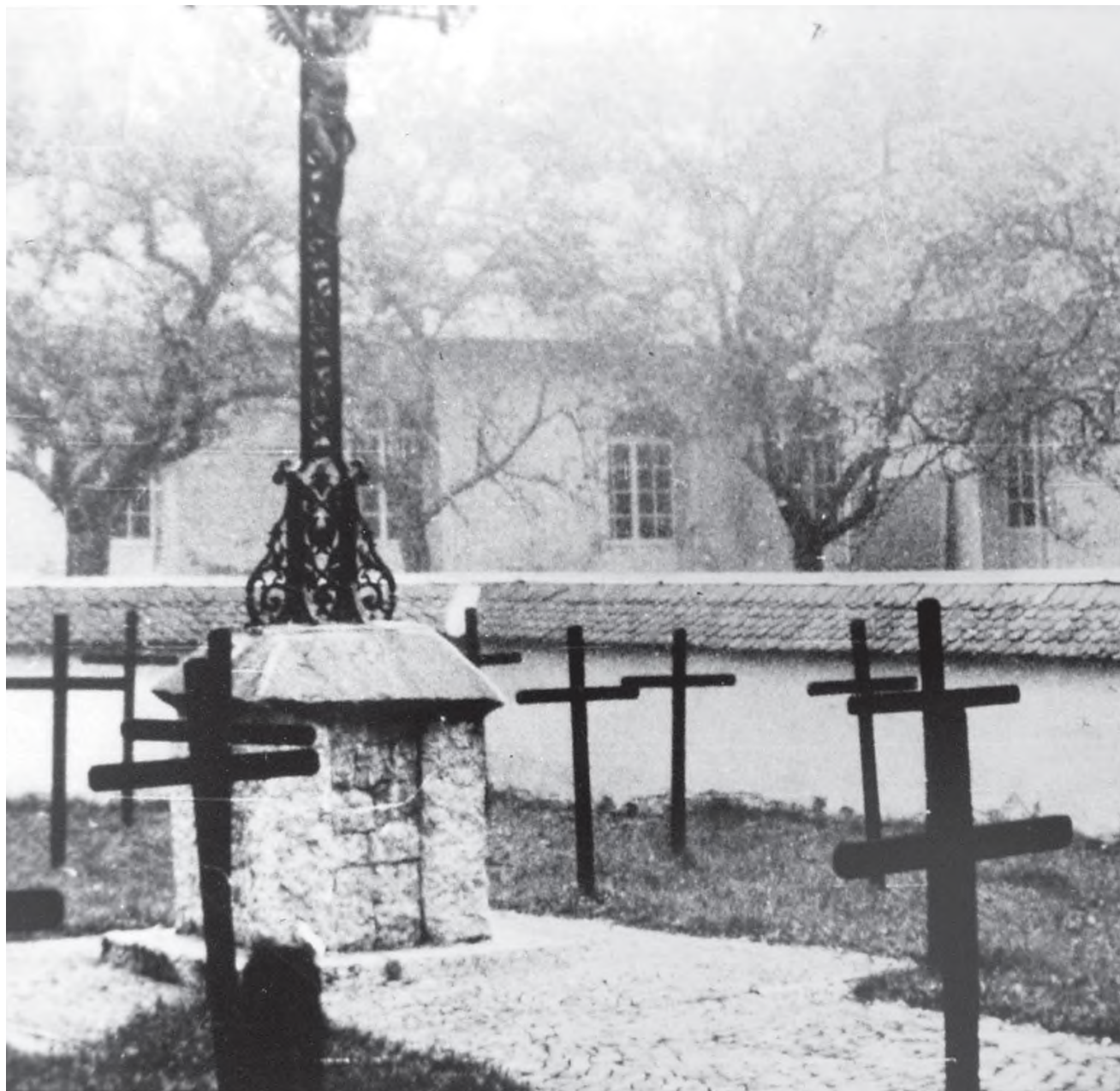

A PILINSZKY-LÍRA RECEPCIÓJÁBAN KÖZHELYNEK SZÁMÍT, HOGY EZ A VERSBESZÉD ELŐZMÉNY NÉLKÜLI A MAGYAR IRODALOMBAN. MAGYAR VONATKOZÁSOK HELYETT PAUL CELANT ÉS RAINER MARIA RILKÉT SZOKTÁK EMLEGETNI LEHETSÉGES HATÁSOKKÉNT. DE VALÓBAN NEM JELÖLHETŐ KI A MAGYAR KÖLTÉSZETBEN OLYAN SZERZŐ, AKI VALAMILYEN SZEMPONTBÓL PILINSZKY ELŐDJÉNEK TEKINTHETŐ?

Számomra kétségtelennek tűnik, hogy az a lírai összkép, amelyet akkor látunk, ha a Pilinszky-életművet egészében szemléljük, kimondottan egyedi. Hogy ilyen mértékben építsen egy költészet a hit legalapvetőbb kérdéseire úgy, hogy közben mégsem csupán teológiatörténeti elemeket, hagyományos szimbólumokat mozgósít, hanem az alapoktól kezdve újragondolja a hit kérdését, az Istenről, illetve az Istenhez való

beszéd lehetőségeit, példa nélküli Pilinszky előtt a magyar költészetben. S tudható, hogy mennyire szorosan tapad ez a vállalkozás bizonyos irodalomtörténeti előzményekhez. Az első ilyen lényeges hagyománykötdésként József Attilát szokás emlegetni, főként a *Trapéz és korlát* vonatkozásában, illetve Beney Zsuzsa 1973-as, *Csillaghálóban* című nevezetes tanulmányától kezdve, miközben időről időre teret nyer az az álláspont is, hogy esetleg több innovatív energia van József Attilában, mint a korai Pilinszkyben. Esszéi alapján egyre tisztábban látom, hogy Pilinszky sokat köszönhet Babitsnak, abban is, ahogy önmagát mint katolikus költőt, költőt és katolikust pozicionálja. Sokszor szó szerint is átvesz tőle dolgokat. Nemrég találkoztam olyan passzussal, amelyről hirtelen azt hittem, Pilinszkytól származik. Így ír 1933-ban Babits:

„Minden nagy költészet lényegében vallásos költészet, s minden nagy vallásos költészet bizonyos értelemben katolikus is.” Pilinszky ezt időről időre sajátjaként ismétli meg *ars poetica* jellegű írásaiban. Például A „*teremtő képzelet*” *sorsa korunkban* című előadásában így: „számomra a művészet alapvetően vallásos eredetű, s talán innét, hogy minden kifejezetten vallásos művet – remekművet is – bizonyos értelemben parafrázisnak érzek”. Azaz minden nagy költészet olyan megszólító energiákat mozgósít, amelyek valamilyen szinten az imához hasonlóan működnek. Az idézett megállapítás ennyiben pilinszkys mondat Babitsnál, másfelől viszont azt a dilemmát tekintve, hogy létezhet-e vallásos költészet, és annak milyennek kellene lennie, Pilinszky nem igazán haladta meg Babitsot,

mivel ő is szoros viszonyt feltételez a líra és a vallásosság között. Nem biztos, hogy teológiaiilag szükséges ilyet feltételezni, de Pilinszky ezt teszi, ami újabb lényeges hagyománykötődése művének.

ÉS A KORTÁRSAKNAK, AZ ÚJHOLDASOKNAK MI-LYEN SZEREPÜK VOLT PILINSZKY KÖLTÉSZETÉBEN?

Igen, a harmadik hatásösszefüggés nyilvánvalóan maga az *Újhold*, azon belül is Nemes Nagy Ágnes. Ha már szóba hozta Rilket, akkor Nemes Nagy itt nyilvánvaló kapcsolat. Ahogy ő, úgy Pilinszky is rendszeresen hivatkozik Rilkére, kevésbé megalapozott poétikai belátások alapján, de például 1963-as, *Nagyhét* című jegyzete mögött Rilke *Az olajfák kertje* című verse áll. Fontosabb ennél, hogy Pilinszky nagy

„Ami meghatározta Pilinszky gondolkodását,
az az aránylag kevés műalkotásnak szinte
mániákusan ismétlődő befogadása volt”

Pilinszky János 1965-ös fényképe a svájci Valsainte karthauzi kolostor temetőjéről. „Valsainte-ből hazatérve mesélte: »Tudod, a jelentkezőknek ezt szokták mondani: Odakint a világban mindenki csak önmagával törődik. Ne higgye, hogy itt mindenki a többiekért él. Nem. Igazából itt is mindenkinek csak egyetlen Valaki fontos.«” (Rubin Szilárd: Római Egyes)

költeményében, az *Apokrifban* a tékozló fiú történetének újraírásán erőteljesen érezhető Rilke hatása. Amint az 1910-es *Malte Laurids Brigge feljegyzéseiben*, itt sincs visszatérés, csak melankólia, nosztalgia és a vágyott beteljesedés kudarca. Közös pont lehet még André Gide-nek *A tékozló fiú visszatérése* című műve, amelyet egyébként Rilke fordított németre. Köztudott, hogy Pilinszky ezt az állítólag Rilkétől származó mondást idézi a legtöbbször: „Rettenetes, hogy a tényektől sose tudhatjuk meg a valóságot!” Ennek nem sikerült a nyomára bukkanni Rilke-nél, de talán észrevehető mögötte a nyolcadik duinói elégia látomása „a forma”, a lehatárolt világ és „a Nyitott” ellentétéről: „De élénk soha, egy napra se tárul / a tiszta Tér”. Ezt a szintén az *Újholdhoz* kötődő katolikus költő, Rónay György – Nemes Nagy Ágnes és Pilinszky János barátja és beszélgetőtársa – fordításában idézem. Így szemléletesebb talán, hogy mennyire állandó referencia lehetett számukra Rilke költészete.

BÖLCSELETI HÁTTÉRKÉNT SIMONE WEIL FILOZÓFIÁJÁT SZOKTÁK ÁLTALÁBAN EMLÍTENI PILINSZKY JÁNOSSEL KAPCSOLATBAN.

Pilinszkynek a filozófiához való viszonyát elsősorban eklektikusnak látom; de olyasfajta eklektika ez, amely erős ráérzéseken alapul. Többen tárgyalták ezt a bölcseleti vonalat, Szávai Dorottya Dosztojevszkijjel, Kierkegaard-val, Camus-vel rokonítja Pilinszkyt. Balassa Péternek van egy írása, amelyben azt fejtegeti, hogy Søren Kierkegaard-hoz és Ingmar Bergmanhoz közelebb áll – Pilinszky amúgy nagy moziba járó volt – ez a költészet, mint a katolicizmus-hoz, noha mindig a katolikus kötődését szokták kiemelni. Ami viszont meghatározta Pilinszky gondolkodását, az az aránylag kevés olvasmány-nak és más műalkotásnak annál intenzívebb, szinte mániákusan ismétlődő befogadása volt:

ugyanazt a Bach- vagy Schubert-művet egész nap hallgatta. Nem valószínű, hogy rendszeresen elsajátított volna újabb és újabb filozófusokat. Weilt persze sokat olvasta, kicsit úgy, mint ahogy Ottlikről tudható, hogy az ötvenes években, amikor Gödöllőn élt, azért tanult meg angolul, hogy Dickenst tudjon fordítani. Pilinszky nem tudott jól franciául, de nekiállt Weil műveinek – fordításai külön kötetben is megjelentek, ez az 1994-es *Kegyelem és nehézkedés*. Érdeklődésében nagy szerepe volt annak a francia környezetnek, amellyel a hatvanas évektől kapcsolatban volt. Párizsban felkereste a keresztény egzisztencialista filozófust, Gabriel Marcelt, és visszatérően vendégeskedett Pierre Emmanuelnél, aki „nemcsak vezető költő, de a katolikus balszárnynak is egyik legfőbb szellemi alakja” – írta az 1963-as *Párizsi képeslapban*. Emmanuel a költői szóról szóló esszéjét le is fordította az *Új Ember* katolikus hetilapnak, 1965-ben jelent meg *A szó szeretete* címmel. Volt tehát egy olyan keresztény értelmiségi kör Párizsban, amely az *Esprit* című folyóirat köré csoportosult, Weil pedig kvázi szentként tisztelték mint olyan zsidó filozófust, aki eljut a kereszténység küszöbéig – ők maguk keresztényként az ellenkező irányból jutottak vissza a kereszténység nullpontjáig, az újrakezdés feladatáig Auschwitz után. Weil egyszerre gondolkodott a görögökről és Jézusról, „szükségyszerűségről és engedelmességről”, ez pedig az istenhit alapjainak az újragondolására sarkallta őket.

PILINSZKY ÉLETMŰVÉNEK MEGHATÁROZÓ VONÁSOKÉNT SZOKTÁK FELHOZNI AZ ETIKAI-ERKÖLCSI BEÁLLÍTÓDÁST, AMELY EGYFAJTA EGZISZTENCIALIZMUSBÓL IS FAKAD, A LÉTEZÉS ALAPJAIT ÉRINTI. MENNYIBEN MÁS A PILINSZKY-FÉLE EGZISZTENCIALIZMUS, MINT SARTRE ÉS CAMUS KAPCSÁN EMLEGETETT FILOZÓFIAI PÁRJA?

Nem lehet egyértelmű kontinuitást feltételezni. Camus-nél olyan „profán szentségről” van szó, az erkölcs erőfeszítéséről és rendíthetetlenségéről, aminek Pilinszkynél nem az emberi erőfeszítés felel meg, hanem a kegyelem, a kegyelmi állapot. Ennek hozzáférhetősége mind nyelvi, mind fizikailag aszketikus beállítódást feltételez, egyfajta visszahúzódást. Hans Jonas filozófus szerint Isten visszahúzódott a világból, így teremtményére, az emberre helyeződött át annak feladata, felelőssége, hogy a létezés védelmét a pusztítással szemben átvegye. Weil és nyomában Pilinszky viszont a „dekreáció” fontosságát hangsúlyozza: a teremtés önredukciójának szükségességét. Simone Weil szavaival, Pilinszky fordításában: „Lemondás. Utánzása Isten lemondásának, amely a teremtésben nyilvánult meg. Isten ezzel lemondott arról, hogy [...] minden ő maga legyen. Minekünk arról kell lemondanunk, hogy valami legyünk.” A teremtés ilyenfajta visszaépítése egyben etikai horizont – „az egyedül lehetséges jó” –, az önminimalizálás ugyanis a kegyelem térnyerésének szolgálatára.

MINDAMELLETT ŐN GYAKRAN FIGYELMEZTET ARRÁ TANULMÁNYAIBAN, HOGY A VALLÁSI ÉS AZ ESZTÉTIKAI OLVASAT IGENCSAK SZÉTTARTHAT A PILINSZKY-ÉLETMŰBEN.

Én ezt elvben tartom problematikusnak, amellé persze, hogy a vallásos kontextus miatti gyors értelemrögzítések, a könnyű megfeleltetések sok lírai összefüggést feltáratlanul hagytak Pilinszkynél. Túl hamar megértjük, ami amúgy is elég érthető, például azt, hogy mi jön a katolicizmusból, mi fejezi ki a hitet, mi az ima stb. Költészet és teológia azonban nem kölcsönösen feltételezik egymást, egymásra sincs kölcsönösen szükségük, hanem az alapjuk közös, a nyelv. Következésképpen a teológiának szüksége van a mindenkori nyelvi tapasztalatra, hogy hitelesen tudjon beszélni arról, amit nyelven túliként tételez, a transzcendenciáról. Ezért törekedtem arra a saját értelmezéseimben, hogy a teológiai és a költői beszédet külön tartsam, illetve hogy főntartsam annak lehetőségét, hogy a hitről való beszédnek még azon magasrendű változataiban is, amelyet a Pilinszky-esszék testesítenek meg, a költészet és a vallásbölcselet egyértelmű azonosítása vitatható maradjon. Ennek egy másik aspektusa az a célkitűzés, hogy a teológia se tekintse magát olyan zárt archívumnak, befejezett tudáskészletnek, megfejtett

szimbolikának, amelyet minden további nélkül be lehet dobni egy szövegértelmezés során. A legszörnyűbb, ami egy vallással történhet, hogy elveszíti az önreflexió képességét, megszakítja a kérdés folytonosságát, és igazságok vitathatatlan rendszerévé válik.

A PILINSZKY ESSZÉIT ÉS KÖLTÉSZETÉT EGYMÁSRA TEKINTETTEL ÉRTELMEZŐ KÖNYVÉBEN AZ ESSZÉKET A PERFORMATIVITÁS, A PERFORMANSZ TEREPEKÉNT AZONOSÍJTJA. EZ A CSELEKVŐKÉPESSÉG HO- GYAN VISZONYUL A VERSEKKEK KAPCSOLATBAN GYAKRAN EMLEGETETT CELANI HERMETIZMUS HAGYOMÁNYÁHOZ, AZ ÖNMAGÁBA ZÁRTSÁGHOZ?

Hasonlóan azokhoz, akik katolikus milióból érkeznek, én is annak bűvöletében közelítettem először Pilinszkyhez, hogy itt végre van valaki, aki a vallás szimbolikáját és lényegi teológiai felismeréseit korszerű nyelven közvetíti. A költő nyelvi érzékenységevel megírt esszéiben képes számat adni ezekről úgy, hogy közben kortárs irodalomról és filmekről beszél; olyan dolgokról, amelyekről a modern kultúrából kiszakadt egyház egyáltalán nem tudott beszélni, mert nem volt hozzá nyelve. Amikor a katolikus egyház – az egyébként életművének számos vonatkozásában nagyszerű – Sík Sándor és az erősen szónokias Mécs László költészetét tekintette mintának, akkor Pilinszky Ingmar Bergmant, József Attilát, Németh Lászlót és még sokakat ajánlott nézni és olvasni, mások mellett Takács Zsuzsát üdvözölte mint ígéretes fiatal költőt. Kora katolicizmusához, a hatvanas-hetvenes évekhez képest egy sok tekintetben új nyelv és utalásrendszer jelenik meg Pilinszkynél, és ez teológiai jelenségként is érdekes: az, hogy valaki a hagyományos hitvilágról olyan frissen tud beszélni, mint ő. Ez nagy közvetítői munka volt az egyház és a kortárs kultúra között, ráadásul Pilinszky korszerű esszényelve, ellentétben kora igen monoton teológiai diskurzusával, képes lehetett szélesebb rétegeket megszólítani. Jóllehet még csak véletlenül sem arról van szó, hogy esszéi a líra anyagát, a versek „mondanivalóját” közvetíteni tudnák a kevésbé művelt vagy kevésbé intenzív figyelmű olvasóközönségnek. Inkább úgy értelmezhetők, hogy bennük Pilinszky erőfeszítést tesz arra, hogy közvetítsen valamit abból a szintézisből, amelyet magában kiérlelt az irodalom olvasása, a költői koncentráció, a háború tapasztalata és a hitről való nagyon személyes és elmélyült tünődés között. Ezt teszi meg egy

Pilinszky 1967-ben
Rómában készült fényképe

nyilvánosan és könnyen hozzáférhető beszéd-mód tárgyává, hiszen van egy katolikus lap, az *Új Ember*, amely hetente vár tőle írást. Tagadhatatlan tehát, hogy az esszéisztika osztozik abban a tapasztalatban, amely a verseknél végletekig csiszolt, az esszenciára redukált formában jelenik meg. Persze arról, hogy publicisztikájának milyen volt a tényleges hatása az olvasóközönségre, nehéz volna bármit mondani, ez amúgy is ingoványos talaj.

EMLÍTETTE BERGMANT; BESZÉLHETÜNK PILINSZKY ÉLETMŰVÉBEN A TÁRSMŰVÉSZETEK FELÉ VALÓ NYITOTSÁGRÓL? OTT VAN AZ A FURCSA KIS KÖNYVE, A BESZÉLGETÉSEK SHERYL SUTTONNAL, AMELYBEN EGY IFJÚ SZÍNÉSZNŐVEL FOLYTAT FIKCIÓS DIALÓGUST, MÉGSEM TŰNIK ÚGY, HOGY A RECEPCIÓ ERRE AZ ASPEKTUSRA KONCENTRÁLNA: INKÁBB VAGY A FILOZÓFIÁVAL, VAGY A TEOLÓGIÁVAL OLVASSÁK ÖSSZE AZ ÉLETMŰVET.

Igaza van, inkább ez tartja bűvöletében a recepciót, ami a kifáradásához is vezethet. Arról a kérdéstről, hogy a hitről mennyi mondanivalója van Pilinszkynek egy olyan nyelven, amely nem a közhelyek nyelve, talán túl sok bőrt lehúzott már az értelmezés... Ezzel szemben ott van

a Kondor Béla festészetéről írott négy esszé vagy a Schaár Erzsébet *Utca* című kompozícióját kísérő versei, amelyeket nem tárgyalnak annyira, pedig vitathatatlan a társművészeti kötődésük. És van a Robert Wilson-féle színházi kapcsolat: Pilinszky éppen Párizsban volt az 1970-es évek legelején, amikor *A süket pillantása* című darab ment Sheryl Suttonnal. Egyrészt Pilinszky a saját verseinek drámai dimenziójával való rokonságot ebben a wilsoni mozdulatlan színházban találta meg, másrészt egy olyasfajta beavatást érzékelhetett a színházban, amely bepillantást enged a fizikai világ mögött rejlő láthatatlanba. Az említett Sheryl Sutton-kötet platóni jellegű, konstruált dialógus, amelyben Pilinszky egyéb megnyilatkozásainak számos motívuma és fordulata megismétlődik. Mindazonáltal a mű tartogat érdekességeket és felismeréseket az olvasóknak, és rejt esélyeket az értelmezők számára is, nemcsak a színházról való gondolkodást illetően, de Pilinszky saját poétikájának tekintetében is. ■

HIHETETLEN TÖRTÉNET

Szöveg: **Bencsik Gábor**

Eljátszom a gondolattal: kikkel találkoznék a múltból, ha az időgép néhány órára, napra visszarepítene. Nem Julius Caesarra gondolok, meg Mátyás királyra, Kolumbusz Kristófra vagy Beethovenre – mit is tudnánk egymásnak mondani? Inkább hozzám közelebb állók meglátogatására használnám a csoda lehetőségét. Németh Lászlóhoz szívesen becsöngetnék Sajkódra, vagy ahogy ő írta, Sajkódra, részese lenni a sajkódi estéknek, bár nem hiszem, hogy szórakoztató beszélgetőtárs lett volna. Akkor már inkább Weöres Sándorral, az ő társaságával ülnek be valahová egy pohár borra vagy kettőre. Ahogy indulnánk a kocsmába, az ablakból még utánunk szólna aggodalmas arccal Károlyi Amy: ne hagyjátok, hogy sokat igyon! Vagy hallgatnék Pilinszkyvel a *Vigília* szerkesztőségében kéziratok fölött.

És elmennék a Kedvesbe, a forradalom előtt, Cziffrát hallgatni.

Ott lenne jó ülni, szimpla feketével, és hallgatni a szalonzene és a klasszikusok között kanyargó improvizáció varázslatát. Értő közönségre számíthatnék, hiszen Cziffráról sokan tudták már akkor is, mit ér, mentek utána presszóról presszóra, bárról bárra a pesti éjszakában.

Száműzetés és menekülés volt Cziffrának a bázongoristaság, visszamenekülésnek is mondhatnám, hiszen korábban már megjárta a pesti éjszaka

mélységeit. Sokat ivott, főleg töménytet, élvezte és szenvedte a sikerpótlékot, az éjszakai figurák tapsát a Zeneakadémia disztigvált közönségének tapsa helyett, ami járt volna neki.

Ilyen sorsok, mint az övé, sem a Lajtától nyugatra, sem az Olttól keletre nem formálódnak, ilyenek csak a mi köztes világunkban fordulhatnak elő. Úri helyeket is megjárt cimbalmos cigányzenész volt az apja, az anyja nem cigány, köztes helyzet már ez is. Az idősebb Cziffra György az 1910-es években Párizsban játszott, sajátos, de jól fizetett társadalmi állásban – ne feledjük, ez a magyar cigányprímás Rigó Jancsi és Chimay hercegné világgraszoló párizsi románcának kora. Az idősebb Cziffra ilyen románcokba nem bonyolódott, Párizsba a családját is magával vitte. Az első világháború kitörése után azonban ellenséges állam polgáraként deportálták – Kuncz Aladár *Fekete kolostor* című tényregényében írta le, az örület milyen mélységeit jelentette ez. A feleség a két leánnyal mehetett haza, az angyalföldi Tripolisz nyomornegyedébe, egyszobás barakklakásba – úgy értve, hogy az az egy szoba volt a lakás. A háború után ide jött végre haza az idősebb Cziffra, ide született a fia 1921-ben. Ide vettek aztán a fiúnak pianínót, innen indult a kis Gyuri csodagyerekpályája vándorcirkuszi mutatványként.

Aztán nyolc évesen a Zeneakadémia. De az is micsoda történet! A nyomortelep egy házalója

„Ki ez a félcigány bárzongorista, hogy jön ez ahhoz...?”

rossz viccet csinált, azt hazudta, ismeri Dohnányi Ernőt, a Zeneakadémia főigazgatóját, a nagy zeneszerző az ő ajánlására hajlandó meghallgatni a fiút. A család szépen fölöltözött, elment Dohnányihoz, aki az egészről semmit sem tudott, merő véletlen, hogy otthon volt, de ha már eljöttek, meghallgatta a gyermeket, és azonmód fölvette a Zeneakadémiára.

Aki néhány év múlva már családfenntartó: csodagyerekkoncertek itthon és külföldön. A világhálón bárki megtalálja a filmfelvételt, amint tizenhárom évesen Schubertet játszik matrózbúzlóban. De nem csak abban játszott, már ettől az évtől bárokban is muzsikált, elképesztő improvizációs képességeit kamatoztatta. Pénzért, passzióból, vonzotta az éjszakai élet? Alighanem mindez együtt.

A háborúban katona, utána szovjet fogság, megszökött, vissza Budapestre, a Zeneakadémiára és a bárokbba, a Savoyba, az Astoriába, a Pipacsba, koncertek az úri közönségnek és az éjszaka mélyén bolyongó alakoknak, sportolóknak, fezőröknek, színészeknek és más csepűragóknak. Több taps az utóbbi helyeken, mint a koncerttermekben.

Fischer Annie, a kor meghatározó, valóban nagy zongoraművésze ekkor még ki nem állhatta Cziffra Györgyöt, gáncsolta művészi karrierjét, ahol tudta – és tudta. Talán a játéka annyira jellemző szabadság miatt. Cziffra rendkívülsége nem a hihetetlen virtuozításában rejlett, inkább abban a páratlan szabadságban, ahogy megadta a zenének az időt, ahogy élettel telítette a zenét.

Cziffra ki akart szabadulni méltatlan helyzetéből, Csehszlovákián át a családjával együtt disszidálni próbált. Az embercsempészek azonban kettős játékot játszottak, föladták őket: letartóztatás, verés, kihallgatás. És micsoda fordulat megint! Részlet az önéletrajzából, ahogy a kihallgató tisztjére ismer: „Egyszerre majdnem összerogytam a valószerűtlen emlék súlya alatt: a gyermekkori álmaimat kísértő, nyomorult házaló volt Tripoliszból, lelkiismeretem kénbűzös papja, aki olyan furán

juttatott be a Zeneakadémiára, aki megjósolta szokatlan karrierem...”

Egyiptomi származású felesége két évet kapott, ő hármat. Építkezéseken, kőfaragó üzemből dolgoztatták, primitív örök röhögve direkt kórakodó munkára osztották a „művészt”, a fogolytársak igyekeztek mentesíteni. És megint az elképesztő történet, hiteles forrásból, a rabtárs Határ Győző tollából. Valahonnan zongorát kerítettek az építkezés udvarára, Cziffra odaült. „Nem volt se behirdetett, se megtervezett hangverseny, s maga a Mester is eleinte csak futtatta rajta az ujjait, szidta, hogy mindene beroszdált, és improvizált; aztán egy ponton beletévedt Liszt második zongoraversenyébe. [...] Cziffra György Isten dudujkai szabad ege alatt Liszt második zongoraversenyét szólaltatta, s minthogy kíséret nem volt, emlékezetből a zenekari részt is bele-beledörömbölte. S míg a futamok a mennyekbe szárnyaltak, és megcsilingelték a nagyromantika szerelmi üdvösségét, én az arcokon nézelődtem. A sities arcokon, hogy ki kisbugás, ki zsebre dolgozó, ki bokorugró, ki embercsempész, ki háborús bűnös, ki feketevágó, ki strenkölő öregzsivány, ki áruhalmozó; s ez a zshivány emberiség most szájtáti áhítattal részesül a művészet kegyelmében, s ha nem is tudja, mi malaszt, ami átjárja, mégis, átadja magát az ismeretlen közeg égi önkényének, és megilletődve erősen pislog a tűző napon...”

Szabadulás után Cziffra nem ott folytatta, ahol előtte, hiszen koncert nem volt már, csak a bárokb, csak az alkoholban ázó éjszaka, a mulatóról mulatóra utána járó hívek és barátok, akiknek hol Beethovent játszott, hol Fényes Szabolcsot – mert rossz zenét még ott sem.

Aztán mégis kisebb koncertek, valami szerény ösztöndíj, Cziffra otthagya az éjszakát, dolgozott keményen. Közben gyűltek a szakmai ellenségek újra, ki ez a félcigány bárzongorista, hogy jön ez ahhoz...? 1956. október 22., Zeneakadémia,

Bartók II. zongoraversenye. Tomboló siker. Mintha a forradalom előrengése volna.

Aztán a forradalom. Cziffra a családjával emigrált. Hetek alatt jött a világhír, évek alatt a lehető legmagasabb elismerések, koncert De Gaulle-nál az Élysée-palotában, a francia becsületrend, az évenkénti fesztivál Senlisben, az elhagyott, romos, általa koncertteremmé alakított gótikus templomban, amelynek ablakait Joan Miróval készíttette, a világturnék, a lemezfelvételek, a késői magyarországi elismerések, a halhatatlanság.

Eljátszom a gondolattal, hogy ennek még mind előtte vagyunk, késő este van, a Kedvesben sűrű cigarettafüst, áradó zongoraszó, mintha négykezeset játszanának, de nem, ez csak Cziffra egyedül, előt-

te a zongorán pohár, hamutartó égő cigarettával. Mondjatok témát, szólal meg Cziffra, valaki *A trubadúrt* kéri, már fut a keze a billentyűkön, fölsendül az ismerős dallam, elkanyarodik ismeretlen zenei tájakra. Cziffra bólint egy belépő ismerősnek, beleszív a cigarettába, ami úgy hiányzott bent a börtönben. A szája sarkában az örök keserű mosoly. Odakint csöndben permetez a hideg eső, itt bent, az örökkévalóság megállított pillanatában hallgatjuk a zenét. ■

Cziffra György, a huszadik század egyik legnagyobb zongoraművésze száz éve, 1921. november 5-én született.

ANZIKSZ

1977
Budapest, Margitsziget
Fotó: Fortepan

A VEZÉREZREDES REJTÉLYES HALÁLA

Szöveg: Pap Lázár

Számos legenda kelt szárnyra Szombathelyi Ferencsel kapcsolatban. Olvasni olyat, hogy a délvidéki razziák felelőseként életfogytiglani börtönbüntetésre ítélt, majd Jugoszláviának kiadott egykori vezérkari főnököt a szerbek karóba húzták. Olyan szóbeszéd is keringett, hogy végre sem hajtották az ítéletet, és Szombathelyi a jugoszláv állam szovjetellenes katonai védelmét szervezte. Körbejártuk a mendemondákat.

Még mielőtt a népbíróság elé állították volna 1945–1946-ban, Szombathelyi Ferenc megírta saját „védőiratát”, amelyben a délvidéki razziák során elkövetett bűnökről is szót ejtett. A nyugállományú vezérezredes leírta: a délvidéki események után egyre inkább megerősödött benne a meggyőződés, hogy a honvédség és a csendőrség részéről elítélendő szabálytalanságok történtek, valamint rádöbent arra is, hogy a jelentések által félrevezették, és voltak olyan alárendeltjei, akik egyértelműen mulasztottak, és könnyelműen jártak el.

A Délvidéken támadások értek magyar katonai és csendőrrájárokot a szerbek részéről, ezért Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter és Szombathelyi Ferenc, a Honvéd Vezérkar főnöke razziát rendelt el, amelynek célja a beszivárgók

és a partizánok felkutatása volt. A razzián részt vettek a honvédség egyes csapattestei, a folyami erők kijelölt alakulatai, illetve az odarendelt csendőrtanszázadok is. Három-négy fős járőrök igazoltattak. A honvédekkel és csendőrökkel együtt vett részt a járőrözésben egy helyi ismeretekkel rendelkező személy. A gyanúsnak vélt embereket begyűjtötték, és központi helyekre szállították, majd tömegével végezték ki őket. Ma sem tudni pontosan, hogy ki és milyen parancsot adott.

A korabeli magyar hadbírói kivizsgálás szerint az összesen 3308 halálos áldozatot követelő vérengzés nem maradt visszhang nélkül az Országgyűlésben sem. A képviselőházban többek között Popovics Milán szerb származású délvidéki képviselő is interpellált az ügyben. Szombathelyi

*Szovjetunió, 1942.
Szombathelyi Ferenc
kítetteti a 2. magyar
hadsereg katonáját*

*Szombathelyi Ferenc
a dr. Major Ákos vezette nép-
bíróság előtt a Zeneakadémia
Nagytermében*

*Katonai átkelés a Dunán
1941-ben, háttérben a péter-
várad erőd, ahol 1946-ban kivé-
gezték Szombathelyi Ferencet*

Szombathelyi Ferenc 1887-ben született Győrben Knauz vagy Knausz Ferenc néven. A pécsi hadapródiskolában tanult katonának, majd Bécsben végezte el a hadiiskolát. Szolgált az első világháborúban, majd a Vörös Hadseregben is. Az 1920-as évektől kezdve a Honvéd Vezérkar tagja volt. 1941-ben, Magyarország hadba lépésekor a Szovjetunió elleni támadásban részt vevő Kárpát-csoport parancsnoka volt. Még ez év szeptemberében kinevezték a Honvéd Vezérkar főnökévé, illetve vezérezredessé léptették elő. Az 1942-es délvidéki razziák vezetőit felszólította a törvénytelen ségek beszüntetésére, majd vizsgálatot indított a vérengzések miatt. 1944-ben a szövetségesekkel való kapcsolatfelvétel miatt félreállították és perbe fogták, a nyilas hatalomátvétel után pedig letartóztatták, és Németországba internálták. A háború után ott került amerikai fogságba, majd átadták Magyarországnak. A népbíróság életfogytiglani szabadságvesztésre ítélte, de végül kiszolgáltatták Jugoszláviának, ahol kivégezték.

illetékes parancsnokként elrendelte a kivizsgálást, amelynek következményeként több mint tíz esetben indítottak eljárást. A végül elítélt vezetők közül Feketehalmy-Czeydner Ferenc altábornagy, Grassy József vezérőrnagy, Deák László ezredes és Zöldi Márton csendőr százados a Német Birodalom területére szökött. Szombathelyi írásában úgy vélekedik, hogy ez is azt bizonyítja: „német ügyről” volt szó, továbbá ezt támasztja alá szerinte az is, hogy a két tiszt később a megszálló német csapatokkal tért haza.

Magyarország német megszállása után, 1944. április 16-án az államfő felmentette Szombathelyi Ferencet a vezérkari főnöki szolgálati állásból, és nyugállományba helyezték. 1944 októberében perbe fogták, mert a Honvéd Vezérkar főnökeként felvette a kapcsolatot az amerikaiakkal. A nyilas–hungarista hatalomátvétel után internálták, és Németországba hurcolták. A háború végén amerikai hadifogságba került, majd kiadták Magyarországnak, ahol népbíróság elé állították, de már előtte megfosztották rendfokozatától, és végül életfogytiglani szabadságvesztésre ítélték népellenes bűncselekmény, valamint hivatali hatalommal való visszaélés miatt. Ezek után a magyar hatóságok jogszerűtlen körülmények között kiadták Jugoszláviának, ahol halálra ítélték.

1946 novemberében az újságok, többek között a *Szabad Magyarország* is beszámolt arról, hogy kivégezték az „újvidéki tömeggyilkosokat”. „A halálraítélt bácskai népgyilkosok kivégzését három csoportban hajtották végre” – kezdték a beszámolót. „Délután fél 5-kor megafonon hirdették ki Újvidéken, hogy az Almási temető mellett délután 5 órakor akasztják fel Grassy Józsefet és Zöldi Mártont. Teherautón hozták a halálraítélteket a temetőhöz, és az autó reflektor világítása mellett hajtották végre az akasztást. Először a minden ízében remegő Grassyt emelték le az autóról, aki összeesett. Két katoná emelte a bitófára. Zöldi Mártonnak végig

kellett néznie Grassy kivégzését. Ezt megelőzően Szombathelyi Ferencet, Gál Lajost [Gaál – a szerk.], Bajsai Ernőt, Bajor Ferencet, Nagy Miklóst és Perepatics Pált a nyilvánosság kizárásával agyonlőtték. Kedden reggel 7 órakor Zsablyán akasztották fel Feketehalmy-Czeydner Ferencet mintegy ezer főnyi tömeg jelenlétében” – írták.

A szövegből egyértelműen kiderül a kivégzések módja: akasztás, valamint golyó általi halál. A korabeli lapok tudósításaiban kizárólag ezzel az információval lehetett találkozni. A *Szabad Magyarország*hoz hasonlóan rövid életű *Magyar Jövő* című lap is hasonlóan számolt be: „Az újvidéki vérengzésért felelős két nyilas törzstiszt, Szombathelyi Ferenc tábornok, a fasiszta magyar hadsereg egykori vezérkari főnöke és Feketehalmy-Czeydner tábornok, a fasiszta magyar 5-ik hadsereg parancsnoka, a jugoszláv törvénytörő előtt feleltek az 1941-es tömeggyilkosságokért, melyeknek halálos áldozatai 40 ezerre rúgtak. Az újvidéki hóhérokat a jugoszláv törvénytörő halálra ítélte és pedig Feketehalmy-Czeydner tábornokot kötéllátsági halálra és Szombathelyi tábornokot golyó általi kivégzésre.” A negyvenezres szám természetesen óriási túlzás volt, feltehetően a magyar háborús bűnöket akarták súlyosbítani a közvélemény szemében.

A napvilágot látott információk ellenére elterjedt az a tévhit, hogy Szombathelyit a szerbek karóba húzták. Cseres Tibor *Vérbosszú Bácskában* című művében megemlíti, hogy a könyv megírásának idején már szemtanúk által nem ellenőrizhető hírek terjedtek a kivégzésekről, amelyek bekerültek Lakatos Géza vezérezredes emlékirataiba is. Ezek tudósítottak arról, hogy Szombathelyi Ferencet felnyársalták, továbbá Feketehalmy-Czeydner Ferencet Csurogon, Grassy Józsefet pedig Zsablyán nyakig a földbe temették élve, majd lánctalpas harckocsival végigmentek rajtuk. Cseres könyvében több alkalommal is említik a megkérdezettek, hogy történtek kegyetlenkedések hasonló módon.

1945. október. Háborús bűnökkel vádolt foglyok sorakoznak ebédosztáshoz az Andrássy út 60. pincéjében. Elöl Szombathelyi Ferenc, mögötte Rátz Jenő, a Sztójay-kormány miniszterelnök-helyettese, Basch Ferenc, a magyarországi Volksbund vezetője, Szakvály Emil, a Szálasi-kormány iparügyi minisztere, gróf Pálffy Fidél volt földművelésügyi miniszter és Kolosváry-Borcsa Mihály volt sajtófőnök

„A vezérezredes felesége nem volt hajlandó elfogadni férje halálát”

Felmerül a kérdés, mennyi a valóságtartalma a Szombathelyi halálát övező pletykáknak. Szakály Sándor történész, a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár főigazgatója azt mondja, hogy „a csetnikektől és a partizánoktól valóban nem álltak távol ezek a módszerek, fontos azonban kiemelni, hogy itt nyilvános perről volt szó, így nehezen képzelhető el a karóba húzás”, hiszen ügyeltek a formaságokra. Megjegyzi, hogy „nemcsak Szombathelyit és társait végezték ki, hanem olyanokat is, akik csupán a Délvidéken szolgáltak. Ehhez hasonlóan több Észak-Erdélyben szolgáló magyar katonát és csendőrt is elítéltek a románok távollétükben vagy kiadatásuk után”.

A karóba húzás történetének eredete bizonytalan. Szigethy György újságíró 1956-ban Clevelandben megjelent, *Szemtanuja voltam Titó délvidéki vérengzésének* című könyvében is csak azzal a téves állítással találkozhatunk, hogy Szombathelyit nyilvánosan akasztották, nem pedig lelőtték.

A nyársra húzás mellett terjedtek egyéb híresztelések is Szombathelyit illetően. Csicsery-Rónay István író, kigazda politikus például felvetette, hogy nem is végezték ki a vezérezredest, s ezt igen furcsa történetekkel próbálta alátámasztani. Beszámolója szerint amikor Szombathelyit elvitték, a felöltőjét elfelejtették elcsomagolni, így üzentek a feleségének a gyűjtőfogházból, hogy menjen el érte. Mire az asszonynak sikerült eljutnia a kabátért, már a hült helyét találta, azt mondták, érte jött valaki. Később a jugoszláv sajtó képeket közölt a tárgyalásról, amelyeken Szombathelyi a felöltőjében volt látható. Csicsery-Rónay ezt igen furcsának tartotta, és úgy ítélte meg, hogy a jugoszlávok nem lehetnek ennyire figyelmesek, főleg ha tudták, hogy Szombathelyit még az ősz folyamán kivégzik.

Ennél is figyelemre méltóbbnak tartotta a tényt, hogy a bíróság ítélete szerint a főbb bűnösnek tartott embereket nyilvánosan végezték ki, egye-

dül Szombathelyi halálos ítéletét hajtották végre a péterváradi erőd falai mögött. Az író elmondása szerint a vezérezredes felesége nem volt hajlandó elfogadni férje halálát, így gyászruhát sem viselt. A kivégzés dátuma után pár hónappal odament hozzá egy ismeretlen, és megjegyezte: „Látom, nem visel gyászruhát. Igaza van, mert a férjét nem végezték ki, és ma is él. Többet nem mondhatok.” A hallottakat eleinte nem igazán akarta elhinni, de ahogy egyre több pletyka jutott a fülébe, annál bizonytalanabb lett. Egy ismerőse találkozott a jugoszláv katonai misszió egyik tagjával, és megkérdezte tőle, hogy miért kellett kivégezniük egy olyan embert, akinek bizonyíthatóan semmi köze nem volt a délvidéki vérengzésekhez. A katonatiszt csak mosolygott a kérdésen, és a következőképpen válaszolt: „Honnan tudja, hogy kivégeztük, amikor azt senki sem látta? Nem mondom, hogy nem végeztük ki, de azt sem, hogy igen. Meglehet azonban, hogy nekünk több eszünk van, mint azoknak, akik értékes, nagy tudású embereket csak azért kivégeznek, mert a múltban is fontos pozíciókat töltöttek be.”

Csicsery-Rónay alapvetően nem hitt ezeknek a szóbeszédeknek, de 1957-ben olyan információkról szerzett tudomást, amelyek állítása szerint teljesen összezavarták. A forradalom után átszöktek Jugoszláviába, ahol egy iskolában bujkáltak, de néha a faluba is bejártak. Ott több helyitől is hallották ugyanazt a történetet. A forradalom leverése után fokozták a katonai készültséget a térségben, és még a vidéki lakosságot is felfegyverezték, hogy védjék a határt, vagy adott esetben partizánharcot vívjanak a szovjetek ellen. Elmondásuk szerint a háború után börtönbe vagy internálótáborba került foglyokat is mozgósították. Egy hír szerint „ezeket a védelmi intézkedéseket egy nagyon magas rangú fogoly magyar tábornok tervezte meg, és ő találta ki azt, hogy a falvak népét is fel kell fegyverezni”. Csicsery-Rónay mindezt kísértetiesen hasonlónak

Az újvidéki razzia
1942-ben

tartotta Szombathelyi azon elképzeléséhez, hogy fel kell fegyverezni az Alföld parasztságát is a szovjet invázióval szemben.

Az említett történetek Szakály Sándor szerint valószerűtlenek, hiszen a jugoszláv hadseregnek megvoltak a megfelelő, képzett szakemberei, nem szenvedtek hiányt e téren. Kiemeli: nem igazán létezik példa arra, hogy államok idegen országok katonáit alkalmazzák tanácsadóként. Szerinte a karóba húzáshoz hasonlóan ez is csupán legenda.

Szombathelyit a rendszerváltoztatást követően több társával együtt rehabilitálták. A történész úgy fogalmaz, hogy „a magyarországi népbíráskodás a magyar igazságszolgáltatás szégyenkorszaka, ugyanis az eljárásokat visszamenőleges hatállyal hozott törvények alapján folytatták le; a létező és fennálló törvények alapján minden bűnöst felelősségre lehetett volna vonni”.

Végül a városi legendák és szóbeszédok után érdemes megismernedni Szombathelyi Ferenc kevéssé ismert oldalával. A Horthy-rendszer iránti szimpátiával nem vádolható Illyés Gyula népbíróság előtt tett vallomásából egy, a német és a magyar érdekek szétválasztását első számú feladatnak tartó, baloldali írkkal vitázó vagy éppen egyetértő

értelmiségi katona képe rajzolódik ki: „Vádlottat az 1942. évi kolozsvári könyvnapon ismertem meg. Beszélgetésünk során feltűnő volt az a kijelentése, hogy magyar szellemű hadsereget akar Magyarországnak, külön hadsereg kell, amely minden ellenséggel szemben megvédi az országot. Éreztem, hogy itt nyilván a németekre céloz. Megkértem ekkor, hogy Kovács Imre író társamat, aki egy igen súlyos kémkedési ügyben volt letartóztatva, engedje szabadon. Ezt a kérésemet budapesti találkozásunk alkalmával megismételtem, és a vádlott Kovács Imrét valóban szabadon is engedte. Egy fél évvel utána a lillafüredi írókonferencia alkalmával, amelyen vádlott is részt vett, egy beszédet mondott, amelyben hangsúlyozta, hogy van külön magyar érdek, külön magyar cél, amelyet más céloktól el kell választani.”

A Legfelsőbb Bíróság 1994. március 16-án hozta meg az ítéletet, amelyben hatályon kívül helyezte a Budapesti Népbíróság, illetve a Népbíróságok Országos Tanácsának Szombathelyi Ferenc ellen hozott ítéleteit. A rehabilitáció ellenére rendfokozatát közel húsz esztendő után sem állították még helyre.

BÉKE JOBB A BALNAK

Szöveg: Pap Lázár

A száz éve kinevezett Bethlen-kormány a trianoni békediktátum után képes volt konszolidálni a magyarországi viszonyokat mind politikai, mind pedig gazdasági téren. A folyamat egyik kulcsmomentuma volt a kommün után újrászerveződő magyarországi baloldal pacifikálása, amit a – maradéktalanul egyébként egyik fél által sem betartott – Bethlen–Peyer-paktum szentesített.

A Magyarországi Tanácsköztársaság 133 napjára szokás mondani, hogy kizökkent az idő. Ez már csak azért is igaz, mert hazánkban nem volt előképe, történelmi előzménye annak, ami akkor történt. Hogy egy valós viszonyokhoz igazodó adminisztráció stabilizálódhasson, szükség volt arra, hogy a győztes hatalmak elismerjék az ország vezetését. Mivel a kommünt követő Peidl-kormány még mutatott némi folytonosságot a vörös forradalommal, bukásra volt ítélve. Az angol diplomaták által csak „mad manként” emlegetett keresztényszocialista Friedrich István – a román megszállók tudtával és olasz beleegyezéssel – megadta a kegyelmdöfést a baloldali próbálkozásoknak, és puccsal győzelemre vitte az ellenforradalmat. A jogfolytonosságot biz-

tosítandó József főherceg nevezte ki az új vezetést, amely érvénytelenítette a Tanácsköztársaság rendeleteit, valamint új választójogi törvényt adott ki. Az antant azonban nem bízott meg Friedrich Istvánban, Horthy Miklós bevonulása után pedig Huszár Károly koalíciós kormánya vette át az irányítást. Őket már elismerték a győztes hatalmak, Horthy kormányzóvá választása után azonban lemondtak, az új államfő pedig kinevezte a Simonyi-Semadam Sándor vezette kabinetet.

Az új adminisztrációnak hálátlan szerep jutott: alá kellett írnia a trianoni békediktátumot, ami politikai öngyilkossággal ért fel – bár ezzel mindenki tisztában volt. A ratifikáció után a kormány legmeghatározóbb politikusa, a külügyminiszteri tisztséget

Peyer Károly leadja szavazatát huszonhat évvel a Bethlen Istvánnal kötött paktum után, az 1947-es kék cédulás választáson

Bethlen István egy 1925-ös vadászaton

*„Bethlen István miniszterelnök
a Neue Freie Presse hasábjain megfenyegette
az MSZDP-t, közlése az egyezségük tartalmát,
hogy bizonyítsa: ő betartotta”*

betöltő Teleki Pál alakíthatott kabinetet. Az ígéretes indulást azonban elsöpörte az első királypuccs, amely során megmutatkozott Teleki legitimista hozzáállása, így Horthy Bethlen Istvánt nevezte ki helyette. Az új miniszterelnök IV. Károly második visszatérési kísérletekor a budaörsi csatával bizonyította a kormányzónak, hogy bízhat benne, ezek után pedig levezényelte a Habsburg-ház trónfosztását is.

A teljes zűrzavarból kiemelkedve Bethlen a belpolitikai viszonyok rendezésével látott hozzá a munkához. Először a baloldali ellenzék, a szociáldemokratákat pacifikálta. A párt magas árat fizetett azért, hogy parlamenti ellenzékké válhasson: 1921. december 22-én a színpad mögött aláírták a Bethlen–Peyer-paktumként emlegetett egyezményt, amelyet a kormányfő és a Magyarországi Szociáldemokrata Párt elnöke, a kommün alatt a szakszervezeti ellenállás egyik irányítója, Peyer Károly kötött. Utóbbi a tanácsköztársaságtól való távolságtartása miatt már a Peidl-kormányban belügyminiszteri tisztséget töltött be, majd a Huszár-kabinetben a munkaügyi és népjóléti tárcát kapta.

A szociáldemokrata vezetők és orgánumok jelezték a kormánynak és a nyilvánosságnak, hogy készek az ország érdekeit és céljait a magukénak tekinteni és teljes erővel részt venni a nemzet újjáépítésében. Hangsúlyozták azonban: elvárják cserébe, hogy az ellenforradalmi rendszer a megtorlás helyett a megbékélés politikájára térjen át. Így a tárgyalások célja egy olyan helyzet megteremtése lett, amelyben a szociáldemokrata munkásság együtt dolgozna a nemzet többi rétegével bel- és külföldön egyaránt – olvasható az egyezmény jegyzőkönyvében. Ennek fényében a tárgyalások a szociáldemokraták által a miniszterelnökhöz benyújtott, sérelmeiket tartalmazó petíció alapján indultak el.

Az MSZDP vállalta, hogy támogatja a kormány külpolitikai törekvéseit, és felhagy a köztársasági eszme nyílt hirdetésével, illetve nem szövetezik

a liberális polgári ellenzékkel. Ennél súlyosabb vállalásnak számított, hogy lemondott a közalkalmazottak, vasutasok és postások körében való agitálásról, nem alapított mezőgazdasági munkásokat tömörítő új szervezeteket, továbbá politikai sztrájkokat sem hirdetett. Ezekért cserébe a kormány ígéretet tett arra, hogy engedélyezi az MSZDP és a szakszervezetek működését, és a pártlapoknak is szabad utat enged, a korábban elkobzott helyiségeket visszaadja, a kivételes intézkedéseket megszünteti, és fejleszti a munkásbiztosítás rendszerét. Az eredeti követeléseknek részét képezte az internálások teljes megszüntetése is, de ebbe Bethlen István nem volt hajlandó beleegyezni, csupán azokat engedték szabadon, akikért a párt felelősséget vállalt, így a kommunisták és a terroristaként elítélt elemek internálása folytatódott.

A kormány eleget tett az ígéreteinek, és megszüntette a gyorsított bünvádi eljárást, továbbá visszaállította a gyülekezési szabadságot azzal a kitéttel, hogy a politikai jellegű gyűlésekhez és felvonásokhoz a hatóságok előzetes engedélyére volt szükség. Amennyiben eltértek az előre bejelentett tervtől, a hatóságok feloszlathatták a rendezvényeket. A sajtóellenőrzést már a tárgyalások ideje alatt megszüntették, de a kivételes cenzúrára lehetőséget adó törvényrészek érvényben maradtak. Nem lehet azt mondani, hogy a sajtószabadság teljes lett volna, de az ellenzéknek lehetősége nyílt kritikát megfogalmazni a parlamenten kívül a sajtóban is. Végül fontos még megemlíteni a karácsonyi kormányzói amnesztiát, amely kiterjedt azokra is, akiket a polgári forradalom és a tanácsköztársaság alatt elkövetett tetteik miatt öt évnél rövidebb börtönbüntetésre ítélték el.

Propper Sándor, a *Népszava* helyettes szerkesztője visszaemlékezésében hangsúlyozta, hogy az MSZDP a szorongatások és a sérelmek miatt fordult a kormányhoz, nem pedig alkut ajánlani neki. A tárgyalások alatt a mindvégig jelen lévő Bethlen

István magatartását kifejezetten barátságosnak találta, ellentétben az amnesztia hirdetésétől ódzkodó igazságügy-miniszter Tomcsányi Vilmos Páléval és a szerinte a szélsőjobboldalt képviselő Nádossy Imre országos főkapitányéval. Propper elmondása szerint eleinte paktumról szó sem volt, csupán a munkásság sérelmeinek orvoslásáról tárgyaltak, hiszen a munkásokkal való kapcsolatfelvétel Bethlennek is érdeke volt. Hosszas viták után megállapodás született az amnesztiáról, amivel az MSZDP vezetése nem volt maradéktalanul elégedett. Ezek után történt, hogy Bethlen előállt a kormány munkássággal szembeni elvárásaival, amelyeket egyoldalúan betoldottak az aláírandó jegyzőkönyvbe, jelezve ezzel, hogy csupán akkor teljesítik az MSZDP-nek tett ígéreteket, ha a pártvezetés hajlandó letenni az ellenzéki politizálás radikális megnyilvánulásairól.

A pártvezetés az aláírás előtt informálta a szociáldemokrata emigrációt is. Propper Sándor Bécsbe utazott, hogy beszéljen Garami Ernővel, aki – az emigráció többi tagjával egyetértésben – már a kezdetektől fogva ellenezte a kormánnyal való tárgyalásokat. Garami szava sokat jelentett, egészen 1919-es emigrálásáig részt vett a párt vezetésében, illetve a *Népszava* főszerkesztőjeként is tevékenykedett.

Ekkor még sikerült Garamit megnyugtanni azzal, hogy tisztában vannak a kormány szándékaival, és a liberális blokkal való szövetségre egyébként sem lenne esély, hiszen az életképtelen, továbbá a választójog kérdése szóba sem került. Ennek ellenére amint az ügy előrehaladt, Garami leveleiben hangot adott félelmeinek és egyet nem értésének. Szerinte a kormány előbb-utóbb egyébként is rákényszerült volna ezekre az engedményekre, a szociáldemokrata párt pedig ha eddig túlélte az ellenforradalmi rendszert, ezután is fennmaradt volna a mostoha körülmények ellenére. Az volt a véleménye, hogy ezekkel a felesleges engedményekkel csak hozzájárulnak a haldokló rendszer éltetéséhez. Továbbá nem hitte el, hogy a liberális blokkal való egyeztetés valóban értelmetlen lenne. Végül pedig közölte, hogy ellenérzéseit a *Jövő* című lapban is jelezni fogja.

A pártvezetés az intelmek ellenére is úgy döntött, hogy aláírja a paktumot. Propper, bevallottan Garami hatására, elbizonytalanodott az egyezség kapcsán. Tisztában volt vele, hogy a liberális tömörülések életképtelenek, de abban sem hitt, hogy a rendszer a végnapjait élné, ám nem szerette volna, ha az emigráció ellenük fordul, és tartott attól, hogy a titkos egyezséget később ellenük fogják felhasználni. Ez később be is következett, a paktum

nyilvánosságra hozásával zsarolták a pártvezetést, amely három évvel a megállapodás megkötése után a *Népszava* hasábjain nyilvánosságra hozta a teljes tartalmát.

Erre azért volt szükség, mert Bethlen István miniszterelnök a *Neue Freie Presse* hasábjain megfenyegette az MSZDP-t, ha az ellenzék visszaadja a mandátumait, hogy megakadályozza a házszabály szigorítását, közlése az egyezségük tartalmát, hogy bizonyítsa: ő betartotta. Ezzel azt sugallta volna, hogy a párt csupán az ő kegyeiből került be a parlamentbe, és nem természetesen, a támogatottsága által van ott helye.

A *Népszava* hangsúlyozta, hogy a szocdemek azért mentek bele az alkuba a kormánnyal, mert

Az MSZDP 1922-es szórólapja

„A szociáldemokratáknak szükségük volt a helyzet normalizálására, hogy megerősödhesenek”

A paktumot nem támogató emigráns, Garami Ernő

kilátástalan volt a helyzetük. E kényszer következtében az újság szerint a pártvezetés egy pillanatig sem tekintette kötelező érvényűnek a jegyzőkönyv tartalmát. Kiemelik, hogy az MSZDP egyetlen olyan pontot sem teljesített, amely a szocialista etikával vagy a racionális politizálással szembement volna. A tisztviselők és a vasutasok szervezését továbbra is támogatták, a földmunkások köreiből sem vonultak ki, továbbá a szociáldemokrata emigrációval sem szakították meg a kapcsolatot. A cikk felhívja a figyelmet arra, hogy Bethlen István állításával ellentétben nem tartotta be ígéreteit: a vasutasok lapjára az engedélyt megadták, majd betöltötték az orgánusmot, a földmunkásoknak ígért lap el sem indulhatott, továbbá a *Népszavát* is folyamatos sajtóperekkel zaklatták, mintha az ellenforradalmi időszak legkeményebb éveit éltek volna. Mindezek alapján a párt felmentve érezte magát a paktum által előírt kötelezettségek teljesítése alól, ezt pedig egy határozat formájában közre is adták ugyanitt a jegyzőkönyv teljes szövegével együtt.

Ha egyik fél sem tartotta be az ígéreteit maradéktalanul, akkor miért tulajdonítunk ekkora jelentőséget a paktumnak? – adódik a kérdés. A válasz egyszerű: az egyezményrel olyan status quo jött létre, amelyet mindkét fél értékelt annyira, hogy ne lépjen fel radikálisan a másikkal szemben, kockáztatva az elért eredményeket. A kormány a nagyobb megmozdulások, tüntetések ellenőrzésével és az erőteljesebb agitáció tiltásával stabil helyzetet teremtett, és kihúzta a legális baloldal mérgefogát. A szociáldemokratáknak pedig, ahogyan Propper Sándor is fogalmazott, szükségük volt a helyzet normalizálására, hogy megerősödhesenek. Ahhoz, hogy a *Népszava* 1924-ben ilyen hangvételű cikket megjelenethessen, paradox módon szükség volt a konszolidációra. A korszakban így végig létezett törvényes ellenzék, de a választójogi törvények nem tették lehetővé számukra, hogy a kormánypárt fejére nőjenek. ■

BELSŐ TÁJAK

Romjaiban sem töredék

Szöveg: **Bencsik Gábor**

Vannak helyek a világban, amelyeket időről időre fel kell keresni, hogy az ember feltöltődjék mindazokkal a gondolatokkal és érzésekkel, amelyeket az a hely hordoz. Ilyen a zsámbéki premontrei templom monumentális romja, amely dombtetőn állva valósággal megkoronázza a dunántúli kisvárost.

Romnak mondják, de aki csak egy pillantást vet rá, érzi, hogy ez a szó itt nem megfelelő. Sokkal inkább a hiánytalan egész, mint a rész, a töredék érzetét keltik a hatalmas tornyok, az égbe meredő falak. Talán torzónak kellene mondani? Hiszen a torzó az ábrázoló művészetnek régóta a teljességet hordozó kifejezőeszköze. De nem, torzónak se mondjuk, nevezzük annak, ami, templomnak, Isten és az isteni felé törekvő ember házának.

Nem minden rom hat így, a legtöbb nélkülözi a lélekkel telítettség ilyen fokát. Ezt az épületet az 1763-as földrengés során a véletlen vagy az isteni akarat rendkívülivé formálta, falai egy részét veszítvén új minőséget nyert, aminek azóta is csodájára járnak. Sokat mond, hogy már a 19. század derekán, amikor még kevés érzékük volt az embereknek a régiség értékei iránt, és amikor Magyarország még sokkal több középkori templommal büszkélkedhetett, a zsámbékiról rajzok, festmények és metszetek sora készült, bizonyítva a felé forduló figyelmet. Több mint két és fél évszázada megcsonkult voltában is nevezetessége az egész országnak.

Újra és újra el kell hát ide jönni, és gyönyörködni az emberi alkotóerő nagyszerűségében. Amikor belép a látogató a boltíves kapun, elsétál a fennmaradt karzat alatt, és belép a templom főhajójába, a délkeleti oldalfal és hátsó oromfal által kirajzolt egykori tér magasságába pillantva az első jelző, ami eszébe jut, egészen biztosan ez: fenséges. Ez a nyolc évszázados épület valóban égre tör, kőbe formált imádság, a létezés gyönyörűségének hálás megvallása. Talán az a titka, hogy minden más templomnál, világcsodája katedrálisnál

egyszerűbben, tisztábban és világosabban fejezi ki azt, hogy mit jelent a szakralitás.

A látogató, ha megáll a keskeny, mégis hatalmas főhajóban, nagy jelentőségű felismerésekre juthat. Arra például, hogy semmit nem tud meg az emberi világból, aki pusztán a ráció alapján próbálja megérteni. Hiszen ami a látogatót Zsámbékon körülveszi, abban nincs semmi racionális. Ugyan mi szükség volt ilyen mérhetetlen magasságú terekre? Mi szükség volt odafönt, szinte égi magasságokban gazdagon kifaragott oszlopfőket illeszteni a támpillérekre? Ha már vallás, ha már szerzetesi közösség, nyolc évszázada nem lett volna logikusabb egyszerű, négy-öt méter magas teremmel megelégedni? Mi szükség volt a két hatalmas toronyra? Ha már harang (mi szükség arra?), nem lett volna ésszerűbb csak egyet emelni, azt is feleakkorát? Mi szükség volt a rózsablakra, a faragott kövekre?

És ha már megépült ez a hatalmas templom, és ha a földrengés a felét lerombolta, pusztán a ráció szemüvegén át nézve mi szükség a megmaradt falakra? Mi szükség? Évszázadok csodálata adja meg a választ. A falak között járó itt a ráción túli emberi létezésünk ünnepe él meg.

Aki csak egy kevésbé is hajlamos a gondolati játékokra, nem kerülheti el, hogy valamelyik kőre leülve gondolati időutazásba fogjon. Hogy elképzelje itt az életet majd nyolcszáz évvel ezelőtt, IV. Béla idejében, az 1240-es évek második felében, amikor a templom elkészült az alig száz éve alapított premontrei kanonokrend számára. Ez a játék megengedi, hogy néhány száz év történéseit egybefoglaljuk, az eredendően robusztusan román stílusú templomot a pálosok kétszáz évvel későbbi gótikus átfarmálásában, rózsablakaival, faragott oszlopfőivel képzeljük el már a kezdetek idején is.

Az építkezés a tatárjárás előtt elkezdődött, de a pusztító viharban megakadt a munka, tető nélkül álltak a csupasz falak, a nép szétfutott, a tatárok

A templom egy parasztház udvarából fényképezve 1964-ben

FOTÓ: IMTI FOTÓBANK

*„Ami a látogatót
Zsámbékon körülveszi, abban
nincs semmi racionális”*

fölégették a falut. Idő múltán, a vihar elvonultával a sebek, amelyek a tájon, a falun, a testeken és a lelkeken támadtak, begyógyultak, a templom építése befejeződött, tömjénillatú szentmisével, zengő gregorián kórus hangjai mellett felszentelték. Képzelt utazásunk idején már mindezen túl vagyunk, a faluban tető minden házon, a földeken emberek dolgoznak, az udvarokban baromfi, ökör vontatta talyiga kapaszkodik a meredek úton, követ hoz a templom mellett épülő kolostorhoz.

Bent, a mellékhajó fölött vágott keskeny, magas ablakokon délkelet felől besüt a nap, és a fehér falakon át visszaverődve betölti a teret. Délelőtti tercia zsolozsmára, közös imádságra gyülekeznek a tiszta fehér ruhás rendtagok. Húszan vannak, a főhajó első padjait töltik csak meg, az utolsó padban három világi ember ül, bal felől egy asszony, jobb felől két férfi, csöndben hallgatják a papok felzengő énekét.

A zsolozsma véget ér, a szerzetesek indulnak világi feladataikat végezni. Hármukat már itt, Zsámbékon vették fel a rendbe, a többiek Váradhegyfokról, Jászóról, a Nyulak szigetéről érkeztek, hogy csatlakozzanak az alapítókhoz, akik között még Ajnald lovaggal érkezett öreg francia rendtag is van.

Az építkezés irányításával megbízott testvér a kőműveseket megy ellenőrizni. A rend Franciaországból küldött kőfaragót, az ő vezetésével helyi mesterek faragják a kerengő oszlopfőit. A négy-szögletes udvart övező oszlopsor legtöbb darabja már a helyén áll, szépen kirajzolódik az árkád, ahol a szerzetesek gondolataikba merülve vagy beszélgetve majd sétálhatnak. A templomdomb aljában, a faluban egy kakas hangosan kukorékol, kutya ugatja az elzörgő szekeret, egy legény a kapanyélre támaszkodva, összehunyorított szemmel nézi, miféle lehet az a nagy madár, ami a templom tetejére szállt. A madár továbbrepül, a legény folytatja a kapálást.

Ez a templom erre is képes a maga nyolc évszázados jelenlétével: hogy az egykorvolt, elképzelt legényt, az egykorvolt szerzeteseket valósággá emelje, az elgondoló valóságává. A lélekkel telített falak között, a ráción fölülemelkedve a gondolati játék évszázadokon átívelően folytatható, egészen a jelenig.

Vannak helyek a világban, amelyeket időről időre fel kell keresni. Ilyen az Isten szabad egével boltozott zsámbéki templom is. Ha a jelenben élő látogató nyitott lélekkel engedi, hogy hasson rá a fenséges épület, akkor a múltjáról, a világról, önmagáról tanulhat fontos dolgokat. ■

FOTÓTÁR

Andrea visszailleszti a Felvidéket

Szöveg: **Leimeiszter Barnabás**

1938 a Horthy-rendszer nagy sikereinek éve. Májusban a későbbi XII. Piusz pápa, Pacelli bíboros jelenlétében zajlott az eucharisztikus világkongresszus, novemberben pedig összeült a német és az olasz külügyminiszter, hogy döntőbírákként járjanak el a magyar-csehszlovák területi viszály kérdésében – az első bécsi döntés következtében mintegy 12 ezer négyzet-kilométernyi terület került vissza Magyarországhoz, s a kormányzó fehérvonon vonult be Kassára. 1938 sűrű év volt a filozófus-pszichológus-matematikusz-zenész Dienes Valériának is – arra most kísérletet se teszünk, hogy bemutassuk a magyar művelődéstörténet e kitűnő, szinte számbavehetetlenül sokoldalú alakját. Elég arra rámutatnunk, hogy Isadora Duncan nyomán a mozdulatművészet – vagy ahogyan ő nevezte: orkesztika – hazai meggyökereztetéséhez is tevékenyen hozzájárult.

A polihisztor korábban a Jászi Oszkár és Szabó Ervin nevével fémjelzett, progresszív értelmiségi közegekben mozgott, a kommun után emigrációba is kényszerült. Hazatérése után Prohászka Ottokár és Henri Bergson együttes hatása alatt megtért, a városmajori templomot látogatta, amelynek híres Cecília Kórusát a kántorként is szolgáló Bárdos Lajos vezette. A húszas évek közepétől kerültek színre azok a misztériumjátékok, amelyekhez Dienes szöveget és koreográfiát, Bárdos pedig zenét szerzett. Több évtizedes, elmélyült munkakapcsolat kötötte össze őket, a kórus beköltözött a Krisztina körút és a Csaba utca sarkán található Orkesztikai Intézetbe, és sorban születtek – jellemzően a katolikus egyház megrendelésére – a közös produkciók, az idő előrehaladtával egyre nagyobb szereplőgárdát (mozdulatkórust) felvonultatva. Volt olyan

előadás, amelyben ezer szereplő vett részt. Mindeközben Dienes – olyan prominens egyházi személyek támogatásával, mint Bangha páter – elérte, hogy az állam is elismerje orkesztikai iskoláit.

Az eucharisztikus világkongresszus alkalmával a Zeneakadémián a *Mária, a megváltás anyja* című misztériumjátékot mutatták be, amelyet Dienes a legjobb ilyen művének tartott. November 3-án pedig – soha jobb pillanatban – jött *Az Est* által irredenta táncjátéknak titulált *Patrona Hungariae* premierje. Következzék az *Uj Magyarság* beszámolója: „Csütörtökön a zeneművészeti főiskola nagytermében Dienes Valéria növendékeivel egy misztériumot mutatott be a magyar történelem és a magyar Mária-kultusz tükrében. [...] A négyrészből álló kórusdráma a csodaszarvas legendájával kezdődött, majd a honfoglalás emlékéit idézte és végigmenve a történelem nagy eseményein, kereste azokat a találkozásokat, amikor a nemzeti felbuzdulás a Mária-kultusz jegyében a bensőséges vallásos hit szárnyain a legnagyobb tespedtségből is felemelkedéshez segítette a magyart.”

Az előadás kétségtelen sztárja Imrédy Andrea, a miniszterelnök Imrédy Béla kislánya volt, aki a szétszaggatott Magyarországot újjáteremtő, rózsaszín ruhás angyalok egyikeként lépett színpadra (képünkön jobbra). „[E]gyéni gráciája már az előző jelenetekben is feltűnt. A Felvidék jelképes visszaforrasztását, amely szerdán vált boldog valósággá, a közönség forró lelkesedéssel ünnepelte és szeretettel gyönyörködött a kis Imrédy Andrea kedves, filigrán alakjában” – írta a *Budapesti Hirlap*. 2011-ben az akkor nyolcvankét éves, Münchenben élő Andrea már arról beszélt a *Magyar Nemzetnek*, hogy Budapesten járva

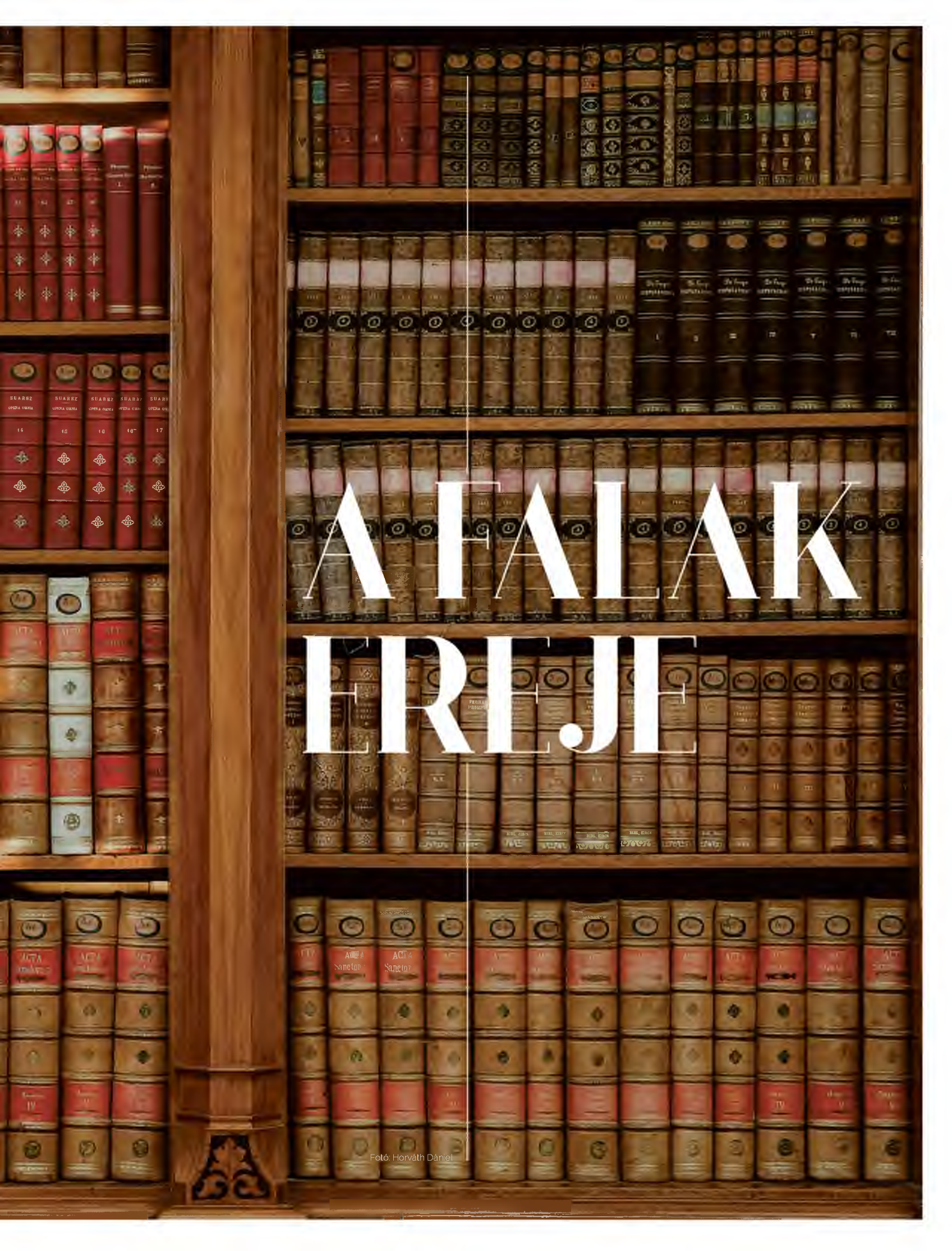

mindig ambivalens érzések fogják el a Zeneakadémia láttán, ugyanis gyerekkori sikere helyszínén mondták ki édesapjára hét évvel később a halálos ítéletet.

Dienes és Bárdos utolsó misztériumjátéka az 1942-ben bemutatott *Boldog Margit* volt. Az orkesztikát az ötvenes évek elején betiltották, Dienes ezután a vallásfilozófia felé fordult. 1978-ban, százévesen hunyt el, nem sokkal korábban Vitányi Iván készített vele televíziós interjút. Azzal, hogy szellemi frissességét megőrizte, keveset mondunk. Mint kifejtette, az egy dolog, hogy az organizmus megöregszik, ám „az eszmélet tovább

dolgozik. Az megcsinálja a magátét, és tovább is érdeklődik a világ, a mindenség, a test, a lélek, a múlt, a jövő, az evolúció iránt. Mindent tudomásul igyekeznek venni, ami történik. [...] Nézze, én bennem még mindig valami fejlődik, ebben a kilencvenhatodik esztendőben is; van még mondanivalóm”. ■

A FALAK FELJE

Fotó: Horváth Dániel

KÖNYVTÁR NYOLCSZÁZ ÉVES TÖRTÉNETTEL

Szöveg: **Ferenczi-Bónis Orsolya**
Fotó: **Horváth Dániel**

Az Országos Széchényi Könyvtár a nyár végén adta át a fenntartásában lévő zirci ciszterci műemlék bibliotéka nyolc hónapos munkával felújított barokk termét. Németh Gábor osztályvezető a helyszínen mesélt a könyvtár fordulatokban gazdag történetéről, a régi szerzetesi könyvkultúráról és különleges kötetekről.

Az őszi színekavalkádjában ragyog az októberi napsütésben a völgy a vasúti sín alatt. A Bakony talán ilyenkor a legszebb. Vonattal Veszprémmel átszállva is csak két óra Budapestről Zirc, a vasútállomástól az apátságig tartó utat sétálva teszem meg, érzem, ahogy lépcsőről lépésre, lélegzetről lélegzetre oldódik bennem a kapkodós fővárosi reggel feszültsége.

Zirc Magyarország legmagasabban fekvő városa, a 12. század végén alapították, amikor III. Béla király hívására eljöttek a francia alapítású rend központjából, Clairvaux-ból az első ciszterci szerzetesek, hogy apátságot emeljenek a Bakony központi medencéjében, a Cuha patak forrásvidékén. A monostornak már akkor gazdag könyvtára lehetett, az

azonban elpusztult a török terjeszkedés és a végvári harcok során. Zirc ezután másfél évszázadig lakatlan volt, az apátság feldúlt épületei rommá váltak. A 18. század elején a sziléziai Heinrichauból érkező szerzetesek élesztették újjá az apátságot, a középkori köveket felhasználva újraépítették a templomot és a kolostort, és újraalapították a könyvtárat is a magukkal hozott könyvekkel.

A hatalmas, kéttornyú barokk templomot már messziről látom, gyönyörű épületegyüttest alkot a kolostorral. A második emeletén található hazánk egyik legszebb műemlék könyvtára. Németh Gábor osztályvezető könyvtáros a lépcsőfordulóban vár. 2007-ben vette át a stafétabotot a bibliotéka élén, és a kezdetektől célja volt a könyvtár a kor

A díszterem intarziával gazdagon díszített, a Bakony fából készített berendezése a Wilde testvérek keze munkája. A galériás állványrendszer, a létrává alakítható asztal, a könyvszekrények, a csigalépcső valódi remekművek, akárcsak az intarziás járófelület. A mennyezet stukkókazettáinak kékje olyan hatást kelt, mintha a csillagos ég lenne a fejünk felett

követelményeinek, az új igényeknek és a hagyományoknak egyaránt megfelelő felújítása. „Ezzel az álommal traktáltam mindig az aktuális főnökömet, végül Rózsa Dávidnál, az Országos Széchényi Könyvtár új főigazgatójánál és Oláh Krisztina fősztályvezetőnél meghallgatásra talált a kérésem – mondja Németh Gábor a felújítás előzményeiről. – Megvalósíthatónak találták, és forrást is teremtettek hozzá, így megkezdődhetett a terek megújítása. Ennek során a könyvtár átlépett a 21. századba abból az állapotból, amelyben az OSZK átvette.”

A könyvtár múzeum és kutatóhely is egyben, három különleges, történeti terme mellett irodák és vendégszobák alkotják. Az utóbbiak kutatószobaként is használhatók, így aki hosszú távú kutatást végez az évszázados falak között, méltó szálláshelyet is kaphat. A könyvtár impozáns folyosója szintén megújult, a szakemberek restaurálták az eredeti kövek alkotta padlóburkolatot, majd falkutatást végeztek, így a közel eredeti szint állíthatták vissza. Különleges tárlat kapott most itt helyet, az *Utazgassunk hazánk földjén!* című idegenforgalmi plakátokat bemutató kiállítás. A két világháború között indított kampány célja az volt, hogy a Trianonnal elvesztett, közkedvelt turisztikai célpontok helyett a megmaradt országrészt üdülési lehetőségeit tegyék ismertté és vonzóvá.

Hosszan nézegetjük a grafikákat, könnyű belefeledkezni a különleges látványvilágba. „A nemzeti könyvtárnak hatalmas dokumentumállománya van – törzsgyűjteményén kívül például térkép-, plakát- és kisnyomtatványtára, történeti fénykép- és videótára, valamint régi nyomtatványok tára –, ezeket a kincseinket érdemes felvonultatni Zircen is, akár csak az OSZK szervezésében megvalósuló kiállításokat” – magyarázza Németh Gábor.

BAROKK TEREM ÉS 21. SZÁZADI IGÉNYEK

A folyosóról a megújult barokk terembe lépünk. Ide betérni lenyűgöző élmény, mintha magába a történelembe lépnénk be. A körben álló barokk könyvszekrények több száz éves, változatos témájú nyomtatott kötetekkel vannak megrakva. „Ez a legkorábbról megmaradt bútorzat, 1750 körül már állt, de nem itt” – meséli a könyvtáros. Amikor a heinrichau szerzetesek újraépítették az apátságot, az egyemeletes barokk épületben helyet kapott egy könyvtárterem is. Ott álltak ezek a négyezer kötet elhelyezésére szolgáló könyv-

szekrények, és sokáig meg is feleltek a célnak. Ebben az időben ugyanis a ciszterciek a szemlélődő szerzetesrendek hagyományos életmódját folytatták, csak a 19. században vállalták föl a tanítás feladatát is. Ez jelentős változásokat eredményezett az apátságban. A 18. század végének négyezres állománya a 19. század végére negyvenötezer kötetre gyarapodott. A könyvállomány nem csak mennyiségileg nőtt, a gyűjtőkört kibővítették a természettudományos művektől kezdve a történeti és szépirodalmi munkákon át a művészetekkel és pedagógiával foglalkozó kötetekig.

Az új feladat, a tanítás és a szerzetesek meg-növekedett száma az egész épület megnagyobbítását kívánta, ezért déli, keleti, nyugati szárnyat és emeletet építettek. A könyvtár állományát átköltöztették a nagyterembe, ahova új, harminc-ötezer kötet elhelyezésére szolgáló bútorzatot készítettek – ezzel a barokk könyvszekrények feleslegessé váltak, és szétszedve a nagyterem galériájára kerültek.

1950-ben a ciszterci rendet feloszlatták, a könyvtár az akkor már hatvanötezer könyvgyűjtemény-nyel állami tulajdonba került, felügyeletét az Országos Széchényi Könyvtár vette át. Keresztury Dezső – aki több mint két évtizeden keresztül az OSZK tudományos fősztályvezetője volt – harcolta ki, hogy az állományt ne számolják fel, tartsák meg, és mutassák be eredeti helyén. 1989-től újra élnek ciszterci szerzetesek az apátság falai között, a műemlék könyvtár továbbra is a nemzeti intézmény gondozásában maradt.

A nyolcvanas években adódott lehetőség arra, hogy az addigi olvasóteremben újra álljon a barokk bútorzat, a 21. századi igényeket azonban már nem elégítette ki a tér. „Nagy álom volt, hogy olyan enteriőr jöjjön létre, amely méltó az egész környezethez” – mondja Németh Gábor. A szakemberek a bútorzatot szigorú műemlékvédelmi szempontok alapján restaurálták, modern világítás- és fűtés-technikával, informatikai fejlesztésekkel olyan reprezentatív, klimatizálható belső teret hoztak létre, amely alkalmas kisebb konferenciák, kiállítások, művészeti programok megrendezésére is.

ŐSNYOMTATVÁNYOK, ANTI-KVÁK, KÓDEXEK

A legkorábban nyomtatott könyvnek a Gutenbergtől fennmaradt, 1450 és 1460 között készült, negyvenkét soros *Bibliát* tekintik, az 1500. december 31. előtt nyomtatott könyvek neve ősnymtatvány, latinul incunabulum – ilyenből hetvenet

„Lenyűgöző élmény a megújult barokk terembe betérni, mintha magába a történelembe lépnénk be”

A könyvtárban olyan könyvritkaságok is megtalálhatók, mint Hartmann Schedel nürnbergi krónikája 1493-ból – amelyben Buda híres korai metszete látható –, Petrarca olasz nyelvű költeményeinek 1491–92-es velencei, Werbőczy István Tripartitumának 1571-es kiadása, valamint David Dietrich Flora universalis című, negyvenhét kötetes növényhatározója

őriznek a könyvtárban. A bibliotéka közel négyszáz 16. századi antikvát is a magáénak tudhat, amelyek közül Magyarországon több csak Zircen található. A gyűjtemény tematikailag rendkívül színes, a teológiától a történelmen át a fizikáig számos tudományág képviselteti magát. A hatvanötezer tételből mintegy ötvenháromezer könyv, emellett olyan folyóirat-gyűjtemények is gazdagítják az állományt, mint a *Pesti Hirlap*, a *Kossuth Hirlapja* számai és a legrégebbi lap, a *Mercurius Veridicus ex Hungaria*, a Rákóczi-szabadságharc tájékoztatója.

A gyűjteményhez tartozik tíz kódex. Ezeket jelenleg a nemzeti könyvtár kéziratárában őrzik, de egy korábbi kiállításon már láthatta őket a zirci közönség is. Az egyik egy magyar nyelvemlék, amely zirci glosszák néven ismert a szakirodalomban. A latin nyelvű kódex ugyanis húsz magyar, a 15. század végén bejegyzett lapszéli szót tartalmaz.

A barokk teremben kétezer, kétezer-ötszáz kötet található, közülük több egykorú a bútorzattal. Bár elsősorban a kódexek és a kéziratok igénylik az alapos védelmet, a nyomtatványoknak is fontos a megfelelő hőmérséklet, páratartalom, fényviszonyok. A felújítás e téren is hatalmas lépés volt, s a munka 2022-ben folytatódik a másik két történelmi teremmel.

A Zircen őrzött legrégebbi könyv egy 1470-es nyomtatvány: Szent Ambrus keresztény erkölcs-tani összefoglalása, amely a műfajában a legelső munka. Mellette hatalmas, díszes borítású album, mint kiderül, ez is igazi ritkaság, Forray Iván gróf a 19. század első felében Nyugat-Európában, majd Egyiptomban, Szíriában, Máltán és Itáliában megtett utazásait mutatja be. A gróf jó festő volt, utazásai során mindent megfestett, amit látott, élményeiről pedig részletes levelekben számolt be. Korai halála után édesanyja e dokumentumokból állította össze és adatta ki az albumot, amely nemcsak gyönyörű, forrásanyagának is kiváló.

SZENT BERNÁT, THURÓCZI JÁNOS ÉS ROBERT FLUDD

Németh Gábor valóságos kiállításon vezet végig, és részletesen bemutatja a könyvtár rejtette különlegességeket. A kiállított könyvek jól jellemzik azt a színes világot, amelyet a bibliotéka felölel. A kötetek közel ötven százaléka teológiával foglalkozik, hiszen szerzetesi könyvtárban vagyunk, de más tudományterületek is képviseltetik magukat. Olyan könyvek is vannak, amelyek Magyarországon csak itt lelhetők fel, köztük egy díszes ősnymtatvány

ciszterci misekönyv. Az 1487-ben kiadott könyvet olyan precíz sorkizárt szedéssel nyomtatták, hogy az felülmúlja napjaink számítógéppel szerkesztett dokumentumait.

Másik kötetet nézünk, ez a ciszterciek legismertebb alakja, Szent Bernát vasárnapi és ünnepnapi prédikációit tartalmazza. Nagy hatású rétor volt, nem véletlenül sikerült a második keresztes hadjáratot szinte egyedül megszerveznie, beszédeivel mindenkit az ügy mellé állítva. A könyv mellett egy szépséges, a ciszterci rituálén alapuló graduále gregorián kottákkal. Kezdetben a nyomtatott könyveket is próbálták kódexszerűvé varázsolni, sőt magának Gutenbergnek is a kódex volt a mintaképe: kéthasábosan, gót betűkkel nyomtatott. A graduále nyomott szövegteste körül kézzel festett díszítések, kifestett iniciálé látható. A párizsi misekönyv érdekessége, hogy kétszínnyomással készítették, pirossal szedve, amit tennie, feketével, amit mondania kell a miséző papnak. A nyomtatott szöveget e kötetben is pompás kézi díszítések kísérik.

Újabb kötetet nézünk, Thuróczi Jánostól a *Chronica Hungarorumot* (a magyarok krónikája), még hozzá szinte teljes példányt, és ami különlegessé teszi: megjegyzetelték. Ezt a könyvet 1905-ben a cseszneki Eszterházyak ajándékozták az apátságának; valamelyik Eszterházy ós, miközben olvasta a könyvet, hozzáfűzte a maga megjegyzéseit Thuróczi szövegeihez. Izgalmas kutatás lenne kideríteni, ki volt ő, és milyen gondolatai voltak. Szerb Antal a *Pendragon legendája* Robert Fludd, a rejtélyes rózsakeresztes lovag körül bonyolódik, jócskán meglepő, hogy az ő munkáját is megtaláljuk itt. Tényleg létezett, és tényleg rózsakeresztes volt, szép kötetének már a címében is megmutatkozik a mozgalom világgépe: *Utriusque Cosmi, Maioris scilicet et Minoris, metaphysica, physica, atque technica Historia*, azaz a makrokozmosz és a mikrokozmosz metafizikai, fizikai és technikai története. A felújítás második ütemének befejeztével ezeket a lenyűgöző köteteket nemcsak új tárlókban csodálhatjuk majd meg, de mellettük képernyőn végig is lapozhatjuk a digitalizált műveket. Sokak vágya válik ezzel valóra, hiszen különleges élmény lapról lapra végigböngészni, amit e csodák magukban rejtnek.

Nagy levegőt veszek, sajnos rohannom kell, indul a vonatom. Alig várom, hogy egyszer visszatérhessek, és újra elmerülhessek az időtlenségben. ■

VILÁGÍTANI MINDENKINEK

Szöveg: **Farkas Anita**
Fotó: **Kováts Gábor**

1956-ban, tizenöt évesen egy szál aktatáskával indult neki a világnak Marton Bernát, hogy aztán amerikai fiatalok ezreinek tanítsa meg, milyen az igazi boldogság. A néhány éve újra Zircen élő ciszterci szerzetesnél derűsebb ember kevés akad a világon, olyan meg pláne, aki még nyolcvanévesen is egy újabb maratonra készül.

HÍRESEN JÓ AZ EMLÉKEZŐTEHETSÉGE. MI AZ A PONT, AMEDDIG VISSZA TUD MENNI AZ IDŐBEN?

A világra jöttömről természetesen nincsenek emlékeim, de egy kicsit későbből rengeteg. Budapesten születtem, ahogy a négy testvérem is, én vagyok a legkisebb. A mostani Ménesi, akkor Nagyboldogasszony úton laktunk, a 8-as szám alatt, ahol az édesapánk, aki a Horthy-rendszerben még rendőrtiszthelyettesként dolgozott, volt a házmester. Erről az időszakról már vannak bevillanó képeim, például hogy egyéves korom körül nagyon beteg lettem; ezt később Magda nővérem is megerősítette. Az is pontosan megvan a fejemben, amikor a háború alatt légi-riadó volt, és a templomból ki kellett mennünk

a szentmise alatt, mert visítottak a szirénák. Nem sokkal később, három-négy éves korom körül elköltöztünk, azt hiszem, a Hamzsabégi út környékére. A konyhánk ablaka a vasútra nézett, és mindennap izgatottan vártam, hogy jöjjön az úgynevezett Muki vonat. Anyám ilyenkor odaültetett a párkányra, a mozdonyvezető pedig ahogy észrevett, nagyot füttyentett nekem.

IDILLI KÉPEK EGY KEVÉSBÉ IDILLI VILÁGBAN. HOGYAN ÉLTÉK MEG AZ OSTROMOT?

1944–45-ben a Csallóközbe menekültünk, mert a szüleim onnan származtak. Nekem ez is nagyon kedves időszak volt. Egy Nagy Gyula nevű úriember szállásolt el minket, az ő lakásának

„A gondviselés már az első lépéseimnél jelét adta annak, amit később olyan sokszor megtapasztaltam: rendületlenül velem van, őriz engem”

a biztonságából figyeltük előbb a székely, aztán a német katonák vonulását; néhányat közülük be is szállásoltak mellénk. Jó barátságba kerültem például egy Ferenci Sanyi nevű székellyel, aki remek puliszkát tudott készíteni, és emlékszem egy Csete bácsi nevű öreg bakára is, aki nagyon félt, nem akart meghalni. Egyszer csak a székelek eltűntek, és németek érkeztek a helyükre. Rendkívül kedvesek voltak velünk, azonkívül tiszták és rendszeretők: szabad idejükben a tojásgránátokat tisztogatták, majd szép sorban kitették őket az ablakpárkányra. Gyermeki életem csúcspontja pedig kétségkívül az volt, amikor az egyik katona, hogy székely vagy német, már nem tudom, hívott, hogy megtanítsa lőni. Hátra mentünk a pajtához, puskatussal lyukat vágott a hóba, maga elé állított, a fegyvert a csövével beledugta a mélyedésbe, és meghúzatta velem a ravaszt. Nagyot durrant, a hó meg az arcomba repült.

HOGYAN KEVEREDTEK AZTÁN VISSZA A FŐVÁROSBA?

Kalandsó úton; visszagondolva, ez előrevetítette a további bolyongásaimat. A legidősebb testvérünk, Mária udvarlója egy zászlós volt, aki azt mondta, hogy az lesz a legokosabb, ha családilag csatlakozunk a visszavonuló magyar–német hadsereghez, és Ausztrián keresztül Németországba megyünk. Felpakoltunk hát egy lovas kocsira, ami nekem megint roppant érdekes volt, mert egy kockacukros dobozon ültem, és amikor megéheztem, szépen eszegettem belőle. Menet közben egyszer letáboroztunk egy erdőben, éjjel megjöttek a bombázók, és bár minket vettek célba, a mellettünk levő kis erdőcskét sikerült elpusztítaniuk. Ezt a helyet később pontosan tudtam azonosítani, ez az erdőcske az alsó-ausztriai Zwettlben, éppen az egyik ciszterci kolostorunk mellett van. Amikor sok évvel később Rómában

együtt tanultam az onnan érkező fiatalokkal, és beszélgettünk erről, ők is pontosan emlékeztek a magyar menekültek csoportjára és a bombázásra.

ONNAN FORDULTAK VISSZA?

Igen. Budapesten aztán kiderült, hogy a lakásunkba nem tudunk visszamenni, mert vagy kibombázták, vagy elfoglalták mások. Így egy ideig Győrben, anyám testvérénél húztuk meg magunkat, majd egy nagybátyámnak köszönhetően előbb Nagytéténybe, majd Budafokra kerültünk. A Zerge utca 6.-ban, egy L alakú házsorban lakott négy család, mi egy konyhán és két szobán osztoztunk: az egyikben Laci bátyám aludt a feleségével, a másikban meg én a szüleimmel. A másik bátyám akkor már rég nem élt velünk, 1943-ban belépett a zirci ciszterciekhez, és a nővéreim is elköltöztek. Fürdőszobánk persze nem volt, lavórban tisztálkodtunk, és egy vécé akadt hátul a ház összes lakójára. Mégsem éreztem ezt szörnyűnek, mondhatni nagyon boldog gyerekként léteztem itt 1951-től a forradalom kitöréséig. A közeli állami iskolába jártam, és különösen szerettem. Az osztályfőnökünk és egyben az iskola igazgatóhelyettese, a szobrászként is ismert Munkácsy Károly, Budafok későbbi díszpolgára rengeteg dologra motivált minket. Mivel nagyon hitt az ép testben ép lélek igazságában, az ötös tanulókat, köztük engem is, ösztönözte a mozgásra, a sportra. A jó atlétaadottságaimnak köszönhetően így tagja lettem az iskolai tornacsapatnak, úsztam, futottam, síeltem, röplabdáztam. Ezenkívül az iskolai énekkarba és táncsoportba is jártam. Itt történt az az eset, amit azóta sem értek. Meghívták a csoportunkat Lengyelországba, majd a Szovjetunióba fellépni, de anyám féltés címén egyik útra sem engedett el. Ez annak fényében különösen furcsa, hogy alig két év múlva, az

Marton Bernát életéről két könyv is született. Az első, *Mezsgyekövek-határkövek* című művében az Amerikába való menekülés viszontagságait dolgozta fel, a második, *Visszapillantások* című a szerzetes életrajzi kötete

„Több okból futok. Azért, hogy egészséges maradjak. Hogy megismerjem és folyamatosan tágítsam a határait. Hogy tanárként példát mutassak a fiataloknak”

1956-os forradalom után maga küldött el egy ezeknél sokkal bizonytalanabb utazásra.

HOGY INDULT EZ A NAGY KALAND, AMELY VÉGÜL TÖBB SZEMPONTBÓL IS MEGVÁLTOZTATTA AZ ÉLETÉT? HISZEN HA NINCS A FORRADALOM, VALÓSZÍNŰLEG NEM SZÜLETIK MEG MARTON BERNÁT SZERZETES SEM.

Ez pontosan így van. A gimnáziumot a piaristáknál kezdtem, másodikos voltam, amikor kitört a forradalom. Hogy valami mozgolódás van, arról már korán értesültem. Október 23-án, kedden az utolsó óránk fizikalabor volt, a Mikszáth Kálmán téri iskola ablakából pedig el lehetett látni a rádióig, ahol egyre gyűlt a tömeg. Laci bátyám, aki részt vett a tüntetéseken, éjfél után érkezett haza, és megerősítette a harcok tényét. Másnap kíváncsiságból elindultam gyalog a belvárosba, de amikor megláttam a Kálvin téri vértócsákat meg a katonai teherszállítókkal eltorlaszolt tankokat a Szabadság hídnál, inamba szállt a bátorságom, és gyorsan visszafordultam. Jöttek a harcok, Budafokon is folyamatosan hallottuk a lövések hangját és az ágyúdörgést. Majd érkezett november 4-e, és minden fény kihuny. Az azt követő napokban már-már éhezünk, emlékszem, anyám valahonnan hallotta, hogy van kenyér a Kossuth Lajos utcában, oda leküldött sorban állni, miközben a MiG-15-ösök még akkor is lóttek ránk. Nem volt nehéz kitalálni, hogy cudar világ következik.

EZÉRT, MINT EGY NÉPMESÉBEN, ÚTNAK INDÍTOTÁK A LEGKISEBB GYEREKET, HOGY PRÓBÁLJON SZERENCSÉT INKÁBB A NAGYVILÁGBAN?

Inkább úgy fogalmaznék, hogy váratlanul felkínálkozott egy lehetőség. Laci bátyámék úgy határoztak, hogy kihasználva az aknáktól felszabadított osztrák határ adta lehetőségeket, Amerikába mennek, ahol a felesége pittsburghi

rokonai fogadták volna be őket. A két kisgyermekük belázasodott, nem mertek elindulni, így esett a választás végül rám, a tizenöt éves öcsikére. Anyám azzal a paranccsal indított útnak, hogy „fiam, eredj, és keresd fel a bátyádat”, aki akkor már jó ideje „amerikás” pap volt, azaz a magyarok alapította dallasi ciszterci közösségben élt. Az utasítás mellé anyám egy kis, tízcentis Szent Antal-porcelánszobrocskát is a kezembe nyomott, azóta is mindig a zsebemben tartom. Amikor már erősen megviselődött, évtizedekkel később, elvittem egy ötvösművész restaurátorhoz, és kiderült, hogy valódi érték: valamikor a 19. század elején készült. Lényeg a lényeg, hogy 1956. november 20-án útnak indultam.

GOND NÉLKÜL MENT MINDEN?

Természetesen nem. A bátyám iránymutatása szerint lementem a Templom terre, hogy találkozzak azzal a fiatal párral, amely nyugatra kalauzol. Az aktatáskámban némi pénz meg egy napi étel volt, igazolvány és ruha semmi, a zsebemben meg két kis fecni, egyikre a bátyám amerikai címe, a másikra egy innsbrucki cím volt felírva, ahol ő a kimenetele után teológiát tanult. A téren találtam is egy fiatal házaspárt, és mindenféle kérdés és névváltás nélkül gyorsan mellé szegődtem. Előbb a nyugat felé tartó, már üres élelemszállító teherautókra akartunk felkapaszkodni, de egyik sem állt meg. Ezért a javaslatomra elgyalogoltunk a budafoki vasútállomásra, onnan fehérvári átszállással Szombathelyre utaztunk, majd újra gyalog mentünk a határ felé. November 21-én, éjfél után harmincöt perccel értünk át Ausztriába. A csavar a dologban, hogy nyolc évvel később, véletlenül derült ki, hogy ez a fiatal pár nem az volt, amellyel a bátyám megegyezett, az el sem ment a találkozóra. Vagyis a gondviselés már az

első lépéseimnél jelét adta annak, amit később olyan sokszor megtapasztaltam: rendületlenül velem van, őriz engem.

AUSZTRIÁBÓL AZTÁN MÁR EGYENES VOLT AZ ÚT AZ EGYESÜLT ÁLLAMOKBA?

Még mindig nem. Az osztrákoknál egyik táborból a másikba kerültem, aludtam ferencces kolostorban, sporttáborban, családomnál. Végül egy borzalmas, zsúfolt grazi gyűjtőhelyre kerültünk, ahol a földre leterített szalmán feküdtünk egymás hegyén-hátán sok százan, ezért elhatároztam, hogy Amerika ide vagy oda, én nem várok tovább semmilyen engedélyre, amilyen gyorsan csak lehet, elmegyek onnan. Így kötöttem ki Svájcban, ahol újból jöttek a menekülttáborok, a kaszárnyák, minket, fiatalabbakat meg próbáltak családomnál elhelyezni. Engem egy híres genfi ügyvéd szemelt ki magának, egy darabig nála is laktam. Ez is nagyon érdekes történet egyébként. Az ügyvéd Zürichben élő szülei korábban szintén befogadtak egy menekültet, egy orosz forradalmárt, akinek a neve Vlagyimir Iljics Uljanov, vagy ahogy a világ ismeri, Lenin volt. A fiuk negyven évvel később pedig éppen egy kommunizmus elől futó fiatalembernek adott menedéket. Már régen Amerikában éltem, amikor az ügyvéd halála után megtudtam róla egy szörnyű dolgot: nem véletlenül bóklászott ott a család nélkül kóborló magyar gyerekek körül, számontartott pedofil volt, börtönbe is került emiatt. Érdekes, de engem mintha tisztelt volna, legalábbis egy ujjal sem nyúlt hozzám soha. Sőt elvitt nyaralni, Palma de Mallorcában töltöttük az 1957-es húsvétot, és beíratott az egyik híres svájci magániskolába, Európa egyik legrégebbi gimnáziumába is. Hogy ezt az egészet ép testtel-lelékkel megúsztam, szintén a sokat emlegetett gondviselés számlájára írható.

VÉGÜL FRANCIAORSZÁGON ÉS SPANYOLORSZÁGON KERESZTÜL ÉRKEZETT MEG NEW YORKBA 1957. DECEMBER 30-ÁN. VÁRTA AZ AMERIKAI ÁLLOM?

Egész pontosan nem várt senki. Aznap a megbeszéltek szerint a bátyámnak kellett volna elém jönni a reptérre, izgultam is nagyon, tíz év elteltével megismerem-e egyáltalán. Ő viszont valamiért nem érkezett meg, én meg ott álltam tizenhat évesen a világ egyik legnagyobb városában nulla nyelvismerettel, csak annyit tudtam,

hogy a manhattani St. George hotel negyedik emeletén kell lennem négy órákor. Ahogy ott lézengtem tanácstalanul, egy fiatalember oda lépett hozzám, és megkérdezte magyarul, hogy segíthet-e. Kitöltötte a belépési papírjaimat, ez az irat ma is megvan, kifizette a taxit előre, és elküldött a szállodába. A slusszpoén, hogy az őrangyalom egy arab férfi képében jelent meg, aki valamikor a Budapesti Műszaki Egyetemen tanult, ezért beszélt jól magyarul. A hotelban aztán már várt a bátyám, és néhány nap múlva New Yorkból Dallasba repültünk. Ott működött és működik ma is a negyvenes években a kimekített magyar szerzetesek létrehozta dallasi Miasszonyunk ciszterci apátság, ahol ő is lakott.

ÉS A SZERZETESEK RÖGTÖN BEFOGADTÁK MAGUK KÖZÉ?

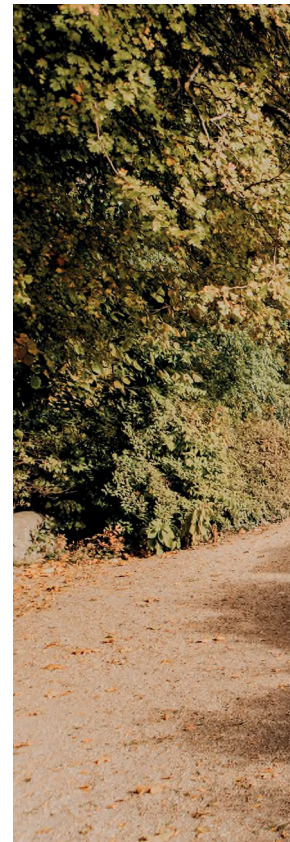
Nem, dehogy. Különbőféle amerikai családokhoz kerültem. Előbb állami iskolába jártam, majd a jezsuitákhoz, közben megtanultam szépen angolul, és igyekeztem minél hamarabb a saját lábamra állni. Délutánonként fűszerüzletben dolgoztam, így egy idő után ki tudtam venni egy lakást. A fizetésemből még a nagy álmomra, egy 1950-es évjáratú, használt Chevrolet kabrióra is futotta, aminek révén meredeken nőtt a népszerűségem a hölgyek körében. Leérettségiztem, és ösztöndíjat kaptam a dallasi katolikus egyetemre. A testvéremet leszámítva ott találkoztam igazából a ciszterci atyákkal, mert ők is az intézmény alapítói közé tartoztak. Elsőéves koromban határoztam el, hogy magam is belépek a rendbe.

EZEK SZERINT NEM A BÁTYJA PÉLDÁJA VEZETTE?

Nem, sőt. Mondta nekem, hogy nagyon örül a döntésemnek, de miatta ne csináljam, mert úgy az egész elhatározásom semmit nem fog érni.

MI VOLT AZ OK, AMIÉRT EGY KALANDOS ÉLETŰ, SÁRMOS, AZ AMERIKAI BARÁTNŐJÉVEL MÁR-MÁR A HÁZASSÁGRA KÉSZÜLŐ, KABRIÓTULAJDONOS FIALEMBER HIRTELEN ÚGY DÖNTÖTT, HOGY AZ EGYHÁZNAK SZENTELI AZ ÉLETÉT?

Kiskorom óta vallásosan éltem. Az egész családom hitű katolikus volt, és én is eléggé buzogtam e téren, korán elkezdtem például ministrálni. Emellett világeletemben tanár akartam lenni. Az egyetem első évében pedig valahogy fokozatosan elkezdett kikristályosod-

ni bennem, hogy a sima tanárság nekem nem elég, még annál is többet szeretnék: szerzetesként tanítani. És sikerült. Idén hatvan éve, hogy felvettek a rendbe, közel ötven éven át oktattam latint és franciát, ebből tizenöt évig iskolaigazgató is voltam.

MÉGHOZZÁ DALLAS MA IS EGYIK LEGJOBB GIMNÁZIUMÁBAN, A CISTERCIAN PREPARATORY SCHOOL-BAN, AMELYET A SAINT LOUIS-I ANGOL BENCÉSEK ISKOLÁJÁNAK MINTÁJÁRA A KINTI MAGYAR CISZ-

TERCI SZERZETESEK ALAPÍTOTTAK A KLASSZIKUS EURÓPAI GIMNÁZIUM ÉS AZ AMERIKAI IGÉNYEK ÖTVÖZETEKÉNT. MILYEN VOLT OTT AZ ÉLET?

Nagyon jó, és most is az. Az első két osztály 1962-ben indult. Akkor még az Orsolya-rendi apácák épületében tartottuk az órákat, amíg két év alatt fel nem épült a sajátunk. Az első időkben, mivel az amerikai iskolarendszert kevésbé ismertük, elég nehezen ment a munka, de amikor egy új, fiatal igazgatónk lett, emelkedni kezdett a színvonal, és a fegyelmezővel

sincs problémánk évtizedek óta. Igaz, ide nem a problémás, hanem többségében jól szituált, felső középosztálybeli gyerekek járnak. Ez nyilván könnyebbség a tanári karnak, mindamellet nagyok az elvárások velünk szemben: alapvető a magas szintű szakmai felkészültség és a civil pedagógusok számára is a feddhetetlen keresztény életvitel. Ma ott tartunk, hogy ebben a tisztán fiúiskolában háromszázhatvan diákunk van, huszonhárom százalékuk ösztöndíjas, őket tizenhat ciszterci és harminckét civil tanár oktatja, neveli. A tandíjból és az öregdiákok segítségével infrastruktúráisan is rengeteget fejlődünk, felépült például a Természettudományok Háza, az apátság templom, a könyvtár, a Képzőművészetek Háza. És ami nagyon fontos és hasznos, két sportszarnokunk és két remek sportpályánk is van.

EZ ADTA AZ IHLETET ARRA, HOGY ÖTVENÖT ÉVESEN ELKEZDJEN FUTNI? MÉGHOZZÁ NEM IS AKÁRMEKKORA TÁVOKAT, HISZEN ELŐBB A MARA-

TONT, MAJD AZ ULTRAMARATONT IS TÖBBSZÖR TELJESÍTETTE, GYAKRAN A DIÁKJAI KÍSÉRETÉBEN.

Mindig azt gondoltam magamról, hogy jó atléta vagyok, még ha az általános iskola után a folyamatos munka és tanulás miatt teljesen elmaradt is az életemből a sport. Ötvenöt éves voltam, amikor lemondtam az igazgatóságról, és rájöttem, hogy az íróasztal mögött bizony alaposan eltunyultam, és meg is híztam. Az iskolai futópályán kezdtem róni a köröket, biztos jót nevetett rajtam, aki az első napokban látta, hogy még a száz métert is milyen szenvedve teszem meg. De nem adtam fel, minden egyes nap újra kimentem, és az egyben megtenni képes kilométerek számával párhuzamosan az önbizalmam is egyre nagyobb lett. Két év alatt jutottam el az első maratonig, a texasi Fort Worth-ben futottam le 1998-ban. A célba érkezéskor folytak a könynyeim. Olyan euforikus érzés töltött el, hogy újra és újra meg akartam tapasztalni, persze már növelve a tétet, így jött be a képbe kicsivel később az ultramaraton is.

„Igaz hit nélkül, elpuhult testtel, szürke arccal és lógó orral nem lehet követőket szerezni”

EZEK SZERINT A FUTÁS OLYAN, MINT AZ IMA: MEGTISZTÍJA ÉS FELSZABADÍTTJA A LELKET?

Akár. De én nem csak ezért szeretem. Több okból futok. Azért, hogy egészséges maradjak. Hogy megismerjem és folyamatosan tágítsam a határait. Hogy tanárként példát mutassak a fiataloknak: a szerzetes is ember, nem nézhet lehunytt szemmel az égre.

IDÉN ÜNNEPELTE A NYOLCVANADIK SZÜLETÉSNAPOJÁT. MÉG MINDIG MENNE A MARATON?

Sajnos köszvényem van, így kénytelen vagyok kihagyni akár hónapokat is. Ha éppen jó állapotban vagyok, a zirci arborétumban szoktam futni öt kilométert. Sajnos idén júniusban, alkonyatkor nekirohantam egy fának, agyrázkódást kaptam, és több öltéssel varrták össze a homlokomat. Ha tavaszra újra tudom építeni a kondimat, azért csak nekiállok megint.

MERTHOGY EGY IDEJE ISMÉT MAGYARORSZÁGON ÉL, A ZIRCI CISZTERCI APÁTSÁG PERJELEKÉNT.

A SZÍVE OLY SOK ÉV UTÁN HAZAHÚZTA?

Amikor 1996-ban lemondtam az iskolaigazgatóságról, kértem az előljáróimat, hogy legalább fél évre engedjenek haza. Ekkor azonban osztályfőnökként még nagy szükség volt rám, így elfogadtam a nyolcéves beosztást, és 2004-ben leérettségiztettem harminc fiatalembert. Utána megint feltettem ugyanezt a kérdést, és hasonló választ kaptam. Kaptam egy immár negyvenkét fős osztályt, amelynek tagjait szintén egytől egyig sikeresen leérettségiztettem. 2012-ben végül csoda történt, az előljáróm maga ajánlotta fel a hazautat. A zirci apátságban kellett egy friss ember, így boldogan elfogadtam a kolostori perjelséget három évre, majd jelentkeztem önkéntesnek még háromra. Hogy mi lesz ezután, nem tudom. Szeretek Magyarországon lenni, de szeretem Dallast is,

mégiscsak hatvan évet töltöttem kint, rengeteg barátom vár vissza.

ÉS A CISZTERCIKRE HOL VÁR NAGYOBB JÖVŐ?

Bár világszerte csökken a kolostorok és a szerzetesek, így a ciszterciek száma is, Amerikában még mindig elfogadható a helyzetünk. Itthon viszont nagy a baj, rohamtempóban öregszünk, és alig akad új belépő. Az én feladatomból ezért, amire a Rómában tartózkodó generálisunk határozottan felszólított, hogy verbuváljak fiatalokat. Ez olyan kihívás, amelyet egyszóval nem tudok teljesíteni. Én csak mintát tudok adni a saját életemmel. Járom az iskolákat, előadást tartok. Most éppen Egerből jövök, ahol a legrégebbi, háromszáz éves gimnáziumunkban meséltem el a rengeteg történetemből néhányat. A gyerekekkel való találkozások nem lehet megspórolni. Hogy jönne meg a kedvük bármihez, ha nem látnák testközelből, hogy a ciszterci szerzetes is ember, még hozzá jókedvű és boldog ember? „S ha világot gyűjtának, nem rejtik a véka alá, hanem a tartóra teszik, hogy mindenkinek világítson a házban” – így mondja a *Szentírás* is. Igaz hit nélkül, elpuhult testtel, szürke arccal és lógó orral nem lehet követőket szerezni. ■

Győrffy Ákos

Így tűnik el

Szürkült már, mire kiért a zátonyra.
Ilyenkor novemberben olyan alacsony
a folyó vízállása, hogy térdig kellett
csak felhúznia a nadrágját ahhoz, hogy
átkeljen a holtágon.

A zátony egy ellipszis alakú, nagyjából
száz méter hosszú sódertömeg, ami alig
néhány centire emelkedik ki a folyóból.

Az ilyen leírásokkal önmagát védi valamitől.
Nem tudja, mi az pontosan, amitől meg akarja
védeni magát, csak a közelségét érzi, vagy
a hiányát, ami végső soron ugyanaz.

Sirályok szálltak fel jöttére a kavicsokról,
sirályok és kárókatonák. Lassú szárnycsapásokkal
indultak a közeli szigetcsúcs felé.

Azért jött ide, hogy legyen valahol, hogy sikerüljön
észlelnie a puszta létezését. Lássa azt, hogy itt áll
egy fiatal férfi, cigarettázik, a szemközti sziget
homokpartját nézi, és megpróbál úrrá lenni
valamin, amiről semmit sem tud.

Belélegzi a zátony iszapszagát. Lát egy hazafelé
tartó gémet eltűnni az ég sötétebbik felén.
Így tűnik el. Hal veti fel magát a vízből
a zölden villódzó bója mellett.
Ezüstje beleég a tekintetébe.

IMPRESSZUM

Lapigazgató
Arany Bence

Főszerkesztő
Muray Gábor

Lapszerkesztők
*Leimeiszter Barnabás, Meszleny Zita,
Tábori Kálmán, Weisz Teodóra*

Főmunkatárs
Bencsik Gábor

Lapszámunk további szerzői
*Cseke Enikő, Csenger Levente,
Farkas Anita, Ferenczi-Bónis Orsolya,
Gyórfy Ákos, Kéri Gáspár, Pap Lázár,
Regéczy-Béres Melinda, Smid Róbert*

Művészeti vezető
Keczei Zoltán

Tördelőszerkesztők
Krix Bettina, Molnár Tamás

Olvasószerkesztők
*Gulyás Orsolya, Póla Gergely,
Weisz Teodóra*

Fotó
*Földházi Árpád, Hólvényi Kristóf,
Kováts Gábor, Muray Gábor*

Kiadó
*BL Nonprofit Kft.
1067 Budapest, Eötvös utca 24.
I. emelet 16.*

Felelős kiadó
Arany Bence

Lapmenedzser
Nagy Kristóf

Nyomda
Keskeny és Társai 2001 Kft.

Felelős vezető
Keskeny Árpád

ISSN 2064-7409

Borítófotó
Földházi Árpád

Előfizetés
*előfizetes@magyar-kronika.hu
+36 70 627 9086*

www.magyar-kronika.hu

